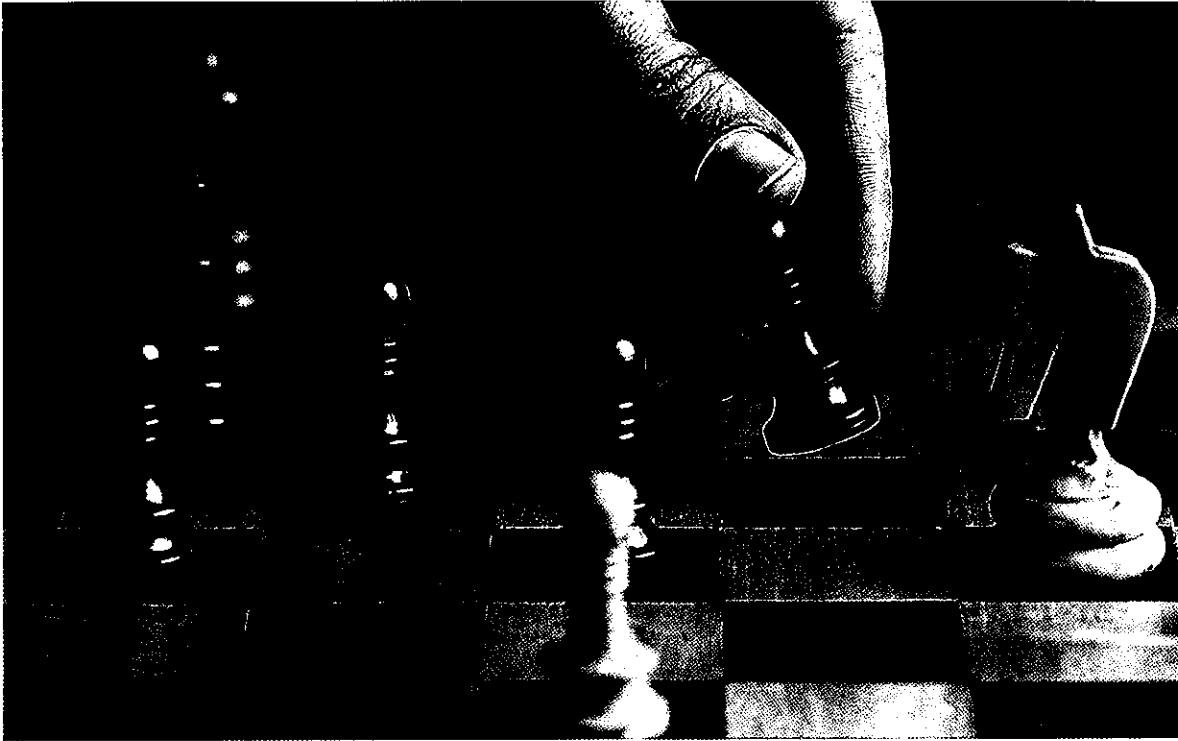

Görüş:

DOĞRU HAMLE

GRAF

I-BİMSA'yı bir dış kaynak olarak kullanmaya karar verdiğinizde, bilgi işleme ilişkin tüm sorunlarınızın çözümünü bulacak, profesyonel ve deneyimli bir takım oyuncusuna sahip olacaksınız.

I-BİMSA, takım oyununuza 'dış kaynak' olarak katılmaya hazır.

I-BİMSA'nın Bilgi Teknolojisi Planı Danışmanlığı çerçevesinde sunduğu dış kaynak hizmet yelpazesi, şirketinize özel yazılımlar geliştirmekten gereksinim duyduğunuz donanım ürünlerini belirlemeye, işletim sisteminizin kurulmasından verimin ölçülmesine, paket çözüm uyarlamalarından kullanılan uygulamaların yeni

teknolojilerin ışığında yeniden geliştirilmesine kadar pek çok konuyu içeriyor..

Sektörel çözümler ve bilgi işlem danışmanlığı konusunda ülkemizin öncülerinden ve önde gelenlerinden olan I-BİMSA, 100'ü aşkın deneyimli ve profesyonel kadrosuyla hizmetlerini bir dış kaynak olarak kullanımınıza sunuyor.

Hedefinize giderken herşeyin yolunda yürütmesi için (212) 281 83 06'dan bizi arayın, etkili bir takım oyuncusuna kavuşun.

I-BİMSA
Uluslararası Bilgi ve Yönetim Sistemleri A.Ş.
IBM ve SABANCI ortak kuruluşudur.

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Globalleşmeye ayak uydurmak ya da yalnız kalmak

Seçimlerin ardından iki ayı aşkın bir süre hükümete kalan Türkiye, bu sürecin yedinci ayını ikinci hükümetiyle karşıladı. Merkez Sağ'ın iki büyük partisinde oluşturulan Anayol Hükümeti'nin kısa ömürlü olması, ardından kurulan Refah Partisi-Doğruyol hükümetiyle ilgili beklentileri de kısa süreyle şartlandırdı. İki partinin ekonomiye bakış açısındaki farklılıklar demeçlere de yansırken yeniden aynı tartışmalar gündeme geldi, "bu hükümetin ömrü çok sürmez."

Oysa Türkiye'nin gündemi belli. 1980'lerle başlayan globalleşme sürecinde dışa açık bir piyasa ekonomisiyle yer almak durumunda ve bunun için gerekli ideoloji ile donanmış hükümetlere ihtiyacı var. Yani, sosyal meseleleri ve alınan kararların sonuçlarını gözardı etmeyen bir liberal anlayış gerekiyor. Böyle bir anlayışın ardından kalıcı olacağı ve Türkiye'nin istikrar içinde büyüyebileceği gözden uzak tutulmamalı. Zaten, Türkiye'nin neresinde yaşarsa yaşasın, girişimcinin geleceğini planlarken artık evrensel boyutlarda düşündüğü, basında da sık sık dile getirilen ve Anadolu kapıları diye tanımlanan başarılı öykülerden belli değil mi?

Görüşün bu sayısı, kapak sayfalarında, yukarıda sözünü ettiğimiz globalleşmenin gereği olan ekonomik kararlarının toplumsal sonuçlarına yakından bakıyor. Globalleşmenin istihdama etkisi, ODTÜ'den Cem Somel'in incelemesinde. Buna karşılık Avrupa Komisyonu Başkanı Santer'in de danışmanı olan Prof. Jacquemin rekabet politikalarının da olumlu toplumsal sonuçları yaratabileceğini savunuyor. Globalleşmenin büyük şehirlerde özellikle varoşlardaki yansımaları ise yine ODTÜ'den Prof. Sencer Ayata'nın merceğinde. Türkiye'nin içinde ve yakın komşularıyla ilişkilerinde yaşananlara dünya nasıl bakıyor?

Geçen sayımızda konduğumuz olan Fransa Büyükelçisi'nden sonra bu kez de ABD Büyükelçisi Marc Gossman sorularımızı yanıtlıyor. Dosya konumuz Türkiye'nin kanayan bir başka sorunu. Sağlık dosyamızda, Sağlık Bakanı'ndan başlayarak ilgili her çevrenin görüşü var. Gündem sayfalarımızda ise yine ilginç konulara değiniyoruz. ABD'den Ali Güngör ve Ersel Aydın, petrol boru hatları konusunda bugünkü seçeneklerimizi tartışıyor, Marmara Üniversitesi'nden Dr. İhtar Gözaydın, laik bir devlette Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işlevini sorguluyor. 24 Aralık seçimlerinden sonra sık sık gündeme gelen "müdahale", "darbe" gibi sözcüklerin meraklıları ise o günlerin canlı tanığı DP milletvekili Fikri Karanis'in tarih sayfalarındaki 27 Mayıs yazısını mutlaka okumalıdır.

Gelecek sayımızda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla

Dr. Haluk Tükel

Görüş:

HAZİRAN - TEMMUZ

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

İçinde bulunduğumuz yaz aylarının olumlu özellikleri nedeniyle, Eylül sonuna kadar piyasalarda bir dalgalanma beklenmiyor. Fakat yine de, göstergeler kamu açığının bir endişeye de yol açtığını gösterir nitelikte.

GÖRÜŞ 6-7

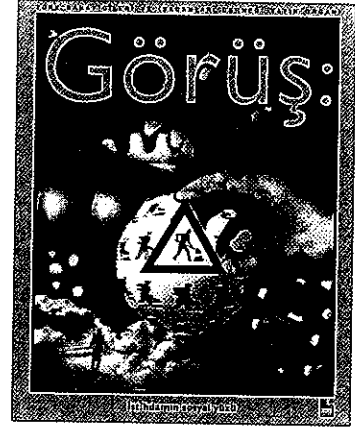
Halis Komili, geleceğini bağıra bağıra ilan eden 1994 krizini ve piyasa ekonomisi kurallarına aykırı politikaların ekonominin dengelerini bozduğunu hatırlatarak, bugünkü ekonomik gelişmelerin Türkiye'yi o günkü durumdan daha geri bir noktaya getirebileceğini vurguluyor.

DÜNYA 8-9

Soli Özel, her zamanki ufuk turunda, yakın geçmişte oluşturulan bütün dünyayı kavrayacak gibi görünen barış ortamının ömrünün çok kısa kaldığını hatırlatırken, yeniden çeşitli ülkelerde aynı anda ortaya çıkan şiddet olayları ve çatışmaların daha da yaygınlaşarak bu sürece son noktayı koyabileceğini belirtiyor.

KAPAK 10-22

OECD üyesi ülkelerde 32.5 milyonla ifade edilen işsizlik dünyadaki başlıca sorunlardan biri. ODTÜ'den Cem Somel gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde istihdam konusunda geliştirilen ve işsizliğin, özünde işgücü piyasalarının işleyişindeki aksamalardan meydana geldiğine ilişkin kuramsal önermeyi tartışıyor. Geçenlerde İstanbul'a gelen Avrupa Komisyonu Başkanı Santer'in danışmanı Prof. Alexis Jacquemin kapitalizmin geleceği konusunda bugünden kesin yargıda bulunulamayacağını vurgularken, rekabet konusunda atılan her türlü adımın aynı zamanda olumlu sosyal sonuçlar verebileceğini belirtiyor. ODTÜ'den Prof. Dr. Sencer Ayata ise, 1 Mayıs olaylarından hareketle, varoşlardaki yaşamı ve buralardan ortaya çıkan isyancı gençliğin dokusunu inceliyor. Yazar, küreselleşen İstanbul'un zenginleştikçe çevreden koptuğunu, şehir nüfusu arttıkça işsizlerin çoğaldığını ve tepkilerin de böylece ortaya çıktığını vurguluyor.

İllüstrasyon:
Burcu Bayram

OECD üyesi ülkelerde
32.5 milyon işsiz var

TÜSİAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Nilgün Demirtaş
• Yayın Kurulu: Halis Komili, Güler Sabancı, Muharrem Kayhan, Haluk Tükel, Aylin Arıcan McCarthy, Nilgün Demirtaş, Necla Zarakol

Görüş: TÜSİAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece söz konusu yazarların fikirlerini ifade eder.

24-32 SÖYLEŞİ

ABD Büyükelçisi Marc Grossman Türkiye'nin güncel sorunlarını yakından izleyen ve görüşünü açıkça söylemekten kaçınmayan bir diplomat. Grossman, Soli Özel'in sorularını yanıtlarken, Çekiç Güç, Türk-Yunan ilişkileri, İsrail ile imzalanan askeri işbirliği anlaşması, boru hattı, Rusya ve Suriye konularında Washington'un yaklaşımını sunuyor.

Marc Grossman

34-53 DOSYA

"Her işin başı sağlık" sözü gündelik yaşamda çok kullanılsa da ülkemizde ne yazık ki, bu sözü anlamlı kılacak gelişmeler yaşanmıyor. Sağlık sektörü bugün ciddi bir krizle karşı karşıya. Üstelik bugüne kadar onlarca kez gündeme gelen reform önerileri de bir türlü hayatiyet kazanamadı. Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna yeni reform programını, Ankara Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Semih Baskan ülkemizdeki tıp eğitimini, Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Mehmet Tokat ise sektörün ekonomik boyutunu değerlendiriyor. Ayrıca, Türk Tabipler Birliği'nden Dr. Ata Soyer, İstanbul Tabip Odası Eski Başkanı Prof. Dr. Zeki Karagülle ve Özel Sağlık Kuruluşları Birliği Başkanı Dr. Savcı Bayraktar, temsil ettikleri kurumlar doğrultusunda sorunun nasıl gözüktüğünü ve çözüm önerilerini aktarıyorlar.

İllüstrasyon: Tan Oral

54-66 GÜNDEM

Petrol Boru Hattı'nda, Türkiye'nin üç büyük oyuncudan biri olduğu ve bugünden bakıldığında galip ve mağuplarını belirlemenin, politik istikrarsız nedeniyle imkansız olduğu bir oyun oynanıyor. Uzun süre sahnelenecekmiş gibi gözükken oyunun ve oyuncularının özelliklerini ve konumlarını Washington Üniversitesi'nden Ali Güngör ve Ersel Aydın'ın bugünkü durum çerçevesinde yapıyorlar. Diyanet İşleri Başkanlığı geçtiğimiz Haziran ayında başbakanlık genelgesiyle doğrudan Başbakanlığa bağlandı ve bazı iddialar ortaya atıldı. Mimar Sinan Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Dr. İstar Gözaydın, şimdi olduğu gibi Cumhuriyet tarihi boyunca da çeşitli tartışmalara konu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yapısı ve içeriğine ilişkin soruların yanıtını makalesinde veriyor.

68-73 TARİH

Eski Demokrat Parti Milletvekili Fikri Karanis, 410 kişilik bir parlamento grubunu yargılamaya kalkışan, Başbakan ve Bakanlarını ipe gönderen ve bir anlamda diğer darbelere zemin hazırlayan 1960 darbesini kendi politik deneyimleri süzgecinden geçirerek aktarıyor.

74-75 KİTAP

Gazeteci Kadri Gürsel görevini yaptığı bir sırada PKK militanları tarafından kaçırıldı. Militanların elinde bir gazeteci arkadaşıyla birlikte 26 gün rehin olarak kalan Gürsel, bu süre içindeki deneyimlerini ve gözlemlerini "Dağdan Kopanlar" adlı kitabında topladı. Soli Özel'in tanıtımıyla Dağdan Kopanlar...

76-77 METROPOL

Öz Türkçe'de "aşk diyarı" anlamına gelen Aşkabad içindeki kısa ama özlü gezinti, kısa sürede büyümenin kente nasıl yansdığı yorumu ile Necla Zarakol rehberliğinde...

79-80 SARI SAYFA

İlkçağ'dan günümüze uzanan denizcilik kültürünün yansımalarına Kaptan Oktay Sönmez ayna tutuyor.

1960 darbesi

Yayın:

- Yazı Kurulu: Necla Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir
- GrafikEvi Görsel Tanıtım Hizmetleri : Kore Şehitleri Cad. Yaprak Ap. 37/1 D:7 80300 Zincirlikuyu İSTANBUL Tel: (0212) 274 27 87- 272 17 42 Faks: (0212) 272 92 66
- Basım: Mataş Matbaacılık Tic. ve San. A.Ş. Yüzyıl Mah. Matbaacılar Ambalajcılar Sanayi Sitesi, 1. Cadde No.193 Bağcılar 34550 İstanbul Tel: (0212) 629 00 95 (+ hat) Faks: (0212) 629 00 99
- Reklam ve Halkla İlişkiler: Roza Hatem, Binbir Çiçek Sokak 3/4 80620 Levent-İSTANBUL Tel: (0212) 269 34 16-269 11 44

Endişeler yine kamu kesimi açığı üzerine yoğunlaşıyor

1996 yılının Haziran ayında Türkiye yeniden siyasi istikrarsızlık sürecine girmiştir. Bu gelişmenin, iktisadi göstergeler üzerindeki ilk etkisi Hazine Bonosu faizlerinin yükselmesi olmuştur. Mayıs ayında yıllık % 114.6 olan bileşik faiz oranı, Haziran ayında % 126.1'e yükseldikten sonra 15 Temmuz'da 139.3'e çıkmıştır. Siyasi istikrarsızlık ve ardından yeni hükümetin ekonomi politikasına yönelik endişeler döviz kurlarında da dalgalanmalara yol açmıştır. Yaz dönemiminin olumlu mevsimsel etkileri nedeniyle döviz piyasasında Eylül sonuna kadar önemli bir sıkışma beklenmemektedir.

1996 yılının ilk çeyreğinde büyüme oranı % 9.9 ile beklenenin çok üzerinde gerçekleşmiştir. Aylık sanayi üretim rakamları yılın ikinci çeyreğinde de, sanayi üretimindeki büyümenin sürdüğünü göstermektedir. Hızlı büyümeye artan enflasyon oranı ve giderek, GSMH'nın % 9'una yaklaşan bütçe açığı eşlik etmektedir. Büyümeyle finanse edecek yeterli kaynakların harekete geçirilememesinin yılın ikinci yarısında, enflasyonu daha da hızlandıracağı düşünülmektedir.

Toptan Eşya Fiyat Endeksi yılın ilk altı ayında yıl sonuna göre % 43.7 oranında artmıştır. İlk altı aylık enflasyon oranının yüksek olmasında seçimler öncesinde baskı altında tutulan kamu zamlarının gerçekleştirilmiş olması ve tarım fiyatlarının aynı dönemde yüzde 50.3 artması etkili olmuştur. Enflasyonun bundan sonraki seyri, yeni hükümetin harcama politikasına bağlı olacaktır. Ancak, iç talepteki canlılığın devam etmesiyle enflasyon oranının yıl sonunda yüzde 95'i aşması beklenmektedir.

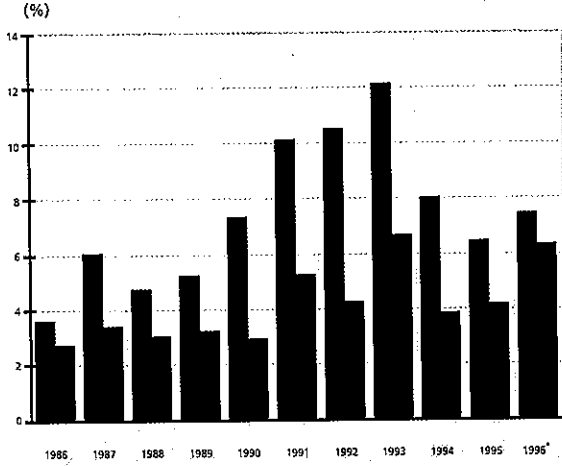
Enflasyon oranı kriz öncesi seviyelerine bile çekilememişken, Türkiye'de enflasyonun en önemli ne-

deni olarak gösterilen kamu açıklarının yeniden arttığı görülmektedir. 1994 krizinden sonra IMF stand-by anlaşması çerçevesinde kamu harcamalarında sağlanan disiplin bütçe açığında belli bir yavaşlama getirmişti. Bu disiplinin seçim öncesinde bozulduğu ve bozulmanın seçim sonrasında da devam ettiği görülmektedir. Sene sonunda 294 trilyon olan 12 aylık bütçe açığı Mayıs sonunda 588 trilyona ulaşmıştır. Yılın ikinci yarısında uygulanması beklenen yüksek harcama politikasının bütçe açığını daha da bozacağı düşünülmektedir. Yıl sonu bütçe açığının 861 trilyon olarak hedeflenmesine karşılık 1,300 trilyona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Bütçe açıkları kısa vadeli iç borçlanmayla finanse edilmektedir. Bütçe açığının planlanan tutarın çok üstüne çıkacağına anlaşılmaması, 1995 Ağustos'undan itibaren uzun vadeli borçlanma yapılamaması, Temmuz ayında iç borçlanma faiz oranlarında görülen 10-15 puanlık artış, bütçe açığının finansmanın önümüzdeki dönemde daha da zorlaşacağını göstermektedir.

Diğer taraftan, 1996 yılında gümrük birliğinin etkisiyle dış ticaret ve cari işlemler açıklarının artması beklenmektedir. Ancak, 1996 yılının ilk yarısında henüz 1996 yılına ilişkin dış ticaret verileri yayınlanmamıştır. Yılın ilk altı ayında hızlı büyümeyle birlikte dış ticaret açığının 10 milyar doları aşması beklenmektedir. Toplam rezervlerde 2.7 milyar dolarlık bir artış olması cari işlemler dengesindeki bozulmanın yine kısa vadeli sermaye girişiyle finanse edildiğini düşündürmektedir. 1996 yılı için yüzde 5.3 olan TÜSIAD büyüme tahminine paralel olarak yıllık dış ticaret açığının 17 milyar doları aşması, cari işlemler açığının ise 5 milyar dolar civarında olması beklenmektedir.

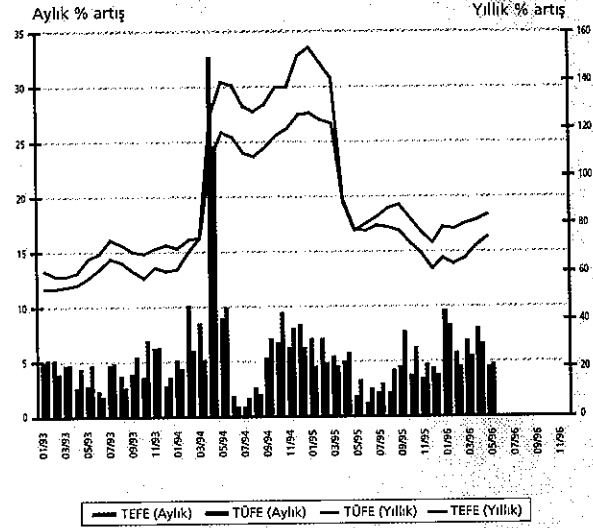
KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ/GSMH

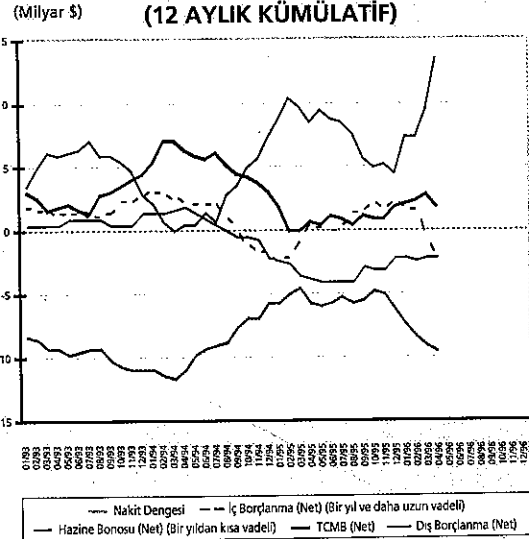
*1996 yılı program hedefi

■ Toplam Kamu ■ Konsolide Bütçe Dengesi

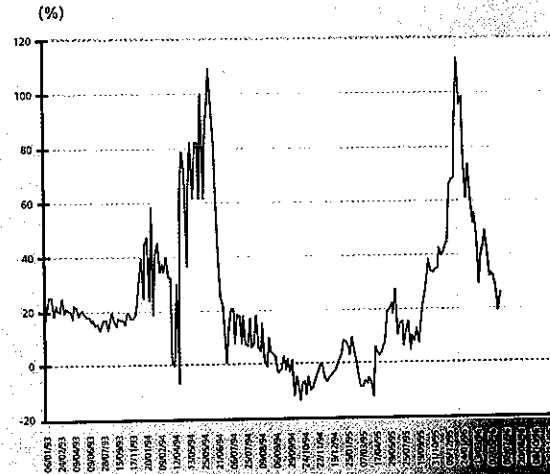
TOPTAN EŞYA VE TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSLERİ

KONSOLİDE BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI (12 AYLIK KÜMÜLATİF)

REEL FAİZ ORANI*

(*) Reel faiz oranı $\left(\frac{1+i}{1+p} - 1 \right) \times 100$ formülü ile hesaplanmıştır.
i: Hazine ihalesi ortalama kapitalize faiz oranı (20m vadede) p: Enflasyon oranı (20m vadede)

Piyasaya kulak vermek

Halis Komili

Türkiye, Aralık 1995'de gerçekleşen erken seçimlerden bu yana dünya kamuoyu tarafından ilgiyle izleniyor. Seçimleri izleyen kısa ömürlü bir azınlık koalisyonunun ardından, iç politikada meydana gelen tıkanıklığın, demokratik kurallar çerçevesinde aşılarak, bu kez çoğunluğu olan bir koalisyonla noktalanması, bu ilgiyi azaltmadı, aksine çoğalttı.

Hükümet, ekonomideki genel tavrını, daha göreve başlar başlamaz birbiri arkasına sıraladığı, kamu açıklarını tehlikeli ölçüde tırmandıracak yüksek maliyetli popülist uygulamalar ve tahhütlerle gösterdi. Bunun hemen arkasından, piyasa ekonomisinin kuralları ve ekonominin rasyonelleriyle bağdaşmayan açıklamalar geldi.

Yurtiçi mali piyasalardan anında olumsuz tepki gören bu açıklamaların en talihsiz yanı, tüm spotlar Türkiye'nin üzerine çevrilmişken ve

uluslararası piyasalardaki gözlemciler, "rating" kuruluşları ülkeyi yakın takibe almışkan ortaya çıkmış olmasıydı.

Hükümetin kanatlarından biri, piyasa ekonomisinin temelleriyle bağdaşmayan açıklamalar yaparken, diğerinin "piyasa ekonomisine bağlıyız" diye ortağına karşı görüş beyan etmesi, iyimser bir bakışla hükümetin ciddiyeti üzerinde kuşkular yarattı. Kötümser bakışla ise, piyasa ekonomisinde ayrılma ihtimalinin görüldüğü kadar zayıf olmadığı, bu yüzden koalisyonun bir kanadında gözle görülür bir telaşın egemen olduğu endişesinin doğmasına yol açtı.

Burada özetlenmeye çalışılan ve hükümetin ilk günlerine ait bu ve buna benzer görüntülerin tekrar etme olasılığı ne yazık ki çok zayıf değil. Geleceğini bağıra bağıra ilan eden 1994 krizinin, toplumun tüm kesimlerini hızla etkilemiş

ve herkesin ağır bir fatura ödemiş olmasından da gerekli derslerin çıkarılmış olduğu son derece şüpheli.

Türkiye, 80'li yıllardan bu yana, dünya ekonomisine sağlıklı bir entegrasyonu gerçekleştirmeye ve dünya pazarlarında kendine kalıcı bir yer edinmeye çalışıyor. Kurumlaşma açısından bazı önemli eksikleri olmakla birlikte, bu süreç içinde Türkiye'de piyasa ekonomisinin mekanizmaları önemli ölçüde yerleşti. Ülke ekonomisi dışarıya açıldı. Yani, yurtiçi ve yurtdışı piyasalar-daki hareketler ülke ekonomisinin bütününe etkiler hale geldi.

Türkiye, piyasa ekonomisini, 60 yıla yakın bir süre merkezden güdümlü bir ekonomiyle kalınmaya çalıştıktan ve bu sistemi artık ülke ihtiyaçlarına uygun bir birikim, bölüşüm ve büyüme sağlayamadığını gördükten sonra seçti.

Eğer, Türkiye'nin yeniden güdümlü ekonomiye geri dönmesi gerektiği savunuluyorsa bu ayrıca tartışma konusu edilebilir. Bizim bu konudaki görüşümüz kısaca, böyle bir değişimin, Türkiye'yi çok hızlı bir şekilde yoksullaştıracağıdır.

Yok eğer, piyasa ekonomisinin, Türkiye'nin bugün izleyebileceği mümkün tek yol olduğu düşünülüyorsa, o zaman piyasanın kurallarına uymak mecburiyeti doğar.

1994 krizini doğuran da, serbest piyasa ekonomisinin kurallarının hiçe sayılmasıdır. Bu, kriz, mali sektörden ekonominin bütününe çok kısa sürede yayılmış, bozulan dengelerin yeniden kurulabilmesi için, tüm toplumun ağır faturlar ödemesi gerekmiştir.

Ekonominin bugün içinde bulunduğu durum açıkça göstermektedir ki, piyasa ekonomisi kurallarına aykırı politikalar, ekonominin dengesini, 1994'ten çok daha ağır biçimde bozacaktır. Makro dengelerini bozulmasından doğacak faturayı ödeme gücünü ise, toplum, bu kez belki de sahip olamayacaktır.

Koalisyon hükümetinin kurulmasından sonra TÜSİAD tarafından yapılan açıklamada dile geti-

rilen ilkeler, bu kaygının birer ürünüydü. Sözkonusu TÜSİAD açıklamasında şöyle denmişti:

"TÜSİAD, hükümetin, uygulamalarında aşağıdaki ilkelerden hareket etmesinin, Türkiye'nin temel sorunlarının çözüme kavuşturulması açısından hayati önem taşıdığına inanmaktadır:

1) Piyasa ekonomisinin yasal ve kurumsal yapısının korunması ve geliştirilmesi, gündelik uygulamada dünya ekonomisi ile entegrasyonun gereklerine ve serbest piyasa ekonomisinin temel kurallarına uygun davranılması, Türkiye ekonomisinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması için gerekli yapısal önlemlerin alınması;

2) Gümrük Birliği anlaşmasından doğan acil yükümlülüklerin yerine getirilmesi, Avrupa Birliği ile tam üyelik perspektifi içinde Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine sağlayacağı kazanımların hızlandırılması;

3) Çoğulcu demokrasi kurum ve kurallarının korunması ve geliştirilmesi, toplumsal uzlaşmanın tesis edilmesi, laik devlet yapısının korunması, düşünce, inanç, ifade ve basın özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi, insan haklarına saygı, eğitim ve bilimde çağdaş normlara uygunluk;

4) 'Temiz siyaset - temiz yönetim' ilkeleri çerçevesinde, yeni denetleme mekanizmalarının kurulması, mevcut olanların işletilmesi...

Bu ilkelerin hiçbirisi diğerinden daha az önemli, hiçbirisi diğerine göre öncelikli değildir. Yukarıda sıralanan temel ilkelerden herhangi birinden sapılması, ülkenin bugün karşı karşıya bulunduğu sorunları daha büyütecek bir etki yapacaktır."

TÜSİAD'ın görevi, dün olduğu gibi bugün de hükümetlere, serbest piyasa ekonomisi, çoğulcu demokrasi ve temiz toplum ilkelerinin, Türkiye'nin geleceği için hayati önem taşıdığını, bu önemin gözardı edilmesinin çok ağır bedelleri olduğunu hatırlatmaktır. Hükümetin piyasa ekonomisi kurallarıyla bağdaşmayan açıklamalarına mali piyasalardan gelen tepkiye, dikkatle kulak verilmelidir.

Terörün ve stratejisizliğin düzeni

Soli Özel

Önemleri ülke sınırlarını aşan dört seçim ve bir anda her yerde mantar gibi bitmeye başlayan terör eylemleri soğuk savaş sonrası dünyanın şekillenmesindeki güçlükleri bir kez daha dostu düşmana gösterdi. Her renkten ideolojik inançlarını akıllarının muhakeme yeteneği niyetine kullananların savunduğunun aksine, eski ABD Başkanı Bush'un "Yeni Dünya Düzeni"nden bahsetmesi, Beyaz Saray bodrumunda hazır tutulan planların dünyaya çeki düzen vermek için devreye sokulduğu anlamına gelmiyordu. Aksine, kendi iç krizlerini çözme derdine düşmüş ABD'de yeni dönemle ilgili bir dış politika "konsensüs"ü oluşturmak bu güne dek mümkün olmadı. ABD'nin planları çerçevesinde yürüdüğü varsayılan üç sırunda geçen aylarda hesapları bozan gelişmeler yaşandı.

İlk konuda, İsrail-Filistin arasındaki barış sürecine karşı çıkan İslamcı örgütlerin Kudüs ve Tel Aviv'in göbeğinde gerçekleştirdikleri terör eylemleri onlarca insanın canına mal oldu. İsrail'in, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden İsrail'e geçişleri yasakladıktan sonra, Lübnan'ı bombalaması ve sivilleri katletmesi (yani devlet terörü uygulaması), İslamcı Hızbullah örgütünü çökertmek bir yana Lübnan halkı indinde prestij sahibi kılar ve güçlendirirken, barış düşmanlarının ekmeğine de yağ sürdü. Böyle bir sertlik gösterisiyle seçimleri kazanacağını sanan Şimon Peres'in, İsraili seçmenlerin, "aslı varken taklidini ne yapalım" diyerek, Binyamin Netanyahu'yu desteklemesiyle seçimden yenik çıkması tüm siyasi yatırımını Peres'e yapan ABD'yi de zor durumda bıraktı. "Barış karşılığında toprak" ilkesi yerine "güvenlik içinde barış"ı tercih eden Netanyahu'nun başbakanlığı ve kurduğu muhafazakar kabine Arap dünyasında da ters tepki yarattı. İsrail'in yok edilmesi amacını FKÖ'nün temel belgesinden çıkartmaya muvaffak olan Arafat'ın da işi güçleşti. Bunların ötesinde İsrail seçimleri bu ülkede yükselen dinci mutlakiyetçili-

ğin ve ülkenin kimliğiyle ilgili çözülmemiş sorunları halle yönelik sert hesaplaşmanın da haberciliğini yaptı.

Suudi Arabistan'ın Dahran kentinde Kral Abdülaziz Hava üssüne yönelik bombalı saldırıda da Körfez Savaşı'ndan beri Suud rejimini kollayan ABD gücünden 19 Amerika'lı er ölürken yüzlerce kişi de yaralandı. Suud rejimini neredeyse koşulsuz destekleyen ABD'ye ve İslamcı rejime, İslamcı muhalefetin verdiği bu kanlı mesajın gönderildiği yer konusunda ise iki ülke arasında anlaşmazlık çıktı. Suriye'yi sorumlu tutmak isteyen ABD'ye karşı Suudlar bu ülkenin suçsuzluğunu savundular.

İkinci konuda, ABD başkanı Clinton'un ilk dış politika başarılarından sayılan Kuzey İrlanda'daki ateşkes ve barış süreci de neredeyse toparlanamayacak şekilde paramparça olmuş durumda. İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) 17 ay süreyle uyduğu ateşkesi birbiri peşisıra planlanmış ancak ilk dördü başarısızlığa uğrayan beş eylemle bozmasıyla İngiltere ve Kuzey İrlanda gene terör, kan ve şiddet girdabına girdi. "Başarıyla" sonuçlanan beşinci eylemde IRA Manchester kentinin merkezini havaya uçurdu. Yaklaşık iki yüz kişi yaralandı. ABD'yi, barışı destekleyen İrlanda kökenli Amerikalılar'ı, İngiltere ve İrlanda Cumhuriyeti'ni sarsarak, IRA'nın siyasi örgütü Sinn Fein'in lideri Gerry Adams'ın kredibilitesini sıfıra indiren bu eylemlerden sonra, Protestan İrlandalılar da inatçılık ve şiddet konusunda kimseden eksikli olmadıklarını kanıtladılar. Protestan göstericilerin kutlama yürüyüşleri için Katolik mahallelerden geçmelerine izin verilmesiyle kızılca kıyamet koptu. Protestanların şiddetine karşılık olarak Katolikler Belfast ve Londonderry şehirlerinde sokakları ateşe vererek ortalığı tahrip ettiler. Herkesi canından bezdiren Kuzey İrlanda sorununun, eğer çözülebilecekse, bundan sonra bir halkoylaması yoluyla siyasi mecraya sokulmasına çalışılacağı söyleniyor.

Üçüncü konuda, yani Bosna'da da Amerikan planlarının gerçekleşeceği kesin değil. Batı dünyasının ve BM'nin suç ortaklığıyla gerçekleşen, ve şimdilerde toplu mezarları keşfedilen, Srebrenica kıyımının ardından geçen sene nihayet harekete geçen ABD silahları devreye sokmuş, sonuçta da Dayton kentinde bir askeri üste rehin aldığı ilgili siyasi liderlere bir anlaşma dayatmıştı. Dayton barışının mimarı Richard Holbrooke'u işlerin iyi gitmediği Bosna'ya gönderen ABD, yaklaşan seçimler öncesinde planın kurtarabileceği kadarını kurtarmaya çalışıyor. Gözlerinin önündeki savaş suçlularını yakalamayan IFOR askerleriyle; Savaş Suçluları Mahkemesinin mahkum ettiği Radovan Karaciç ve Ratko Mladiç'i tutuklama konusundaki tereddütleriyle; en az Sırlar kadar suçlu bazı Hırvatlar'ın ellerini kollarını sallayarak dolaşmalarına müsaade eden tutumlarıyla Batı koalisyonu gene kötü bir uluslararası irade sınavı veriyor. Boşnak siyasetine İslami çizgileri giderek belirginleşen bir milliyetçilik hakim olurken, seçimlerin yapılamaması ya da sonuçlarına saygı gösterilmemesi halinde kırılğan Dayton barışının çökebileceği savunuluyor. Avrupalılarla, uygulanacak siyaset konusunda anlaşamayan ABD'nin askerlerine yönelik bir saldırı, dışa kapalı ruhu halini, dış yardımı kısararak gösteren ABD Senatosu'nun birlikleri çekme baskısı da getirebilir.

Bu arada ABD'nin kendisi de yaklaşık üç yıl önce tanıdığı uluslararası terörizmin gösteri alanı olmaya devam ediyor. Bir bombayla düşürüldüğü sanılan TWA uçağının şaşkınlığı geçmeden, Olimpiyat oyunlarının yapıldığı Atlanta'da "Yüzyıl Alanı"nda patlayan bir bomba iki can aldı. Bunun ötesinde, Cezayir'de, Pakistan'da, Libya'da, Liberya'da, Burundi'de, Sudan'da, Mısır'da terör olayları veya iç savaşlar devam ederken, İspanya'da da Bask milliyetçisi ETA'nın eylemleri, terörün belki de siyasi çözüm olsa da devam edecek bir sorun olduğunu net olarak gösterdi.

Dünyanın değişik bölgelerinde yapılan üç seçim ise geleceğe yönelik olarak farklı mesajlar ve gelişme ihtimallerini gündeme getirdi. Hindistan'da yapılan seçimler yorgun Kongre Partisi'nin iktidarına son verirken, Hindu milliyetçisi Bharatiya Janata Partisi oyların yüzde yirmisini ve sandalyelerin yüzde otuzunu alarak ülkenin birinci partisi oldu. Otoriter eğilimleri ve Müslüman düşmanlığıyla tanınan partiye Cumhurbaşkanı hükümeti kurma

görevini verdi. Ancak BJP kendisine ortak bulamayınca, hükümeti onüç partiden oluşan sol koalisyon kurdu. Sistemin kuralları içinde, potansiyel faşizan ve sekte eğilimleri bertaraf eden Hindistan, sol eğilimli partilerin koalisyonuna Maliye Bakanı olarak bir liberalin atanması ülkedeki özel sektöre ve dünya piyasalarına ekonomik reform programının devam edeceği mesajını da vermiş oldu. Bu liberal-sol dengenin dünyanın en kalabalık demokrasisinde başarılı olması ilginç örnek teşkil edecek.

İflas eden siyasi sistemini dört yıl gibi kısa sayılacak bir sürede onaran İtalya'da da Avrupa siyaseti açısından ilginç ve örnek teşkil edebilecek bir deneyim başladı. Reformcu Komünistler'in önderliğinde oluşturulan ve iktisat profesörü Romano Prodi'nin şahsında güvenilir bir siyaset adamı bulan "Zeytin Ağacı Koalisyonu" iktidarı ele geçirdi. En az dokuz eski komünistin, iki eski Başbakan'ın ve "Temiz Eller" operasyonunun kahramanı yargıç di Pietro'nun görev aldığı hükümet, ekonomide liberalleşmeye devam edeceğini, yolsuzluk dosyalarını sonuca bağlayacağını, devleti ve bürokrasiyi yeniden yapılandıracağını taahhüt etti. Ayrılıkçı "Kuzey Ligi"nin kurduğu Padania Parlamentosunun ciddiye alınmadığı, oy verenlerin gerçekte ayrılık istemedikleri yerel seçimlerde partiden desteklerini çekmeleriyle ortaya çıktı.

Yılın belki de en önemli seçimi Rusya'da gerçekleşti. ABD'den Laleli esnafına, Avrupa'dan IMF'ye kadar neredeyse tüm dünyanın desteğini alan Boris Yeltsin, sağlığının bozukluğuna rağmen ikinci turda rahatlıkla seçildi. Ancak, birinci turda Yeltsin aynı rahatlığı taşııyordu. Komünist aday Zyuganov ilk turda Yeltsin'in sadece üç puan gerisinden geldi. Bunun üzerine, tüm Liberaller Yeltsin'e destek verirken, ilk turda yüzde onbeş oy alan katı ve milliyetçi General Lebed Yeltsin'in yardımcılığına atanarak onu destekleyenlerin Yeltsin'e oy vermeleri sağlandı. Yeni hükümeti gene Başbakan Çernomirdin kurarken, Rusya'da hızla milliyetçi ve anti-liberal bir yola girilmesi bekleniyor. Normal seçim oportünizmi sonucu Çeçenistan'daki başkaldıran savaşçılarla barış yapan Yeltsin, seçimin hemen akabinde Çeçenistan'a yeni bir hunhar saldırı başlattı. Bu seçimler ve Rusya'da beklenen gelişmeler, 1 Haziran tarihinde Berlin'de toplanarak genişleme kararı alan NATO ittifakını ve bu örgüte dahil olmak üzere bekleyen ve Rusya'daki gelişmelerin tedirgin ettiği ülkeleri de etkileyecek.

Küreselleşme ve işsizlik

Cem Somel

1970'lerden bu yana işsizlik, bir kısım gelişmiş ülkelerin de sorunu olmuştur ve bu sorunun boyutu giderek büyümektedir. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (İİKÖ-OECD) ülkelerinde (Meksika hariç) iktisadi konjonktürün şimdiki genişleme safhasında işsizlerin sayısı 1994'te 33.9 milyondan, 1995'de 32.5 milyona, işsizlik oranı da % 8'den % 7.8'e geriledi. Ancak şimdiye kadarki tecrübeye bakarak, gelecek iktisadi daralmada işsizlik oranının daha da yükseleceği söylenebilir.

II. Dünya Savaşı'ndan petrol krizlerine kadarki dönemde gelişmiş ülkeler, işsizliği rekor düşük düzeylerde tutmayı başarmışlardı. Bu ülkelerde işsizlik, toplam talep yetmezliğine hamlediliyor; bundan hareketle makroiktisadi politikalar belirlenir iken, yüksek istihdam hedefi de önemle gözetiliyordu.

Az gelişmiş ülkelerde ise işgücünün tam ve verimli istihdamı sağlanamıyordu. Açık işsizlerin yanı sıra, çok sayıda insan köylerde ve şehirlerde işgücünün ortalama veriminin çok düşük olduğu faaliyetlerden geçiniyordu. Bu ülkelerdeki işsizlik sermaye birikiminin kifayetsizliğine atfediliyordu. İşsizliğin çaresi az gelişmiş ekonomilerin "büyümesi", yani kalkınma olarak görülüyordu.

Petrol krizlerinin ardından gelişmiş ülkelerin birçoğunda işsizlik artmaya başlayınca sebebi konusunda yeni fikirler ortaya atıldı. Yeni kuramların ortak noktası, işsizliğe Keynes-öncesi bakışta birleşmeleri idi. Buna göre, işsizlik, özünde işgücü piyasalarının işleyişindeki aksamlardan meydana gelir. İktisadi ve toplumsal ortamda değişme (mesela teknoloji-de, dış ticarete, nüfustaki değişme) işgücü talebini, bu talebin bileşimini değiştirir.

Şayet, işgücü piyasasındaki kurumsal kayıtlamalar (yasarlar, sendikaların müdahalesi) işgücü arzının ve istihdamının talepteki bu değişimlere intibak etmesini engeller ise, işsizlik ortaya çıkar. Uluslararası iktisadi işbirliği ve finans örgütlerindeki ve akademik camiadaki hakim görüşe göre, işsizliğin temel sebebi gelişmiş ülkelerde de az gelişmiş ülkelerde de budur.

Neticede işsizliğin çaresi, devletin işgücü piyasasındaki kayıtlamaları kaldırarak istihdamın ve işçi-işveren ilişkilerinin dışsal değişimlere intibak etmesini sağlamasıdır. Uluslararası kuruluşların tavsiyesi bu merkezdedir.

Bu yazıda gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere istihdam konusunda yapılan bu tavsiyeyi irdelleyeceğiz.

Dış ticaret mi, teknoloji mi?...

II. Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkelerin, gelişmişlere petrol-dışı ihracatında sınai mamullerin payı devamlı yükselme eğilimi gösterdi. Az gelişmiş ülkelerin sınai ihracatının artmasının etmenleri arasında, ithal ikameci sanayileşme, taşımacılık maliyetlerinin azalması, ihracatı teşvik politikaları ve çokuluslu şirketlerin üretimlerinin yatırım veya fason imalat yoluyla çeşitli ülkelere kaydırılmaı sayılabilir. 1980'li yıllarda az gelişmiş ülkelerin dış borç bunalımı, sınai mamul ihracatına ayrıca bir ivme kazandırdı.

Az gelişmiş ülkelerin ihraç ettiği mamullerin ve hizmetlerin çoğu emek-yoğundur. Bu ihracatta az gelişmiş ülkeler, vasıfsız işgücü bolluğuna dayalı mukayeseli üstünlükten yararlanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ihracatı, gelişmiş ülkelerde dokuma, giyim, demir-çelik, gıda gibi bazı işkollarını ciddi surette bunalıma sokmakta ve bu ülkelerde vasıfsız işgücü talebini azaltmakta, vasıflı işgücü talebini arttırmaktadır. Neticede, iki ülke grubu arasında yavaş yavaş yeni bir işbölümü billurlaşmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, üretiminde vasıfsız işgücünün veya tabii kaynakların yoğun olarak kullanıldığı mamullerde ihtisaslaşmaktadır.⁽¹⁾ Gelişmiş ülkeler ise vasıflı işgücünün yoğun olarak girdiği (ya da teknoloji-yoğun) mamullerde ihtisaslaşmaktadır. Ülkelerin ihtisaslaşmasında sermaye donanımının büyüklüğü eskisine nazaran önemini yitirmiştir, çünkü sermayenin seyyalliyeti artmıştır.

Gelişmiş ülkelerde vasıfsız işgücüne talep zayıflarken, vasıflısına talebin nispi olarak artması, ücret farklarının azalma eğilimini ters-yüz etmiştir. Bir süredir gelişmiş ülkelerde eğitime ve beceriye göre ücret farkları artmaktadır. İşgücünün vasfına göre ücret farklılaşması ABD gibi işgücü piyasasını daha az kayıtlamalara tabi olduğu gelişmiş ülkelerde en çok artmaktadır. Bu gibi ülkelerde istihdam (esas itibarıyla hizmet sektörü istihdamı) da nispeten hızlı artmaktadır. Avrupa ülkelerinde ise, genellikle istihdam artışı daha yavaştır ve işsizlik oranları daha yüksektir. Bu, beriki ülkelerde sendikaların ücret farklarının değişen talebe intibak etmesine direnmesine hamledilmektedir.

Bazı iktisatçılar gelişmiş ülkelerde işsizliğin esas serüveninin az gelişmiş ülke ihracatı olamayacağını söylüyorlar. Gelişmiş ülkelerle az gelişmişlerin ticaret dengesinde, bi-

rinciler, daima fazla vermektedir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin çokuluslu şirketlerinin az gelişmiş ülkelerle yaptığı yatırımların, gelişmişlerdeki sermaye stokunun yanında çok cüzi olduğuna işaret ediyorlar. Kaldı ki, az gelişmiş ülkelerde ucuz vasıfsız işgücü ile üretilen mamul ihracatının gelişmiş ülkelerde toplumsal refahı artırması gerektiğini de belirtiyorlar. Söz konusu iktisatçılara göre, gelişmiş ülkelerde vasıfsız işgücüne talep zayıflamasının nedeni teknolojik değişmedir.

Az gelişmiş ülkelerden ithalat ile teknolojik değişme ihtimal işsizliğe birlikte katkı yapmaktadır. Her iki görüşü savunanlar işsiz kalanlara eğitimle yeni beceri kazandırılmasını ve yeni istihdam yaratmak için işgücü ve mamul piyasalarındaki mevcut kayıtlamaların gevşetilmesini ve mali teşvikler kullanılmasını tavsiye etmektedir. Yetişkin vasıfsız işçilerin eğitimi birçok ülkede denlenmektedir, fakat işsizliği azaltma doğrultusunda şimdiye kadar dişe değer tek bir netice vermemiştir.

Az gelişmiş ülkelerden ithalatın işsizlik yaratıcı etkisini azaltmak için gelişmiş ülkelerin başvurduğu başka bir yöntem, zayıflayan sektörlerini dış rekabetten korumaktır. Gerçi dünyada ticaret serbestleştirmeye giderken korumacı uygulamalar zorlaşmaktadır. Yine de zengin ülkeler herkese ticaretin serbestleştirilmesine vaaz ederken, kendileri rekabet edemeyen işkollarını korumak için çeşitli gümrük-dışı engelleme yöntemleri icat etmekte ve GATT antlaşmasını cevaz verdiği (dampinge karşı vergi gibi) korumacı yaptırımları suistimal etmektedirler. Gelişmiş ülkelerde işsizlik arttıkça korumacı eğilimlerin kuvvetlenmesi beklenir.

Teknolojik gelişmenin sebebiyet verdiği işsizlikle mücadelenin çaresi, verim artışı ile sağlanan yüksek karları yeni yatırıma dönüştürmektedir. Fakat yüksek yatırım haddi de ancak sürekli ve istikrarlı büyüme ortamında gerçekleşebilir. Günümüzde gelişmiş ülkeler böyle bir ortamda değildir.

...Yoksa büyüme mi?

Petrol bunalımından sonra gelişmiş ülkelerde görülen en belirgin değişimlerden biri, sabit sermaye birikimindeki yavaşlamadır. İKÖ'ne üye ülkelerdeki yıllık ortalama sabit sermaye artış haddi 1960-1968'de % 6.5 iken 1968-1973'te % 5.8'e, 1973-1979'da % 1.1'e düştü ve

1979-1990'da % 3.1'de kaldı. Bu ülkelerde hem makina-teçhizat yatırımlarının hem de konut dışı inşaat yatırımlarının, artış hızı düşmüştür. İkinci bir gözlem, sabit sermaye birikimi ile işsizlik arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır: başta Avrupa olmak üzere İİKÖ ülkelerinde her iktisadi daralmada ve

genişlemede, aynı kapasite kullanım oranında işsizlik oranı önceki daralma veya genişlemedekinden daha yüksek olmaktadır. Demek ki, sabit sermaye donanımı bu ülkelerde istihdamın artmasını sınırlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde sabit sermaye yatırımlarının yavaşlaması iktidarların temel politika tercihlerini değiştirmesinin sonucudur. 1980'lerin başlarında enflasyon problemini çözmelerine rağmen enflasyonu önlemeyi öncelikle hedef gösterip sıkı para politikası uygulamaktadırlar. Faiz hadleri yüksek seviyelerde seyretmektedir. Finans piyasalarının serbestleştirilmesi sonucu ortaya çıkan istikrarsızlık da faiz hadlerini arttırıcı etki yapmaktadır. Bu ülkelerde devletin para politikasının para arz göstergelemindeki değişmelere göre ayarlanması, piyasa faiz hadlerini para politikası hedefi olmaktan çıkarp, piyasalarda dalgalanmaya terketmiştir. Faiz had istikrarsızlığı likitide tercihinin arttırmakta, dolayısıyla ikraz vadelerini kısaltmaktadır. Bütün bu gelişmeler firmaların borçlanma maliyetini ve maliyetin belirsizliğini arttırmıştır.

Finansal serbestleştirme, tüketicileri kredi kullanma imkanlarını arttırarak tüketim harcamalarının konjoktürle bağlantısını kuvvetlendirdi ve istikrarını azalttı. Harcamaların istikrarsızlaşması ve ilaveten döviz kur istikrarının azalması, ithalatı ve ihracatı da daha değişken hale getirdi. Nihayet, bazı gelişmiş ülkelerde kamu yatırımlarının kısılması da alt yapıların eskimesine ve bu alt yapılardan yararlanan özel sektör yatırımlarının karlarının azalmasına yol açtı.

Özetle, makroiktisadi politikalarının ekonomileri daraltma ve genel iktisadi ortamın giderek artan belirsizliği, gelişmiş ülkelerde yatırımların azalmasına sebebiyet

Az gelişmiş ülkelerde açık ve gizli işsizliğin temel sebebi sabit sermaye birikiminin işgücü arzına göre yetmezliğidir.

vermiştir. Büyük portföyler idare eden kuruluşlar, ekonomilerde en ufak canlanma karşısında faiz hadleri artar korkusu ile tahvil varlıklarını tasfiye etmekte; bu davranış politika mercilerini daraltıcı politi-

kalara zorlamaktadır. Öte yandan, işsizliğin esas itiba-riyle yapısal olduğu, yani işgücü piyasasının doğru

taahsis yapamamasından kaynaklandığı iddiaları makro-iktisadi politikaların artan işsizliğe karşı vurdumduymazlığına kurumsal kılıf teşkil etmektedir.⁽²⁾

Sonuçta sermaye birikimi, işgücü, verim artışı ve işgücü arz artışı arasındaki uyumsuzluk, işsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Sermayenin ülkeler arasında hareketliliği ve ticaret yolu ile az gelişmiş ülkelerin işgücü arzının yarattığı rekabet baskısı, uyumsuzluğu daha da arttırmaktadır. Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar dünyada tasarruf oranının düşmesinin yatırımları kısıtlayabileceği endişesini ifade ediyorlar. Ama nedense işsizlik sözkonusu olduğunda sermaye birikim yetmezliği ağıza alınmıyor; işsizlik denince akla, sadece işgücü piyasasının kayıtlamalar yüzünden işsizleri (güya potansiyel olarak varolan) işlere yerleştiremediği geliyor.

Kolaycı çözüm: esnekleştirme

Hakim görüşe göre işsizliğin ilacı işçi-işveren ilişkilerinin daha esnek hale getirilmesidir. Esneklik kavramı işe almada, görevlendirmede, işten çıkarmada, çalışma saat ve şartlarının tesbitinde kayıtları azaltmayı; ücret-dışı maliyetleri azaltacak tedbirleri ve toplu sözleşmelerde işçilerin pazarlık gücünü azaltmayı içermektedir. Asgari ücreti kaydırmak veya azaltmak da bu tedbirlerdendir. ABD'de işçi-işveren ilişkilerinin Avrupa'dan daha esnek olması ve ABD'nin de istihdam artışı haddinin daha yüksek olması işgücü piyasasında esnekliğin istihdam artışına yaradığının delili olarak gösterilmektedir.

Esnekleştirme uygulamalarının istihdamı üç yoldan arttırması beklenmektedir. Birincisi, işgücü istihdam maliyetini düşürerek işgücünün sermaye yerine ikame edil-

mesini sağlaması beklentisidir. (ikame etkisi) İkinci olarak, istihdam maliyetini düşürerek firmaların uluslararası rekabet gücünün arttırması beklenmektedir. Üçüncüsü ise, istihdam maliyeti azalınca emek-yoğun mamul ve hizmetlerin ucuzlayacağı, ucuzlamanın bu metalara talebi arttırarak istihdam yaratacağı beklentisidir. (talep etkisi)

İkame etkisinin işlemesi aynı metanın üretiminde birden fazla tekniğin varolmasına bağlıdır. Birçok hizmet sektöründe böyle almalı teknik seçenekleri mevcuttur. İmalat sanayiinde bu faktör ikame imkanları daha sınırlıdır. İnce ayarlı makinaların gerçekleştirdiği kaliteyi ve standartlaşmayı insan melekelerinin tutturması zordur. Daha önemlisi, makinaların işgücü veriminde sağladığı artışı dengeleyecek kadar istihdam maliyetini (ve ücreti) düşürmek mümkün değildir.

İstihdam maliyetini düşürerek firmaların dış ticarete rekabet gücünü ve bu surette ihracatı ve istihdamı arttırmak mümkündür. İhraç metalarında cisimleşmiş olan emek, yabancılara daha ucuza sunulmuş olur.

Talep etkisiyle istihdamın artması için, istihdamın şartlarını kayıtlayan mevzuatla birlikte, mal ve hizmet piyasalarında yeni firma kurmayı ve rekabeti kayıtlayıcı mevzuatın da azaltılması tavsiye edilmektedir. İşgücü piyasalarında ve mal ve hizmet piyasalarında kayıtlayıcı mevzuatı hafifletmek, neticede işsizlere belirli sektörlerde (ulaştırma perakende ticaret, şahsi hizmet gibi sektörlerde) istihdam sağlamak ve bunları amansız bir rekabetin içine atmak anlamına gelmektedir.

Bir sektörde istihdam artar iken, o sektörde işgücünün ortalama verimi ve reel gelirler artmaz veya azalır ise, orada gerçekten yeni istihdam mı yaratıldığını, yoksa veri faaliyetin daha çok sayıda insan arasında mı paylaşıldığını kestirmek zordur. Bir sektörde ortalama verim artışını yavaşlatacak veya verimi düşürecek ölçüye varan istihdam şişkinliğine gizli işsizlik denmektedir. UNCTAD'ın 1995 raporunda belirtildiği gibi, piyasaları düzenleyen kayıtlamaları azaltarak istihdam yaratmaya yönelik ABD ve İngiltere gibi ülkelerde, hizmetlerde istihdam artışıyla birlikte görülen ortalama verim azalması veya duraklaması, bu politikaların neticede gizli işsizlik yarattığı kanısını uyandırmaktadır.

Sonuçta, gelişmiş ülkelerde sabit sermaye birikmesi hızlandırılmaz ise, işsizliğin korumacılığı ve ticaret ça-

tışmaları eğilimini arttırması ve bu ülkelerde gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açması muhtemel görünmektedir.

Az gelişmişlerin nasibi

Az gelişmiş ülkeler ihracatının gelişmiş ülkelerde yol açtığı istihdam kaybı, az gelişmiş ülkelerde istihdam genişlemesinde yansıyor olmalıdır. Çokuluslu şirketlerin üretim maliyetlerini kısmak amacıyla faaliyetlerini kısmen az gelişmiş ülkelere kaydırması da beriki ülkelerde istihdam yaratmaktadır. Uluslararası kuruluşlar az gelişmiş ülkeleri, bu istihdam imkanlarından yararlanmak için yabancı sermaye üzerinde bütün kısıtlamaları kaldırmaya, yabancı ve yerli şirketlere muamele yapmaya, finans sistemlerini ve dış ticaretlerini serbestleştirmeye ikna etmektedir.

Bu durumda işçi çalıştırmanın maliyeti, az gelişmiş ülkelerin dış piyasalarda rekabet gücünü ve ülkenin dolaysız yabancı yatırım için cazibesini etkileyen önemli bir değişken olmaktadır. Bu mülahaza ile bazı az gelişmiş ülke devletlerinin yabancı sermaye cezbedilmek için yerli işgücünün ucuzluğunu ve uysallığını reklam ettikleri bile görülmektedir. Böylece az gelişmiş ülkelerde istihdam yaratma meselesi geniş ölçüde istihdam maliyetlerini düşürecek tedbirlerin alınması sorununa indirgenmektedir.

Oysa, az gelişmiş ülkelerde işçi-işveren ilişkileri genel olarak gelişmiş ülkelerindekinden çok daha az kayıtlanmıştır. Az gelişmiş ülkelerde istihdamın bir kısmı kayıtdışı, bir kısmı da ücretsiz aile işçileri şeklinde olup, bunlar zaten iş hukukunun etki alanı dışındadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre, Latin Amerika ülkelerinde toplam istihdamın beşte biri kentlerde kayıtdışı faaliyetlerde çalışmaktadır. Türkiye de hala işçi çalıştırma düzenini uluslararası normlara uydurmaya ve mevzuatın uygulama alanını genişletmeye çalışmaktadır. Üstelik Türkiye'de yüksek enflasyonun sürmesi ve ücretlerin fiyatlara endekslenmemiş olması reel ücretleri son derece esnek kılmaktadır. Bu vaziyetteki bir ülkede mevcut iş mevzuatını gevşetme, olsa olsa kayıtlı sektörlerdeki çalışma ilişkilerini kayıtdışı sektörlerdekinin durumuna getirir. İhracatı arttırmak ve yabancı sermayeyi cezbetmek için iş mevzuatını gevşetme ve istihdam maliyetini düşünme telkinleri, az gelişmiş ülkelerde devletleri reel ücretleri düşürmeye,

iş güvenliği ve işyerinde emniyet tedbirleri gibi işçiyi koruyan temel kayıtlamaları gevşetmeye sevk etmektedir. Güney ve Güneydoğu Asya'da bazı ülkelerde çokuluslu şirketlere bağlı işletmelerde zaman zaman vuku bulan büyük iş kazaları, keza çeşitli az gelişmiş ülkelerde bu şirketlerin işletmelerinde ve bu şirket-

lere fason imalatı yapan işçilerin sendikalaşmalarının engellenmesi, bu uygulamaların neticesidir. ⁽³⁾

Öte yandan, dünyada 100'ü aşkın az gelişmiş ülkenin 20 kadar gelişmiş ülke piyasasından pay kapmak ve çokuluslu şirketlere cezbetmek amacıyla ücret düşürmekte ve işçilerinin çalışma şartlarını bozma yarışları, bunların yerli sermaye birikim yetmezliği ve fakirlik sorunlarını çözemez. Bu rekabetin mantıksal sonucu, bu ülkelerin ihrac ettikleri metallerin piyasalarda Çin, Hindistan, Bangladeş gibi çok nüfuslu ve çok fakir ülkelerin hakim olması ve Türkiye gibi orta gelirli az gelişmiş ülkelerde ücretlerin bunlardaki seviyelere düşmesidir. Bu yarıştan asıl kazançlı çıkan ise şüphesiz gelişmiş ülkelerdeki tüketicilerdir.

Kalkınma gerekli

Az gelişmiş ülkelerde açık ve gizli işsizliğin temel sebebi sabit sermaye birikimini işgücü arzına göre yetmezliğidir. O halde az gelişmiş ülkelerde istihdam meselesi, kalkınma meselesinden ayrı olarak mütalaa edilemez. Gizli işsizlik ve istihdam (işçilerin istemeksizin geçici işlerde veya kısmi zamanlarda çalışmaları) işsizliğin ıstırabını hafifletir ama beşeri kaynak israfını önlemez. O halde sorun, sadece çalışmak isteyen insanları meşgul etmek değil, onları üretken, yüksek verimli işlere sokmaktır. Başka bir ifade ile, açılan yeni işlerde emeğin verimi, verimi en yüksek olan sektörlerinkinin çok altına düşmemelidir. Kalkınma amacı açısından, yaratılan katma değer mümkün olduğunca ülkede kalmalıdır.

İşe koşulan bir işçinin verimi neye bağlıdır? Herşeyden önce kullanılan üretim tekniği, yani sermaye teçhizatı ve işletme idaresinin etkinliği işçinin verimini belirler.

Sorun, sadece çalışmak isteyen insanları meşgul etmek değil, onları üretken, yüksek verimli işlere sokmaktır.

Yaratılan katma değer sektörlerde fiyatların nasıl belirlendiğine bağlı olduğundan, ikinci olarak sektördeki piyasa yapısı (rekabet şartları) da işçinin verimini etkiler. Son olarak, bizzat işçide mevcut olan vasıf-

lar (eğitimi, tecrübe birikimi, vs) istihdam edildiğinde işçinin verimini etkiler. O halde normal bir tempoda

çalışan işçinin verimini arttırmak, yatırım haddini yükseltmeye, yatırımları katma değeri yüksek sektörlerle yönlendirmeye ve işçilerin vasıflarını arttırmayı gerektirir.

İşçinin eğitiminin önemi bilindiğinden burada onun üzerinde durmuyoruz. Eğitim bir yana, verimi yüksek istihdam yaratmak sonuçta sermaye birikimini etkileyen politikalara dayanmaktadır. Makroiktisat politikası, dış ticaret politikası, finans politikası, teknoloji politikası sermaye birikim haddini ve bunun sektörel bileşimini, bu da çalışan başına yaratılan katma değeri belirler.

Makroiktisadi istikrar, yüksek yatırım haddine ulaşmada elzemdir. Az gelişmiş ülkelerin son 15-20 yılda finans kurum ve piyasalarını serbestleştirilmesi bu ülkelere orta-gelirli olanlarının birçoğunu büyük sermaye hareketlerine maruz bırakmış, kurların satılma gücü paritelerinden sapmasına yol açmış, faiz politikasını yabancı ve yerli tasarrufların döviz veya yurtdışına kaçmasına önleme aracı haline getirmiştir. Neticede, bu ülkelere yabancıların büyük miktarlarda tasarruf getirmeleri, yerli paranın değer kazanması, cari işlemler edinmesinin bozulması, dış borçlar birikince yabancı tasarrufların dışarıya, yerli tasarrufların döviz kaçması ve cari işlemleri düzeltmek için ekonominin zorla daraltılması tekrarlanan bir serüven haline gelmiştir.

Meksika'nın 1994 Aralık'ında patlak veren döviz bunalımının akabinde ertesi yıl reel GSYİH % 6 ve reel gayri safi sabit sermaye yatırımları % 26 azaldı. İşsizlik 93.7'den % 6.5'a yükseldi. Türkiye'de de benzer bir döviz bunalımının sonunda reel GSYİH % 5.5, reel gayri safi sabit sermaye yatırımları da % 15.8 azaldı.

Türkiye'nin mevcut konu-dışı yatırım haddi kalkın-

maya yetmez. Makroiktisadi istikrarsızlık ortamında ve GSYİH'nın büyümesi dalgalanırken yatırımları tatminkar bir seviyeye çıkarmak (şimdiki GSYİH'nın % 23-24'lerdeki payından % 30-35'ine yükseltmek) mümkün değildir. Yatırımın başı çektiği bir iktisadi büyüme, ekonomide her türlü istikrarsızlığı ve belirsizliği en aza indirecek şekilde düzenlenmiş para, maliye, ticaret ve finans politikaları gerektirir.

Verimi yüksek istihdam yaratmak için yatırımların sektörel dağılımını da etkilemek gerekir. Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının telkin ettiği, sektör ayırımından kaçınan "nötr" ticaret ve finans politikalarını hulus ile uygulamak, az gelişmiş ülkeleri sınai mamul çevriminin son aşamalarında (modası geçmekte olan ve iktisadi değeri tükenen metallerde) ihtisaslaşmaya ve teknoloji ithalatına bağımlı kalmaya götürür. Doğu Asya'nın başarılı ekonomilerinin tecrübesi, dış şoklara dayanıklı (gelişmiş ekonomilerinin daralmalarına ve koruma tutumlarına direnecek) bir cari işlemler dengesine kavuşmak için üretimi ve ihracatı katma değeri yüksek ve talebinin gelir elastikiyeti yüksek olan metalleri kaydırmak gerektiğini göstermektedir. Mesela, münasip (talebi hızla büyüyen) sektörleri seçmek, her sektörde metallerin yüksek vasıflı, kaliteli cinslerini üretmeye geçmek ve sürekli yeniliğe dayalı mal farklılaştırması yaparak fiyat tespitinde kârlık rantlarından yararlanmaktadır.

Kar hadlerini düşürmeksizin reel ücretleri sürekli yükseltebilmek işgücünün verimini hızla sürekli arttıran bir dinamik iktisadi yapı gerektirir. Bu da akılcı bir yatırım politikası ister.

Türkiye'nin seçenekleri

Diğer orta-gelirli az gelişmiş ülkeler gibi Türkiye de dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecine girmiştir. İşgücünün ilerideki istihdam imkanları ve istihdamın nitelikleri, ülkemizin bu bütünleşmeyi nasıl yaptığına ve uluslararası işbölümünde oturacağı yere bağlıdır. Biri, şimdiki gidişi sürdürerek emek-yoğun ve vasıfsız metallerde (dokumada, gıdada, demir-çelikte) ihtisaslaşmaya devam etmektedir. Bu, mesela ABD ve AB konfeksiyon sanayicilerinden fason imalat siparişleri kapmak için Çin, Endonezya gibi ülkelerle rekabete girmeyi gerektirecektir. Bu rekabet için işgücü piyasalarını adamaklılı esnek hale

getirmek gerekecektir. Başarılı ise, yabancı sermaye daha çok yatırım yapabilir, harciyelem teknolojiler getirip istihdamı artırabilir. Ancak, yerli sermaye birikimi olmaz ve kalkınma gerçekleşmez.

Öteki seçenek ise, Türk firmalarını genişleme eğilimindeki sektörlerle teşvik etmek, mal farklılaştırmaya teşvik etmek, yenilikli ve vasıflı meta üretmelerini sağlayarak bu tür metallerin tekeli rantını ülkeye kazandırmaktır. Bu sınai dönüşüm yüksek yatırım haddine elveren makroiktisadi politikalar uygulanmasını ve üreticilerin üretimde yenilik yapmasını sağlayacak tedbirler alınmasını gerektirir. Her iki seçenekle istihdam artar. Fakat yaratılan istihdamın toplumsal refaha katkısı her seçenekte çok farklı olur.

Cem Somel

ODTÜ İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynakça

- 1- Brittan, Samuel "Capacity Limits Job Expansion" Financial Times Nisan 1995.
- 2- Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review 1 (1), Ocak 1995.
- 3- Flanders, Stephanie "Criminal Flexibility" Financial Times 10 Ekim 1994.
- 4- Herbert, Bob "Don't Say the Shoes Are From Asian Sweatshops" International Herald Tribune, 25 Haziran 1996.
- 5- International Labour Office, World Employment Report 1995, Cenevre, 1995.
- 6- International Monetary Fund, World Economic Outlook May 1995, Washington D.C., 1995.
- 7- Krugman, Paul, "Does Third World Growth Hurt First World Prosperity?" Harvard Business Review, Temmuz-Ağustos 1994.
- 8- Organization for Economic Cooperation and Development, The OECD Jobs Study: Implementing the Strategy, Paris, 1995.
- 9- Şenses, Fikret "Structural Adjustment Policies and Employment in Turkey", METU Economic Research Center Working Paper No. 96/01, 1996.
- 10- United Nations Conference on Trade and Development, Trade and Development Report 1995, Cenevre, 1995.
- 11- Wheatey, Jonathan, "Textile Industry Cries Foul", Financial Times, 26 Eylül 1995.
- 12- Yentürk, Nurhan "Sanayileşme politikaları: Körlüğün yürüyüşü" Görüş, 25 Nisan-Mayıs 1996.
- 13- Wood, Adrian, North-South Trade, Employment and Inequality, Oxford, Clarendon Press, 1994.

Dipnotlar

- 1- Güney Kore'yi az gelişmiş ülke saymıyoruz, çünkü bu ülke gelişmiş ülkelere mahsus iki özellik göstermektedir. Koreli firmalar gelişmiş ülke piyasalarına kendi markaları ile ürettikleri teknoloji-yoğun metaller ile nüfuz etmektedirler. İkincisi bu firmalar üretim maliyetlerini düşürmek ve korumacı tepkileri önlemek gibi stratejik hesaplarla başka ülkelerde yatırım yapmaktadırlar. Tayvan da benzer özellikler göstermektedir.
- 2- UNCTAD (1995).
- 3- Örneğin Malezya ve Endonezya'da sendikalaşma engellenmektedir. Bunlar çokuluslu şirketlerin en çok fason anlaşması ve yatırım yaptığı az gelişmiş ülkeler arasındadır.

Avrupa Komisyonu Başkan Danışmanı Prof. Alexis Jacquemin

"Yeni ürün ve hizmetlerin ortaya çıkması, yeni iş alanları da açacaktır"

Soli Özel

-Profesör Jacquemin, sorularıma Dünya Bankası'nın son zamanlarda önem vermeye başladığı iki kavramla başlamak istiyorum. Bunlardan birincisi yönetebilirlik (governance), diğeri ise sizin de çalışmalarınızın konusu olan rekabet edebilirlik (competitive-ness). Yönetebilirlik, bir anlamda değişen ihtiyaçlara uygun olarak devletin işlevlerinin değişmesi gerektiği görüşünü içeriyor. Bu ihtiyaçlar nelerdir? Rekabet edebilirlik, böylesi bir etkinlik sağlanmadan gerçekleşebilir mi? -Benim de içinde bulunduğum Rekabet Danışma Grubu (Competitiveness Advisory Group-CAG) bir rapor hazırladı. Bu raporun önemli bir boyutu nu, kuralların değiştirilmesi, geliştirilmesi konusu oluşturuyor. Gerçekten de, devlete artık değişik bir bakış açısıyla yaklaşmak gerekiyor. Devlet artık bazı şeyleri kendisi yapmaktansa, genel çıkarı korumak amacıyla yapılacak işleri düzenlemeye yönelmelidir. Bunun en göze çarpan örneği de tabii ki bazı kamu hizmetlerinin özelleştirilmesidir. Burada devlete düşen önemli görev kamu hizmetlerinin

evrenselliğini sürdürmek olmalıdır. Yani tüm vatandaşların, özelleştirilmiş bile olsalar, bu temel hizmetlerden yararlanabilmesini sağlamaktır. Bu sayede, rekabete açtığınız ürünün kalitesinde bir yükselme sağlarsınız, aynı zamanda da piyasanın yarattığı sorunların da çaresine bakmış olursunuz.

-Bu, verimlilik kaygıları ile toplumsal dayanışma arasındaki tercihlerde çok dikkatli davranılması gerektiği anlamına mı geliyor? Yani, bu ikisi arasında bir denge bulmak gerekli.

-Kesinlikle. Başlangıcından beri de bu Avrupa Topluluğu'nun, Komisyon'un temel felsefesi olmuştur. Örneğin, bugün Komisyonun bütçesinin yüzde otuzu "yapısal reform" veya sosyal reform programlarına ayrılmaktadır. Bunlar sadece insanlara para dağıtmaya yönelik olmayan, onlara eşit şartlarda rekabet etme şansı yaratmaya çalışan kapsamlı programlardır. Örneğin yapısal reformların rolü Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkelerde çok önemli olmuştur. Bu

da sadece alt yapının kurulması anlamında değil, eğitim, mesleki okulların kuruluşu gibi rekabet etmeye imkan sağlayacak temel sektörlerin yaratılmasına yönelik olmuştur. Bu sektörlerle sabit sektörler diyebilirsiniz. Bu nedenle ben rekabet edebilirlikten bahsettiğimde içerdeki durumun dönüştürülmesi anlamında bir mesaj veriyorum. Rekabetçiliği sağlayarak ülkenizi daha cazip hale getirebilirsiniz.

-Burada Rekabetçilik Danışma Kurulunun raporuna geçmek istiyorum. Raporun özetinde şöyle bir cümle var: "Bir ekonomik sistemin rekabet edebilirliği insanlarına sunduğu istihdam çeşitliliği ve yoğunluğundan bağımsız olarak değerlendirilemez." Avrupa Birliği'nde işsizlik oranının ortalama yaklaşık % 12 olduğu düşünüldüğünde raporda değindiğiniz bu sorunun çözümü nasıl gerçekleşebilir?

-Teşhisinizin tümüyle doğru olması lazım. İşsizlik sadece işsiz olanlara yardım etmeye yönelik sosyal politikaları ilgilendiren bir sorun

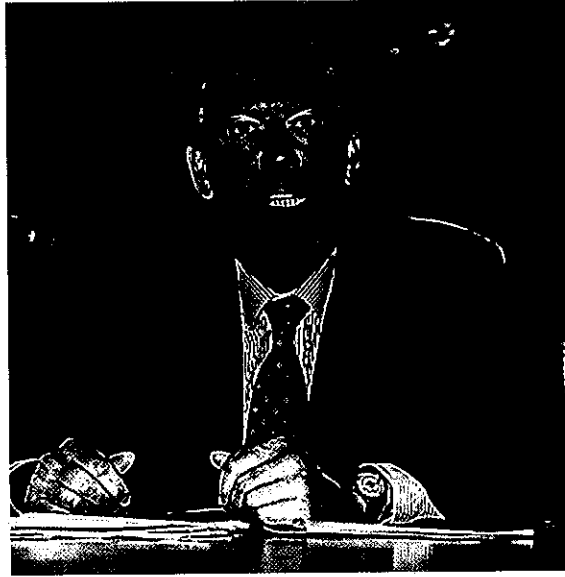
değildir. İşsizlik aynı zamanda rekabet edebilme sorunsalının bir parçasıdır.

-Gündemde bir tartışma var, kimilerine göre teknolojik gelişme işçileri işlevsiz kılıyor. Geçtiğimiz yirmi yıl içinde geleneksel sanayi kollarında çalışıp da işlerini kaybedenlerin benzer ücretlerle iş bulamadıkları ya da benzer işler bulamadıkları gözlemleniyor. Bununla nasıl başa çıkılabilir? Dergimizin bu sayısındaki bir yazıda işsizlik, sermaye birikiminin kaybedilen istihdamı ikame edecek kadar hızlı ilerlememesine bağlanıyor.

-Bu zor bir soru. İlk olarak meseleye tarihsel perspektiften bakarsanız bu tür korkuların hep varolduğunu ta birinci sanayi devrimi dönemine kadar gittiklerini görürsünüz. Yeni bir buluş ortaya çıktığında tepki her zaman "tamam herşeyin sonu geldi" şeklinde olmuştur. Halbuki tarih bize orta ile uzun vadede yeni iş ve faaliyet alanlarının ortaya çıktığını gösteriyor. Buradan ikinci noktama geçiyorum. Bu bahsettiğiniz tez, bana göre statiktir. Verili bir iş ortamında, verili ürünlerle ve verili üretim süreçleriyle kimsenin kazançlı çıkmadığı bir oyun öngörüyor. Bence süreç dinamik bir süreçtir. Bu süreç içinde gelişmeyle birlikte yeni ürünlerin icadı, yeni hizmetlerin ortaya çıkması yeni iş alanlarının yaratılmasını sağlayacaktır. Bugün istihdam üreten ürünlerin pekçoğu on yıl önce ortada bile yoktu.

-Ya vasıfsızlar?

-Vasıfsızların niteliklerini arttırmak görevi ile karşılaşıyoruz. Raporumuzda bununla ilgili başarılı

pek çok örnekten bahsediyoruz. Burada mesele öncelikle geçerli vasıfları belirlemektir. Burada da kamu otoritesine görev düşmektedir. Yapmanız gereken deneyimlerinizin hemen başında iş dünyasının gereksinimleriyle kamu müdahalesi arasında doğru bağlantıları kurmaktır. Örneğin Almanya ve Fransa'da genç insanlarla yapılmış pek çok deney var. İlginç olan ne tür vasıflara ihtiyacımız olduğunu tesbit edebilmek. Bu da teknolojik yeteneklerimizle ya da benzer şeylerle ilgili bir sorun değil. Nedir? Okur yazarlıktır; bilgisayar kullanabilmektir; ne tür ilişkiler kurabileceğinizdir vs. Mikro düzeyde kamuya çalışanlarla iş insanlarının ihtiyaçları arasındaki ilişkileri daha verimli bir platforma oturtmak gerekir.

-Bu söylediklerinizden şu sonucu çıkarıyorum: ekonomi politikasının artık sadece teknik bir mesele olmadığını söylüyorsunuz. Eğer karar verici konumunda olsanız başarılı bir ekonomi politikası oluşturmak için ne

gibi yeni faktörleri gündeme getirir-diniz? Sadece daha fazla rekabet edebilirlik veya daha fazla refah getirme anlamında değil, verimlilikle toplumsal dayanışma arasındaki denge açısından da bunu soruyorum.

-Genel olarak geleneksel makro yaklaşıma kıyasla sosyal ve ekonomik boyutları daha fazla dikkate almak zorundasınız. Örneğin kurumların can alıcı rolünü, niteliğini, özelliklerini, esnekliklerini çokdaha fazla dikkate almalıyız. Sağlanan ilerlemeye baktığımız zaman

büyük bir kısmının teknolojik veya ürün bazındaki icatlardan değil, kurumsal yenilikçilikten kaynaklandığını görüyoruz. Bir örnek vermek gerekirse, otomotiv sektöründe artıksız üretim teknik gelişmelerin sonucu olarak değil kurumsal yeniliklerin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Yani iş içindeki ilişkilerin niteliği işinizi örgütleyiş tarzınız ve çalışanlar arasında etkileşimi sağlayacak ortamı yaratma meselesidir. Aslında klasik ekonomistlerce bilinen bir konuyu yeniden keşfediyoruz. Adam Smith ve diğerleri her zaman kurumsal boyutun önemini vurgulamışlardır.

Söylemiş olduğunuz gibi mekanik bir yaklaşımın çok uzagındayız artık. Bu da araştırmacının konulara ve sorulara disiplinler arası bir yaklaşımla eğilmesi gerektiğini ortaya çıkarıyor. Bu bağlamda da ikisadın toplumsal boyutlarına bakmak kaçınılmaz oluyor.

-Profesör Jacquemin bize bu imkanı verdiğiniz için çok teşekkür ederiz.

Küreselleşmenin diğer yüzü

Varoşlar, çatışma ve şiddet

Sencer Ayata

Varoşlar, çatışma ve şiddet özellikle son bir kaç yıldır sık sık birlikte anılan üç kavram ve aralarında güçlü iç bağlantılar olduğu düşünülen üç olgu olarak karşımıza çıkmaya başladı. Oysa yakın zamana kadar varoş sözcüğü pek kullanılmazken, kent merkezlerinin çevresindeki yaygın enformel konut alanlarından gecekondular olarak sözedilirdi. Gecekondular önceleri yalnızca bir konut tipi olarak düşünülürdü ama giderek farklı bir yaşam birimi hatta özgün bir toplumsal yapıyı ifade eden bir kavram haline geldi. İlginç olan şu ki, gecekondular ve toplumsal düzensizlik hele hele gecekondular ve yaygın suç arasında bağlantılar hemen hiç kurulmadı. Konut ve altyapı eksikleri ile kentleşemediği iddia edilen nüfusu bakımından eleştirilmekle birlikte, gecekondular, tutkun aile, sıkı cemaat bağları ve mazbut değerler ve toplumsal ilişkilerin kalesi olarak görüldü. Hızla değişen kent çevrelerinin “varoşlaşması” toplumsal düzensizliği çağrıştıran ve imarlı kesimlerde yaşayanların kaygı hatta biraz da korku ile izlediği değişim süreçlerini ve bu olguya yeni bakış açılarını yansıtan yeni bir kavram.

Varoşlar kentli orta ve üst sınıfların, politikacıların, medyanın, hatta araştırmacıların dikkatini birkaç açıdan kendi üzerine çekebiliyor. Birincisi, sayısal ağırlıkları oya dönüştürüp, ülke yönetiminin ve yerel güç yapılarının biçim ve doğrultusunu belirleyerek. Oylar aşırı uçlarda toplanmadığı sürece aşırı sol, dinci sağ vs. seçim sonuçlarıyla esas olarak politikacılar ilgileniyor. Büyükşehir belediyelerinin RP’ye geçmesi gibi pek alışılmadık türden olmayan değişiklikler ise, politikacılar dışındaki kesimlerin de ilgi-

sini uyandırabiliyor. İkincisi, varoşlar güncel konuşma ve tartışmaların merkezine hızlı göç ve kent yağması olguları etrafında, yani önlenmesi arzu edilen bazı olumsuz değerlendirmeler çerçevesinde oturtuluyor. Üçüncüsü ise, son iki yılda baş gösteren, varoş veya varoş kaynaklı olgu olarak algılanan toplu çatışma ve şiddet olayları bağlamında ele alınıyor. Yaratığı ürküntünün ötesinde, Gaziosmanpaşa ve Kadıköy olayları medyada özellikle sansasyonel haber olduğu için ön plana çıkartılıyor ve etnik/mezhep boyutu taşıdığı ölçüde de globalleşme ve çoğulcu kültür değerlerini ön plana getiren yeni bir aydın kesimin ilgi odağı haline geliyor.

Kısacası varoş dışarıdan bakıldığında, kentleşemeyen göçmen nüfus, kent yağması ve kentsel çatışma ve şiddet üçgeni çerçevesinde tanımlanan ve ağırlıklı olumsuz içerikli yeni bir kavram. Bunun da ötesinde kentleşememe, yağma ve şiddet, hukukdışı bir alan veya formel kurumsal çerçevedışı bir toplumsal dünyayı karakterize eden özellikleri oluşturuyor. Bu noktadan ilerleyince çok kimse için varoş ve toplumsal patlama bağlantısını kurmak hiç de zor olmuyor.

Varoşun dışarıdakiler tarafından algılanışı esas olarak böyle. İçeridekilerin yani orada yaşayanların bakışı ise oldukça farklı. Onlar için yaşadıkları yer bu anlamda “varoş” değil. Orada yaşayan kimselerin de üzerinde durduğu çok sayıda toplumsal ve ekonomik sorun mevcut. Ama dışarıyla, örneğin İstanbul yaşamına kıyasla, bulundukları çevreyi daha anlamlı ve daha güvenli buluyorlar. Bu yazıda incelenmeyen bu boyutu küçük bir örnekle or-

taya koyabiliriz. Kent çevresinde yaşayan kimseler için en önemli değer ailenin şerefi ve kadınların namusudur. Aile bağının çözüldüğü, aile şerefının ayaklar altına alındığı ve kadının iffetinin çiğnendiği "Ahlaksız İstanbul" bu zıt bakış açısına göre ahlaki çöküntünün kaynağı, toplumsal düzene yönelen en büyük tehdit ve bireyin/ailenin güvensizliğinin temel nedenidir. Diğer bir deyişle, sözkonusu kesimler toplumsal sorunların kaynağı olarak orta ve üst sınıfın yaşadığı İstanbul'u görürken, "varoşları" toplumsal düzen ve istikrarın sürdürülebildiği çevreler olarak düşünmektedirler.

Ayrışma nedenleri ve eksenleri

Görelî olarak düşük gelirli ailelerin yaşadığı çevre konut alanlarında gerçekten toplumsal değişiklikler meydana gelmektedir. Bunların bir bölümü gerçekten de çatışmanın, suçun ve şiddetin artmasına yöneliktir. Bu bağlamda görülen değişiklikleri üç ana eksende inceleyebiliriz.

Birincisi, makro-konjonktürel durum. Öncelikle, kent-

sel çevre mekanlarda nüfusun heterojenleşmesi sürecinin altını çizebiliriz. Hızlı nüfus artışı, nüfus yoğunlaşması ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi etnik, mezhepsel ve sınıfsal farklılaşmayı arttırmıştır. Şöyle ki, aynı mahalle ve semtte oturan aileler; farklı etnik gruplar; (Laz, Kürt, Boşnak, Çerkez vs.); farklı dini inançlar (Alevi, Sünni veya Sünni) içinde farklı cemaatler; değişik meslek grupları ve toplumsal tabakalara ayrılmış durumdadır. Kendilerine benzer buldukları kimselerle yakın ilişki sürdürme eğiliminde olan aileler etnik grup, dini inanç ve toplumsal tabakalar etrafında kümelenerek içeride dayanışmacı, dışarıya karşı ise dışlayıcı ve ayrımcı tutum ve davranışlar sergilemektedir. Bütün büyük kentlerin temel özelliği olan heterojenleşme ve grupların ayrışması illa çatışmaya ve şiddete dönüşecek diye düşünmek yanlıştır. Ancak başka etkenlerle birleştiğinde farklılık ve farklılık açık çatışmaların nedeni olabilir.

İkinci önemli konu, işgücü piyasasının istikrarsızlaşmasıdır. Sanayileşmenin ivme kazandığı 1960 ve 70'li yıllarda kente göç eden nüfusun önemli bir bölümü büyük çaplı işyerlerinde ve sosyal güvenceye sahip olarak çalışma olanağına kavuşabiliyordu. Son yıllarda iş istikrarı vadetmeyen küçük çaplı ve enformel işlerde çalışanların sayıları hızla arttı. İstihdam, düşük ücretle işçi çalıştıran ve işçiye toplumsal güvence sunmayan küçük atelyelere, inşaatlara, ticarethanelere kaydı. Küresel rekabet koşullarına ayak uydurmakta zorlanan şirketler küçülmeye ve yaptıkları işleri taşeronlara bırakmaya ve bu nedenle işçi çıkartmaya hız verdiler. Gelirler düşerken, işsizlik arttı, iş güvencesi ve istikrarı azaldı. Sonuçta, iş, sözleşme ve müşteri için rekabet alabildiğine kızıştı. Kendini sağlama almak, kent kaynaklarına erişmek isteyen ve zor günlerde tutunacak dal arayan bireyler ve aileler geleneksel bağları ön plana çıkartan ilişki ağlarına ve örgütlenmelere, hemşeri, etnik grup, dini cemaat vs. ve siyasi hareketlere daha sıkı yapışmaya başladılar. Bu tür oluşumlar ise kendi bünyelerinde tutkunluğu arttırmak ve bu yoldan güçlenmek için başka gruplarla aralarındaki mesafeyi açma ve onlarla karıştırdıklarını daha fazla vurgulama eğilimine girdiler. Çevre semtlerde bu anlamda birbiriyle yarışan ve birbirine karşı tutum ve davranış sergileyen çok sayıda dernek, topluluk ve örgüt ortaya çıktı.

Üçüncü olarak, ahlaki çöküntü tehdidi üzerinde duru-

Varoş kavramı dışarıdan bakıldığında, kentlileşemeyen göçmen nüfus, kent yağması-kentsel çatışma ve şiddet üçgeni üzerine kuruluyor.

labilir. Bu sorun özünde, aile ekseninde ele alınmaktadır ve temelinde kadının namusu konusu yatmaktadır. Endişenin kaynağı genç kızların ve evli kadınların "kötü yola düşmesi"dir. Genç bir kızın erkeklerle buluşup konuşmasının iyi bir evlilik yapmasına getireceği engellerden, evlilik sonrası gayrı-meşru cinsel ilişkilere, kadınların sakıncalı görünen yerlerde gelir karşılığı çalışmasından, pavyona veya randevu evine düşmesine kadar uzanan örnekler ve çevrede gözlenen durumlar ailenin namusuna yönelik tehditler olarak algılanmaktadır. Başta erkekler olmak üzere, çeşitli aile bireylerinin bu endişe karşısındaki tepkisi kadınları sıkı denetime alma şeklinde olmaktadır. Bu ise birbiriyle yakından ilişkili iki ana yoldan yürümektedir. Bir yandan geleneksel değerleri vurgulamak, diğer yandan kadının en etkin biçimde denetleneyeceği toplumsal ortamı sağlamak. İşte bu durumda akrabalar, hemşeri toplulukları, etnik kümelenmeler ve dini cemaatler geleneksel cinsel rol ayrılıklarını ve ataerkil değerleri vurgulayan ve kadınları cemaat baskısıyla kontrol altında tutan güvenilir toplumsal ortamlar olarak görülmekte ve buna bağlı olarak kent ortamında yeniden yaratılıp, yeniden üretilmektedir. Diğer bir deyişle, birbirini dışlama temeli üzerine kurulan geleneksel birliktelikler ve gruplaşmalar bu defa ailenin namusunun korunabilmesi için gerekli, ona uygun toplumsal çevreyi oluşturan araçlar karşımıza çıkmaktadır.

Dördüncü olarak, kamu alanının zayıflığından sözedebiliriz. Türkiye'nin kırsal yerleşim bölgelerinde akrabalık ve din dışında ortak etkinlikler pek yaygın değildir. Yeni kurulan kentsel mekanlarda bunlara bazı resmi kurumlar (belediye, okul, hastane, PTT vs.) eklenmektedir. Diğer bir deyişle, gerek devlet ve yerel yönetimler, gerekse vatandaşların kendi girişimleri henüz geniş kamu alanları ve yaygın kamusal faaliyetler yaratamamıştır. Bireylerin ve toplulukların bu doğrultudaki çabaları daha çok kişi ve grup çıkarlarını kollayıcı biçimde olmaktadır. Zaten cılız olan kamu alanı özel çıkarların egemenlik alanına girdik-

çe, birey ve toplulukları biraraya getiren faktörler ve ortamlar büsbütün zayıflamakta ve toplumsal yaşam gruplararası çekişme ve çatışmalar arenasına dönüşmektedir.

Hızla heterojenleşen çevre mekanlarda zincirleme göç sonucu oluşan akraba, hemşeri ve din temelli örgütlenmeler yoğun ekonomik rekabet ortamı, iş ve çalışma koşullarının istikrarsızlığı gibi nedenlerle geleneksel cemaat yapısı ve değerlerini ayakta tutma, kendi içine kapanarak tutkunluğu artırma ve bunu yaparken diğerlerini dışlama, hatta onları karşıt olarak görme eğilimlerini pekiştirmektedir.

Ayrışmadan çatışmaya

Bazı etkenler sonucu gruplararası karşıtlıklar ve çatışma potansiyeli daha da artmaktadır. Bir kere, yerel düzeyde ayrışan topluluklar ülke düzeyinde meydana gelen çatışmalardan olumsuz yönde etkilenmektedir. Doğu'da açık silahlı çatışma Kürt kökenli göçmenlerle diğer bütün grupların arasını açmakta, Kürtlerin özellikle Karadenizliler olmak üzere diğer etnik gruplarla ilişkilerini çok gerilimli hale getirmektedir. İstanbul varoşlarında kendilerini silahla korumaya ve karşılıklı silahlı çatışmaya girmeye en yatkın olan iki grup Lazlar ve Kürtlerdir. Bir başka gerilim eksenini Alevi-Sünni ve özellikle Alevilerle İslamcı gruplar arasında yaşanmaktadır. İnanç ve kültür farklılıkları, karşılıklı evliliklerin çok sınırlı düzeylerde kalması ve farklı siyasi görüş ve yaklaşımlar-Alevilerin sol eğilimli olması gibi-bu iki grubun kaynaşmasını zorlaştırmaktadır. Başka yerlerde meydana gelen çatışmalar Alevi kesimi giderek daha tedirgin, tepkisel ve radikal hale getirmektedir. 1970'lerdeki Çorum ve Kahramanmaraş, 1990'lardaki Gazi Osmanpaşa ve özellikle Sivas otel yangını Alevi'lerin kendilerini sistemin mağdurları olarak görmelerine ve böylece ortaya çıkan kollektif güvensizlik duygusu ise onları toplu savunma ve korunma amaçlı örgütlenmelere hız vermeye sevk etmektedir. Alevi gençlerin çeşitli sol kimlikler etrafında militanlaşması buna bir örnektir. Kısa-

cası, çevre mekanlarda yaşayan etnik ve dini gruplar ülke düzeyinde görülen kamplaşma ve çatışmaların sonucu olarak radikalleşme ve militanlaşmaktadır.

İkinci bir boyut, siyasi yapı ile ilişkidir. 1950'li yıllardan sonra devletin merkez sağ iktidarlar tarafından hızla Sünnileştirilmesi ve 1970'lerden itibaren siyasette etnik milliyetçiliğin vurgulanması -Türk İslam sentezi- mevcut farklılıkların ve ayrılıkların çatışmaya dönüşmesini teşvik etmiştir. Örneğin, bazı güvenlik güçlerinin farklı gruplara ilişkin tarafsızlığını yitirmesi veya bazı gruplara karşı önyargılı davranması radikal gruplarla hatta geniş toplum kesimleri ile şiddet içeren ilişkilerin turmanmasına yol açmaktadır. Diğer yandan çevre mekanlarda toplumsal ilişkileri etkin biçimde düzenleyen bir hukuk sistemi yerleşmiş değildir. Arsa edinmeden pazarda tezgah kurmaya enerji kullanımından alacakların tahsiline kadar birçok ilişki, yasal olmayan yollardan ve çoğu zaman güç kullanımını vasıtasıyla elde edilmektedir. Mafya tipi örgütlenmeler kuvvet kullanarak rekabet üstünlüğü sağlamak ve çeşitli faaliyet alanları üzerinde tekeller kurmaktadır.

Kaba kuvvet ve silah kullanan ve şiddete başvuran bu örgütlenmeler iş ve işgücü piyasalarında çatışmayı büsbütün artırmakta ve gerektiğinde silahlandırarak çocuk çetelerini kullanmaktadır. Böylelikle hemşeri grubu veya etnik grup temelli kurulmuş olan gençlik çeteleri, mafya tipi örgütlenmelere eklenmektedir.

Gençlik, suç ve şiddet

Ülkedeki ideolojik ve siyasi kamplaşmalar, güvenlik güçleri ile ilişkiler ve mafya tipi örgütlenmeler toplumda varolan ayrılıkların ve karışıklıkların açık çatışmaya dönüşmesine zemin hazırlayan etkenler ve ortamlar için ilk planda akla gelen bazı örneklerdir. Son olarak, varoşlarda meydana gelen şiddete yönelik olaylar ve suça yakınlık bakımından daha belirgin özellikler gösteren gençlik olgusu

üzerinde durabiliriz.

Gecekondu gençliği derin bir kuşak farklılaşması ve ciddi bir kuşak çatışması süreci içindedir. Gençlerin sosyalizasyonunda, değerleri ailenin değerleriyle her zaman örtüşmeyen farklı kurumlar giderek daha ağırlıklı bir rol oynamaktadır. Okul, arkadaş çevresi, TV, çeşitli yayınlar, çalışma ortamları bunların en önemlileridir. Farklı etkiler altında kişiliğini oluşturan çocuk ve gencin üzerinde aile, tam bir denetim sağlayamamaktadır. Sonuçta babanın özellikle erkek çocuk üzerindeki etkisi önemli ölçüde azalmaktadır. Okulun en önemli özelliği ise, eğitim aracılığıyla dikey toplumsal hareketlilik sağlama sürecinde işlevini giderek yitirmesidir. Ortaokul ve lise mezunu olmak iş ve beceri garantisi getirmemektedir. Diğer yandan, mali olanaklardan ve nitelikli eğitici kadrolardan yoksun kalmış okullar üniversiteye sıçrama imkanını pek az sayıda öğrenciye sağlayabilmektedir. Okul yaşamı eğitim dışı alanlarda yarışmanın, gruplaşmanın ve çeteleşmenin arenası haline gelirken gençlerin ilgisi daha çok okul dışı alanlara kaymaktadır.

Gençlerin ancak küçük bir bölümü beceri ve gelecek vadeden iş olanaklarını yakalayabilmektedir. Geçici, düşük ücretli, güvencesiz işler tıpkı aile ve okul gibi gençlerin bulundukları ortama yabancılaşmasının kaynağı haline gelebilmektedir. Gençlerin izlediği medya ve içinde bulundukları toplumsal çevre cinsellik ve fiziki gücü ön plana çıkartmaktadır. Örneğin gençler, TV gibi izledikleri yayınlarda en çok porno ve kavgalı Japon filmlerine ilgi göstermektedir. Çoğu 14-18 yaşlarında olan genç arkadaş gruplarının davranışları ve kullandıkları semboller esas olarak cinsellik ve güç gösterisine yöneliktir; gürültülü motorlarla tur atma, kızlara gösteriş olsun diye kavga çıkarma, bıçak taşıma, tabancayla havaya ateş etme vs.

Şiddete ve cinselliğe yönelen gençler çeteler halinde örgütlenmektedir. İstanbul'un çevre mekanlarında bu çe-

Eşitsizlik, dışlanma ve aşağılanma şiddetin bir başka nedeni olarak, küreselleşen şehrin iki yönü arasındaki gerilimli ilişkiyi yansıtıyor.

Varoşlar, küreselleşme süreçlerinin zenginleştirdiği İstanbul'a da kafa tutuyor.

teler mantar gibi çoğalmıştır. Çoğu, beş altı kişiden oluşan çeteler İstanbul'un çeşitli semtlerinde hırsızlık veya mafya tipi örgütlenmelerin küçük işlerini yaparak para kazanmakta ve bu paraları motor, giyim ve içki gibi kadınlara hava atmaya yönelik şeyler için harcamaktadır. Sokak ve mahalleleri denetlemeye çalışan bu çeteler diğer gençleri kendilerine boyun eğmeye ve taraf olmaya zorlamaktadır. Diğer yandan, çetelerle artan uyuşturucu kullanımı arasında yakın bir bağlantı mevcuttur.

Suçta yatkın gençlik çeteleri varoşlardaki şiddet olgusunun aslında daha yaygın ve daha önemli yönüdür. Bununla birlikte medyada daha az dikkat çekmektedir. Çünkü hareketleri yerel düzeyle sınırlı kalmaktadır ve medyanın konu edindiği türden sansasyonel olayları yaratma olanakları fazla değildir.

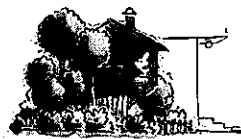
Radikal ve militan örgütlerin katıldığı sokak eylemlerine gelince bunlar şiddete yönelen toplumsal ilişkilerin siyasallaşması ve siyasi kimlikler etrafında biçimlenmesini ifade etmektedir. Aile yapısında meydana gelen değişiklikler, formel kurumların iyi işlememesi, işgücü piyasasının istikrarsızlaşması, etnik ve dini ayrılıkların siyasallaşması ve resmi kurumlarla ortaya çıkan gerilimler bu tür toplu eylemlerde oldukça net biçimde görülmektedir. Olaylara katılan gençlerin önemli bir bölümü işsizdir veya öğrenciliğin getirisinden kuşkuludur. Değerler ve yaşam tarzı olarak ailesinden önemli ölçüde kopmuştur. Çoğunluğu Alevi ve Kürt kökenlidir. Referans noktaları geçmişte kalan ve hiç bilmedikleri kırsal yaşam değil; zorlukları, cazibeleri ve çok yönlü eşitsizlikleriyle kent toplumdur.

Kadıköy olaylarında eylem yapan gençlerin davranışları (çiçekleri ezme, özel mülkiyeti tahrip etme, saldırganlık)

medya tarafından hayretle karşılanmıştır. Oysa bu gençlerin yaşadığı varoşlarda otomobil galerileri, özel bankalar, süslü mağazalar ve küçük de olsa parklar, vardır. Yani, onlar zaten bu tür bir kurumsal/mekansal çevre içinde büyümüşlerdir. Şayet aynı eylemi kendi çevrelerinde yapacak olsalar aynı hedeflere aynı hırsla saldırımları sözkonusu değildir. Sorun Kadıköy'de niçin böyle davrandıklarıdır.

Öfkenin ve tahrip duygusunun yöneldiği bir ana hedef yanlı ve ayrımcı uygulamalar içerisinde gördükleri bazı güvenlik örgütleridir. Alevi ve Kürt kimliğinin siyasallaşmış biçimi özellikle bu hedeflere yönelmektedir. İkinci hedef, kaynak dağılımında onları önemli ölçüde dışlayan, aşırı zenginliğiyle ve yaşam biçimiyle onları ezen ve seçkin kültürüyle onlara tepeden bakan İstanbul'dur. Yani lüks, kibirli ve kozmopolit şehir. Doğrudan deneyimlerle değil, TV'deki olumsuz imajlar çerçevesinde sefahat ve fuhuş yuvası olarak tanınan İstanbul. Çevre mekanlarda 30 yıldır yaşayan ve hali vakti yerinde sayılabilecek kimseler dahi zengin İstanbul'un ne tarihinin, ne kültürünün, ne de doğal güzelliğinin farkındadır. O nedenle İstanbul'un küreselleştikçe zenginleşen ve çevreden daha çok kopan ikinci yüzü, insan, değer ve kurumlarıyla topyekün olarak saldırının nedeni haline gelmektedir. Bu defa eşitsizlik, dışlanma ve aşağılanma şiddetin bir başka grup nedeni olarak, küreselleşen şehrin iki yönü arasındaki gerilimli ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, varoşlar yalnızca kendi içindeki topluluklar arasında veya resmi kurumlara karşı değil, küreselleşme süreçlerinin zenginleştirdiği İstanbul'a kafa tutmaktadır.

Prof. Dr. Sencer Ayata
ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Yerel düzeyde ayrıışan topluluklar ülke düzeyinde meydana gelen çatışmalardan olumsuz yönde etkilenmektedirler.

Eximbank işbirliği ile
Akbank'tan Türk ihracatçısına güvenli ihracat
ve uygun koşullarla kredi imkânı:

İhracatta tam güven

*Bu krediden yararlanmak isteyen ihracatçılarımız
Türk-Eximbank'a ihracatlarını sigorta ettirecek ve vadeli ihracat alacaklarını
bankamızdan iskonto ettirmek suretiyle peşinen tahsil edeceklerdir.*

**Akbank'tan alacağımız azami bir yıla kadar vadeli kredinin faiz
oranları, piyasa koşullarına göre çok daha makul oranlarda!**

*Akbank'ın sağladığı bu destek ve kaynak ile, hem ihracat bedellerinizi
vadesinden önce tahsil etme imkânına kavuşacak, hem yeni piyasalara
rabatlıkla girebilecek, hem de ticari ve politik risklere karşı
güvencede olacaksınız.*

*Siz de, risk almadan ve güven içinde,
değişik ülkelerdeki müşterilerinize vadeli ihracat yaparak
satışlarınızı artırmak istiyorsanız, dilediğiniz Akbank
şubesine gelin, daha ayrıntılı bilgi alın.*

Akbank'ın uyguladığı faiz oranları	
90 güne kadar	Libor + 0.75
180 güne kadar	Libor + 1.00
270 güne kadar	Libor + 1.25
360 güne kadar	Libor + 1.50

AKBANK

G ü v e n i n i z i n E s e r i

MARC GROSSMAN

“Türk d güveni

Soli Özel

Bu söyleşi 21 Haziran 1996 günü yapılmıştır.

- Sayın Büyükelçi, kısa bir süre önce Kuzey Atlantik Konseyi Berlin’de toplandı. NATO’nun niteliği ve geleceği, Avrupa-Amerika güvenlik ilişkilerinin geleceği konusunda önemli kararlar alındı. Bunlara göre, NATO ve Batı Avrupa Birliği (BAB) güvenlik yükümlülüklerini aralarında paylaşacaklar. Bu kararlar hakkındaki düşünceleriniz ve önümüzdeki Lizbon Toplantısı’nda yapılacak tartışmalar hakkında görüşleriniz nelerdir?

- Bunları Amerika’nın Türkiye’deki Büyükelçisi’ne sorduğunuz zaman işi biraz zorlaştırmış oluyorsunuz. Benim sorumluluğum kendi ülkemle bu ülke arasındaki ilişkilerle

sınırlıdır. Bu perspektiften bakarak söyleyebileceklerim ise, NATO’nun Amerika’nın Avrupa ile olan ilişkilerinde, dolayısıyla da Türkiye ile olan ilişkilerinde çok önemli bir işleve sahip olduğudur. Geçmişte olduğu gibi, önümüzdeki dönemde de buradaki sivil ve askeri sorumlularla NATO’nun ve Avrupa-Amerika ilişkilerinin geleceği konusunda istişarelere devam edeceğiz. Türkiye’ye yönelik siyasetimize baktığınızda güçlü, istikrarlı, güvenli ve demokratik bir Türkiye’ye verdiğimiz önemi farkedersiniz. Ve biz bu Türkiye’nin ABD’ye, NATO’ya ve Avrupa’ya bağlı olmasını istiyoruz.

- NATO’nun genişlemesi Amerikan politikası mıdır?

- Başkan Clinton ve Dışişleri Bakanı Christopher’in bu konuda söylediklerine ekleyecek bir sözüm yok.

- AKKA Anlaşması’na gelecek olursak, Haziran’ın 1’inde Rusya’nın bu anlaşmanın üst sınırlarına üç yıl süresince uymaması kararına bağlandı. Üç yıl sonraki tavanın orijinalinden daha yüksek olacağına da şüphe yok. Bildiğiniz gibi Türkiye bu anlaşmanın ihlal edilmesine şiddetle karşı çıkmıştı. ABD ise Rusların taleplerini kabul ederek diğer ülkeleri de bu konuda ikna etti. Sizce bu değişiklikler sonucu Türkiye’nin güvenliğine yönelik bir tehlike söz konusu olur mu?

- Sorunuzu temellendiren görüşü

kabul edemeyeceğim. Önce bir geriye dönüp bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Geçtiğimiz Kasım ayında Türk Hükümeti AKKA'daki gelişmelerle ilgili olarak Türkiye'nin temel bazı kaygıları olduğu-

ki seçim sonuçlarının barış sürecini olumsuz etkileyeceğini düşünüyor musunuz?

- Gerek Başkan Clinton, gerekse Dışişleri Bakanı Christopher bu konuda kapsamlı açıklamalar yaptılar. ABD'nin politikasının ne olduğunu,

herhangi başka bir şekilde ilişkiler olmasını doğal ve olağan karşıladığımızı söyledik. Dolayısıyla bizim bu konuda hiçbir kaygımız yok.

- Bu gelişme yeni açıklanan ABD-İsrail stratejik işbirliğinden hemen sonraya denk gel-

emokrasisine yoruz”

nu bize açık bir şekilde bildirdi. Kasım ayından anlaşmanın imzalandığı tarihe kadar geçen sürede olanlar Türk-Amerikan istişare mekanizmalarının işleyişi açısından önemli bir başarı göstergesidir. Türkiye, kaygılarının ne olduğunu bize açıkça bildirdi. Washington'da, Ankara'da ve Viyana'da yakın temaslarımız oldu. Türkiye ile birlikte önce ortak bir tasarı hazırladık; sonra NATO'ya gönderilen tasarımı birlikte düzenledik. Başarılı bir işbirliği göstererek Türkiye ve ABD birbirlerinin güvenliğini güvenceye alabildiler. Bu da gösteriyor ki, birbirinizle konuşduğunuzda, kaygılarınızı net olarak belirttiğinizde, ilişkilerinizde tam bir müttefik gibi davrandığınızda başarıya ulaşabiliyorsunuz.

- İsrail ve Rusya'daki seçimlere ABD yoğun bir siyasi ilgi gösterdi. ABD'nin, İsrail'de terici ettiği aday ise seçimleri kaybetti. İsrail'de-

ümitlerinin ve beklentilerinin neler olduğunu ortaya koydular. Benim, bu konuda onlardan daha kapsamlı birşey söylemem mümkün değil. Bu arada siz sormadan söyleyeyim, aynı şey Rus seçimleri için de geçerli.

- Bugün, biz, burada konuşurken 1990 yılından beri yapılan ilk Arap zirvesi Kahire'de toplanıyor. Gündeminde başlıca iki konu var. Birincisi, İsrail Başbakanı Netanyahu'nun aday iken savunduğu görüşlere ve kurduğu kabinenin kompozisyonuna duyulan tepkiyi yansıtır. Gündemdeki ikinci madde ise Türkiye ile İsrail arasında imzalanan "Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması". Sizce, belki de doğru anlaşılmamış olan bu anlaşmaya karşı beliren olumsuz tavrıdan Türk-İsrail ilişkileri veya Türk-Amerikan ilişkileri etkilenir mi?

- Bence, bu anlaşma yanlış anlaşılmalıdır. Biz, kamuoyuna çok açık olarak Türkiye ve İsrail'in her ikisinin de müttefikimiz olduğunu ve bu iki ülke arasında ekonomik, askeri veya

di. Buna baktığımızda, Lübnan'da olanları dikkate aldığımızda ve Ürdün'ün ABD ve İsrail'in stratejik işbirliğine katılmasının söz konusu olduğunu düşündüğümüzde acaba Türkiye-İsrail anlaşmasını nasıl değerlendirebiliriz? Bu, Amerika'nın Ortadoğu için geliştirdiği stratejik perspektifin bir parçası mı?

- "Yeni ABD-İsrail Stratejik İşbirliği"nden ne kastettiğinizi tam anlayamıyorum. Biz, yakın dost ve müttefikiz. Bunda yeni olan birşey yok. Söylediğimizle inandığımız arasında bir fark da yok. İki ülke var: Türkiye ve İsrail. Her ikisi de ABD'nin müttefikliği ve aralarında bir ilişki var. Bu, sadece askeri boyutu olan bir ilişki de değil. Türkiye'den İsrail'e, İsrail'den de Türkiye'ye üst düzey yetkililer gidiyor. Her yıl, Türkiye'ye yüksek sayıda İsrail'li turist geliyor. İki ülke arasında iş hacmi büyüyor. Türkiye ile İsrail arasında sağlam, iyi, gelişen bir ilişki olması

ABD için olumludur.

- Buna bağlı bir başka konu da Suriye'nin anlaşmaya gösterdiği tepki. Zaten Arap Zirvesi'nin başmimarlarından biri de Suriye idi. Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ABD Büyükelçisi olarak sizi kaygılandırıyor mu?

- Biz, güçlü, istikrarlı ve demokratik bir Türkiye'den yanayız. Bölgedeki halklar arasında gerginlik olmasını da arzu etmiyoruz. Ancak, biliyoruz ki, Türk milleti için PKK çok önemli bir sorun. Suriye, ABD dışişleri bakanlığının terörü destek-

leyen ülkeler listesinde yer alıyor. Suriye'nin bu listede olmasının sebeplerinden biri de

Türk kamuoyu da hergün medyada okuduğu ve gördüğü, TBMM'de de tartışılan bu konu hakkında ABD'nin görüşlerini öğrenmiş olur.

- Önce, 1991 ilkbaharına geri dönmemiz ve Huzur Operasyonu'nun nasıl ortaya çıktığına bakmamız gerek. O sırada Saddam Hüseyin'in saldırısı yüzünden yaklaşık 500-600 bin kişi Kuzey Irak'tan kaçarak Türk sınırına dayanmıştı. Bana göre, son derece cesur bir karar veren Cumhurbaşkanı Özal ve dönemin Türk hükümeti bu insanların Türkiye'ye yığılmaması, kendilerine bulundukları yerde yardım edilmesi ve evlerine dönebilmeleri için uluslararası kamuoyundan destek istediler. Bu sığınmacıların Türkiye'nin dağlarına gelmelerinden, büyük bir çoğunluğunun evlerine dönmelerine kadar geçen süre sadece altı haftadır. Bu nedenle

nelik olarak tasarlanmıştır. Bize göre, HSO görevinde başarılıdır. Hem Türkiye açısından, hem de ABD açısından başarılıdır. Neden? Birincisi, İn-cirlik'ten kalkan uçaklar Saddam Hüseyin'e kuzey Irak'taki uçuşa kapalı bölgenin önemli olduğunu ve bu yasağın uygulanacağını gösteriyor. İkincisi, kuzey Irak'lı insanlara verilen insani yardım onların, bulundukları yerde kalmalarına ve evlerini terketmemeleri için onlara güven vermeye yöneliktir. Üçüncüsü, oradaki varlığımız insanlara saldırılara karşı korunacaklarına dair psikolojik bir rahatlık da vermektedir. Bu durumdaki koruyucular Türkiye, ABD, Fransa ve İngiltere'dir. Saddam, bu insanları bir kez daha dağlara sürmez. Asıl stratejik felaket kuzey Irak'taki bütün bu insanların Türkiye'ye yığılmaları olurdu. Bugün, ya-

Eğer Huzur Operasyonu'nun işleyişinin herhangi bir boyutunu değiştirirseniz, bu hava-kara veya insani boyutu olabilir. Kendinizi bir krizin ortasında bulursunuz. Bir de bakarsınız ki, insanlar yeniden dağ yollarına düşmüşler.

PKK'yı desteklemesi. Biz, iki ülke arasında gerginlik olmasını arzu etmiyoruz. Suriye ve Türkiye aralarındaki sorunları çözebilmenin bir yolunu bulmalıdırlar. Buna yönelik olarak, Suriye'nin atabileceği yararlı bir adım da PKK'ya verdiği desteği kesmesi olabilir.

- PKK meselesini açtınız. Türk kamuoyunda sizin Huzur Operasyonu dediğiniz Çekiç Güç ile ilgili olarak bir rahatsızlık var. Bu gücün PKK'yı da koruyup korumadığı merak ediliyor. Bu konudaki görüşlerinizi lütfen etraflı bir şekilde anlatır mısınız? Bu şekilde

de yapılanı 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki en başarılı "sığınmacıları yeniden iskan etme" operasyonlarından biri olarak değerlendirebiliriz. O zor anda uluslararası kamuoyu Türkiye'nin yardımına koştu.

Bu arada, bildiğiniz gibi buna verilen ad da "Huzur Sağlama Operasyonu" (Operation Provide Comfort) idi. Bugün, kısaca Huzur Operasyonu dediğimiz kuvvet ikinci HSO'nun bir parçasıdır. Bu da, Türkiye, ABD, Fransa ve İngiltere'nin ortaklığında kuzey Irak'lı insanları korumaya yö-

ni olaydan 5-6 yıl sonra tahminim o ki büyük bir çoğunluğu hâlâ burada kalırdı. Biz, bu operasyonu insanların ait oldukları yere, yani evlerine dönmeleri için yaptık.

Türkiye'deki insanların Huzur Operasyonu konusunda duyarlı olduklarının farkında mıyım? Gayet tabii. Türkiye'nin BM yaptırımlarına sadık kalması nedeniyle siyasi ve askeri olarak büyük bir bedel ödediğini anlıyor muyum? Kesinlikle. Ancak, gene de bu, Türkiye'nin stratejik çıkarlarına uygun bir programdır.

Huzur Operasyonu'nun devamı Türkiye'nin çıkarıdır.

Bazıları soruyorlar, Huzur Operasyonu sadece Kürtleri mi koruyor? Daha önce de birkaç kere söyledim. Huzur Operasyonu, kuzey Irak'lı insanları, yani Kürtleri, Türkmenleri, Süryanileri, tümünü korumak için görev yapıyor.

Türk kamuoyu Huzur Operasyonu'nun PKK'ya o bölgede hareket kolaylığı sağladığına inanıyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, PKK karşıtlığı konusunda hiçbir ülke ABD'den daha

net bir tavır koymamıştır. Bu operasyon göstermiştir ki, Türkiye ve koalisyondaki diğer ül-

Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yanayız. Biz, Irak hükümetinin, BM'nin 688 sayılı kararına ve diğer ilgili kararlarına uyarak uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesini istiyoruz. Bizim bölgedeki bir hedefimiz muhtemel sığınmacıları bulundukları yerde tutmaktır. Bunun yanında uluslararası siyasette güçlü ve net bir tavır göstererek, şartların değişmesini ve yaptırımların kalkmasını Saddam'ın BM'nin kararlarına uymasına bağlıyoruz. Bu Irak'ı bölme siyaseti değildir. Kuzey Irak'a karşı uygulanan yerel ambargo Saddam Hüseyin'in eserdir. Sanıyorum bu bazen gözden kaçıyor. Kuzey Irak üzerindeki çifte ambargo Saddam Hüseyin bu bölgenin insanlarına karşı yükümlülüklərini yerine getirmekten vazgeçmiş olduğu için bir çifte ambagodur.

ABD'ninkinden bahsedeyim. Amerikan politikası kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasına karşı çıkmaktadır; kuzey Irak'ta herhangi ayrı bir devletin kurulmasına karşı çıkmaktadır. Biz, Irak'ın toprak bütünlüğüne saygılıyız ve bunun muhafazasını destekliyoruz. Bizim siyasetimiz budur; yapmak istediğimiz budur. Buradaki tartışma psikolojik çıkarlarla psikolojik güçlükler konusundadır. Huzur Operasyonu'nun Türk kamuoyunda yarattığı rahatsızlığın farkındayım. Ancak, bana göre Türkiye'ye en büyük zarar yeni bir sığınmacı dalgasından gelir. Burada müspet bilimlerden bahsetmiyoruz, yani, "Hadi bu öneriyi laboratuvar da deneyelim, bakalım ne olacak" diyemeyiz. Eğer Huzur Operasyonu'nun işleyişinin herhangi bir boyutunu değiştirirseniz, bu hava boyutu, kara boyutu

Doğrusunu söylemek gerekirse, PKK karşıtlığı konusunda hiçbir ülke ABD'den daha net bir tavır koymamıştır. Bu operasyon Türkiye ve koalisyondaki diğer ülkelerin birlikte PKK'ya karşı çıktıklarını göstermiştir.

keler birlikte PKK'ya karşı çıkmışlardır. Bazılarına göre biz Irak'ı bölmek isteyiz. Bana göre, Huzur Operasyonu bölge siyasetimizin somut simgesidir: "Irak'ın toprak bütünlüğü bozulmamalıdır. Kuzey Irak'da bir Kürt devleti kurulmamalıdır."

- Ancak meseleye başka türlü bakmak da mümkün. Kuzey Irak'daki Kürt gruplarının kendilerini siyaseten kurumsallaştırmalarına olanak sağlıyorsunuz. Burası bir özerk bölge; uluslararası bir gücün koruması altında...

- Tekrar edeyim. Daha önce de pek çok kez söylediğimiz gibi biz,

- Gene de kuzey Irak'da de facto bir siyasi oluşumu andıran siyasi düzenlemeler var. Her ne kadar Talabani ve Barzani arasındaki çatışmalar nedeniyle bozulduysa da bir kurumsallaşma gerçekleşmişti. Bu boşlukta PKK güçlendi. Önceki açıklamalarınızı ve koalisyonu oluşturan ülkelerin niyetlerini bir tarafa bırakacak olursak, Türkiye içindeki hissiyat kuzey Irak'taki durumun PKK'nın işine yaradığı şeklinde. Bir Kürt devleti oluşuyor. Bunlar Türk kamuoyunun çok sıcak bakmadığı gelişmeler.

- Size politikalar üzerinde düşümenizi öneririm. Türkiye'nin politikası ve ABD'nin politikası. Ben,

veya insani boyutu olabilir, kendinizi bir krizin ortasında bulabilirsiniz. Bir de bakarsınız ki, insanlar yenden dağ yollarına düşmüşler.

- Huzur Operasyonu'nun uzatılması ne zaman gündeme gelse Türk iç siyasetinde bir çalkalanma yaşanıyor. Bu konuda çok yoğun bir tartışma var ve güçlü bir muhalefet kamuoyunun da çok hassas olduğu bazı noktaları gündeme getiriyor.

- Bence Huzur Operasyonu konusunu Türkiye'deki tartışmaların önemli bir parçası olmalıdır zaten. Bu önemli bir konudur. Egemen bir

parlamento olarak TBMM, bu ulusal konuyu tartışma hakkına sahiptir, bunu yapmak için de pek çok gerekçesi vardır. Bana göre önemli olansa, Huzur Operasyonu'nun süresinin her seferinde uzatılmasıdır. Tartışmalardan, istişarelerden, muhakemeden sonra Türkiye'nin politikası, sonuçta, Huzur Operasyonu'nun süresini uzatmak oluyor.

- Size diplomatların pek hoşlanmadığı türden bir soru sormak istiyorum. Eğer 31 Temmuz'dan sonrası için parlamento aleyhte oy kullanırsa Huzur Operasyonu nereye gider?

- Diplomatların bu tür sorulardan hoşlanmamalarının haklı nedenleri vardır. Ben

Amerikan hükümeti iki ülke arasındaki gerginliğin tırmanmasından endişe duyuyor mu? Türk bakış açısına göre Amerika'da seçim yılı olduğu için Yunan lobisi yönetim üzerinde baskı kuracak, bu nedenle de yönetim iki ülke arasındaki Ege veya Kıbrıs gibi sorunları Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bir şekilde çözmeye çalışacaktır. Bununla ilgili bir yorumunuz var mı?

- Üç kademeli bir cevap vereyim. İlk olarak Türk-Yunan ilişkileri: Yunanistan ve Türkiye, her ikisi de Amerika'nın müttefikleridir. Bu iki ülke arasında gerginlik olması bizi kaygılandırır mı? Şüphesiz evet. Gerginliğin azalmasını ister miyiz? Evet isteriz. Biz her iki ülkenin aralarındaki sorunları doğrudan birbirleriyle konuşarak çözmeleri gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle de iki ülkenin dışişleri bakanlarının yakın zamanda görüşmüş olmalarını

ki ilişkilere yönelik olarak Türkiye'den kaynaklanan yapıcı ve yararlı bir başlangıçtı.

- Pek olumlu bir tepki olmadı gibi...

- Başbakan Yılmaz'ın kendisi de beklemeye hazır olduğunu zaten söylemişti. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü bu açıklamayı çok olumlu bulduğumuzu belirtti.

İkinci olarak Kıbrıs meselesine gelelim. Biz bu yılın Kıbrıs konusuna yoğunlaşabileceğimiz bir yıl olacağını umuyoruz. Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Simitis Washington'a gittiler. Yunanistan Cumhurbaşkanı Stefanopulos ve Kıbrıs Rum Lideri Klerides de Washington'u ziyaret ettiler. Tüm bu ziyaretler ilgili tüm tarafların Kıbrıs üzerinde bir diyalog başlatmaları için gereken zemini hazırladı. Ümidimiz, Temmuz ayında Başkan

Politikamız, Türkiye'nin demokrasisini ve toprak bütünlüğünü desteklemektedir. Politikamız, ortak çıkarlar ve birlikte yaşanmış ortak bir tarih temelinde Türkiye ile güvenlik konusundaki ortaklığı desteklemektir.

asla "eğer" diye başlayan bir soruya cevap vermem. Olgulara baktığınız zaman, politikaya baktığınız zaman varacağınız sonuç Huzur Operasyonu'nun Türkiye için, ABD için ve koalisyondaki müttefik ülkeler için bir başarı sayılması gerektiğidir. Eğer bu sonuca varıyorsanız o zaman sürenin uzatılması gerekir.

- Eski Amerikan Dışişleri Bakan yardımcısı Holbrooke Washington'daki Ulusal Basın Konseyi'nde yaptığı bir konuşmada Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşa engel olduğunu göğsünü gererek söyledi.

olumlu bir gelişme olarak değerlendiriyoruz. Biz, ayrıca bu görüşmelerin yapılmasını kolaylaştırmaya katkıda bulunmak istediğimizi de bildirdik. Ancak, bunu iki ülke de istediği takdirde yapabiliriz. Bana göre seçim olsa da olmasa da, hükümetler güçlü olsa da olmasa da diyalog her iki ülkenin çıkarıdır. Bu iki ülke aralarındaki diyalogu rahatlıkla sürdürebilirler. Bu bağlamda Başbakan Yılmaz'ın 24 Mart'taki konuşmasına atıfta bulunmak istiyorum. Bu, Yunanistan ve Türkiye arasında

Clinton'ın özel temsilcisi Beattie'nin bölgeye gelerek taraflara görüşmelerimizi anlatabilmesi.

- Nedir bu görüşler?

- İki şey söyleyebilirim. Birincisi, bugün dünyada asla çözülemeyeceğine inanılan sorunların hemen hepsi çözüm yoluna girdi. Taraflar arasında diyalog var, çözüme yönelik arayışlar var. Kıbrıs'ın bunlara dahil olmaması için hiçbir neden göremiyorum. İkincisi, gerek Türkiye'nin, gerekse de Kıbrıs'ın muhtemel Avrupa bağlantılarının bu diyalogun bir parçası

olacağını düşünüyorum. Özellikle de AB'de sürmekte olan hükümetler arası konferansın (IGC) bitiminden sonra bu daha da netleşecektir.

Ege'ye gelince... Ben, ABD siyasetinin seçim yılı olması nedeniyle şu yöne, ya da bu yöne gittiğini söylemenin haklı olduğunu sanmıyorum. 30 Ocak'ta Kardak/İmya konusunda ne yaptığımıza bakacak olursanız hedefimizin çatışmayı önlemek olduğunu göreceksiniz. O kadar. Bunun seçimlerle hiçbir alakası yoktur. Biz çatışma çıkmasını istemedik. O günden sizinle bu konuşmayı yaptığımız 21 Haziran tarihine kadarki uygulamamıza bakacak olursanız politikamızda hiç bir sapma olmadığını göreceksiniz. Bu, bir iç politika meselesi değildir. Bu iki Amerikan müttefiğiyle ilgili bir meseledir. ABD için çok önemli iki ülkenin aralarındaki sorunları çözmeye başlamaları meselesidir.

- ABD'nin arabulucu rolü oynayacağına inanıyor musunuz?

- Hangi konuda?

- İki ülke arasındaki sorunları çözmede.

- Kıbrıs'ı bir tarafa bırakacak olursak iki ülke arasındaki sorunların çözümünde doğrudan müzakerelerin en yapıcı yöntem olduğuna inanıyoruz. Arabulucuya da gerek yok. Her iki ülke de NATO üyesidir ve daha uzun süre birbirleriyle yaşamak zorundadırlar. Aralarındaki sorunları doğrudan çözebilirler.

- Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere bakacak olursak bu sene bazı sorunların ortaya çıktığını görür gibiyiz. Bildiğiniz gibi Türk kamuoyu parası ödendiği halde gönderilmeyen fırkateynler ve Süper Koblalar konularında çok hassas. Fırkateynler biraz daha

hassas sayılabilir. Parası ödenmiş malı niye göndermiyorsunuz?

- Türk kamuoyunun özellikle fırkateynler konusundaki hassasiyetinin farkındayım. Gene geriye dönelim. Bu fırkateynlerden ikisi Türkiye'ye bağışlanacak, bir tanesi ise kiralanacaktı. Cumhurbaşkanı Demirel Başkan Clinton'ı ziyaret ettiğinde fırkateyn konusunun Kongre'ye bildirilmesini rica etmişti. Başkan Clinton bunu yapmaya söz verip hemen o öğleden sonra Kongre'ye haber vermişti. Her ülkenin kendi yönetim biçimi vardır. Örneğin, sizin parlamentonuz dış politika konusunda söz sahibidir. Bu konuyu da az önce tartıştık. Bizim sistemimize göre de Kongre'nin bu transferi onaylaması gerekir. Bunu henüz yapmamıştır. Size tek söyleyebileceğim yönetimin bu konuda elinden geleni yaptığı ve yapmaya devam edeceğidir.

- Ya Süper Kobra'lar?

- Bu konuda bir karar verilmiş değil.

- Sorun nedir?

- Çeşitli duyarlılıklar var. ABD'deki tartışmayı takip ederseniz, bu helikopterlerin Güneydoğu'da hangi amaçla kullanılacağı konusunda bir merak olduğunu anlarsınız. Dediğim gibi, henüz verilmiş bir karar yok. Washington'daki tartışmaları izleyince sorunların ne olduğu anlaşılır.

- Sayın Büyükelçi, 1995 Ocak ayında petrol boru hattının Türkiye'den geçmesi konusunda verdiğiniz destek Türk kamuoyunda büyük sevinç yaratmıştı. Kamuoyu, bu projenin gerçekleşmesi konusunda da büyük umutlar beslemekteydi. Konsorsiyum erken üretimde iki hat kararını verdiğinde gene büyük bir sevinç yaşanmıştı. Geçenlerde ise, dönemin Dış

işleri Bakanı Emre Gönensay Türkiye'nin Baku-Supsa hattından vazgeçtiğini bildirdi. Değişen nedir?

- 1995 yılında ABD'nin çok boru hattı seçeneğine büyük bir destek verdiğini görüyoruz. Bu hatlardan biri de Türkiye'den geçerek Ceyhan'a gidecek olardı. Bu halen geçerli bir tercihimizdir. Ümid ediyoruz ki, Türk hükümeti, petrol şirketleri, belki Rusya ve Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi diğer ilgili ülkeler bundan sonra bu boru hattının ve diğer boru hatlarının gerç ekleşmesi için gerekenleri yapmaya başlayacaklardır. Geçtiğimizi haftalarda şunu söylemiştim: gerçi ben bir petrol uzmanı değilim ama, belki Kazakistan'la yapılan CPC anlaşmasını iyi bir örnek olarak incelemek gerekir.

Biz Türkiye'ye üç şey söyledik. Birincisi, biz çok boru hattına destek vermeye devam ediyoruz. Bunu gerçekleştirmek için Türk hükümeti ile işbirliğine hazırız. Ayrıca, petrol boru hattı inşa etmek isteyen pek çok Amerikan şirketi de var. İkincisi, ümid ediyoruz ki, Türk hükümeti yakın zamanda boğazlara gemi takip sistemi kurar. Üçüncüsü, Türkiye AIOC içindeki ya da Tengiz petrolleri ile ilgilenen Amerikan şirketleriyle çok boru hattı konusu üzerinde konuşmaya devam etmeli ve onlarla birlikte çalışmalıdır. Önümüzdeki veriler çok boru hattı seçeneğine destek vermektedir. Bunlardan biri de Ceyhan'a gidecektir.

- Hazır petrolden söz ederken bir başka konuya da değineyim. Saddam Hüseyin nihayet Birleşmiş Milletler'in koşullarını kabul ederek bir miktar petrol satma hakkını elde etti. Bu petrol de Türkiye'den geçen boru hattından

akacak. Türk hükümeti bu durumun gerçekleşmesi için büyük gayret sarfetti. Sizce bu yeni durumu şu iki şekilde açıklamak mümkün mü? Birincisi, isteksizce ve çok ağır da olsa Saddam Hüseyin, Birleşmiş Milletler'in kendisini görmek istediği noktaya gelecek. İkincisi, bu durum "çifte kuşatma" stratejisiindeki ilk çatlaktır.

- Bana göre Saddam Hüseyin'in nihayet Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 986 sayılı kararını kabul etmesi Türk Amerikan istişare mekanizmasının çalışması açısından bir zaferdir. Türkiye ve ABD

986'nın yazımında, 986'nın çıkmasında ve Iraklılar'ı 986'ya uymaya ikna etme konu-

- Saddam Hüseyin'in petrolün altı ay sonra Suriye'den geçen boru hattından akıtılması konusundaki ısrarını ciddiye alıyor musunuz?

- Yanılmıyorsam 986 sayılı karar petrolün tümünün değilse bile çok büyük bir bölümünün Ceyhan'a varan boru hattından geçirilmesini öngörüyor.

- Türkiye'de ikinci kez görev yapıyorsunuz. İki dönemi nasıl karşılaştırırsınız ve sizce aradaki değişimi neyle açıklamak mümkün olur?

-Güzel bir soru. Üç dört alandaki değişimi kendi açımdan çarpıcı buluyorum. Birincisi, çok kişisel olarak Ankara'nın havası eski ile kıyaslanmayacak ölçüde daha temiz. İkincisi, Türkiye'deki televizyon patlaması beni hem şaşırtıyor hem de çok etkiliyor. Türkiye'de yerel ve uluslararası pek çok tv istasyonu olması çok olumlu bir gelişme. Üçüncüsü ve

şansım oldu. Tüm bunların çok önemli olduğuna inanıyorum.

- Çok savunulan bir teze göre kamu kesimi ve siyasi istikrarsızlık Türk özel sektörüne büyük bir yük bindiriyor. Sizce yaklaşık sekiz ay neredeyse hükümete kalmanın Türkiye'nin az önce betimlediğiniz temel özelliklerini zayıflatıcı bir etkisi var mı? Eğer Türkiye müteveffa Ticaret Bakanınız Brown'ın söylemiş olduğu gibi dünyadaki 10 "yükselen pazar"dan biri ise siyasi belirsizlik bu olguğu değiştirebilir mi?

- Türkiye'nin gerçekten yakın bir dostu olan müteveffa Brown'ın adını anmanıza sevindim. Türkiye'yi yükselen bir pazar olarak o seçmişti. Bunu sadece sempatisinden de yapmadı. Temel göstergelerin güçlü olduğuna inanıyordu. Türklerin ve Amerikalıların birlikte iş yapmaları için gerçekten büyük fırsatlar var. Sizin

Türkiye'nin gümrük birliğine girmesini desteklerken

Türk halkının ve bunun gerçekleşmesini isteyen Avrupalıların izinden gittik. TÜSİAD da bu konuda öncü rol oynadı.

sunda birlikte çok gayret sarfettiler. İkinci noktaya gelince ben bunun yaptırımların sonunun başlangıcı olduğu kanısında değilim: Böyle bir amacı yok. Gayet tabii ki, günün birinde Saddam'ın ve hükümetinin akıllarını başlarına toplayarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarını -ister 688 sayılı karar olsun, ister kitle imha silahları konusundaki olsun, ister kendi insanlarına nasıl davranacakları konusundaki olsun- okuyup uyma kararı vereceklerini ummak istiyoruz.

belki de bu ikinci nokta ile bağlantılıdır, bugün Türkiye'de, Türkiye'nin geleceği ve toplumun önündeki sorunlar konusunda çok daha açık ve canlı bir tartışma olduğunu görüyorum. Dördüncüsü, özel sektörden etkilenmemek mümkün değil. Ben buraya ilk kez 1989'da geldim. 1995'de döndüğümde çok net olarak gördüm ki, özel sektör Türkiye'de bugün görülen pek çok gelişmenin itici gücü. Gaziantep, Kahramanmaraş, Denizli gibi yeni Türkiye'nin kurulduğu yerleri görme

sorunuza asıl yatırım ve ticaret yapanlar cevap verebilir. Ben bir diplomatım, benim bir karlılık sorunu yok. Ancak gözlemime göre Türkiye'yi bir yükselen pazar olarak seçmemizin nedenleri değişmeden duruyor. Biz Amerikan şirketlerinin Türkiye'ye gösterdiği ilginin devam edeceğini umuyoruz. 17 yıllık pazarlıktan sonra Türkiye ile vergi konusunda bir antlaşma imzaladık. Bu önemli bir adımdır. Haziran sonuna doğru İstanbul dışında enerji üretecek çok büyük bir projenin finansal

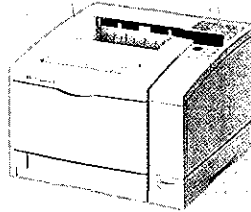

Asla durdurulamayan HP yazıcıları, yine HP durduruyor.

HP yazıcılar şimdiye dek her türlü kötü koşula dayandılar. Onları ne korkunç kağıt yağmurları, ne de iş yaşamının kasırgalı atmosferi durdurabilir. Çünkü çalışmak, HP yazıcıların doğasında var.

Şimdi HP LaserJet 5 size olağanüstü bir kolaylık sunuyor. "Dur tuşu" ... Böylece sadece bir dokunuşla, yazıcınızı dilediğiniz an durdurabilirsiniz. Artık yanlış gönderiler ya da yanlış kağıt seçimi sizin için sorun olmaz. Bu özellik son kullanıcıların işlerini kolaylaştırdığı gibi, teknik müdürlere de büyük kolaylık sağlar. Kağıt kontrolünü düzenleyen

"Kağıt tepsisi"yle kağıt karmaşası yaşamaktan kurtulursunuz.

Yeni HP yazıcıya eklediğimiz "gelişmiş kontrol paneli" sayesinde, yazıcılar son kullanıcıların korkulu rüyası olmaktan çıkıyor.

Şirketinizin büyüdükçe HP LaserJet 5 yazıcımızı da kolayca geliştirebilirsiniz.. Üstelik en sevilen yazıcımız HP LaserJet 4Plus'tan daha hesaplı.. HP LaserJet 5 ve karma ortamlar için LaserJet 5M olmak üzere iki değişik seçeneğiyle, kullanımı kolay, teknolojisi üstün yazıcıları şimdi alın, asla pişman olmazsınız.

HP YAZICI. BIRAKIN KAĞIT ÇALIŞSIN

ADANA - KALENDER: (322) 359 31 59 - PC: (322)458 09 50 - SERVUS: (322)454 20 53 - SOFTEK: (322) 234 12 95 / AFYON - BİLGİSARAY: (272) 215 75 36 / ANKARA - ABARUS: (312) 441 54 92 - ARTCOM: (312)417 82 45 - TEPUM: (312) 468 89 60 - BİMEL: (312)434 22 45 - BORDATA: (312)439 62 00 - CCS: (312)440 97 81 - DATASEL: (312)417 63 04 DORUK: (312)468 67 90 - LN: (312)447 09 93 - METUSOFT: (312)418 21 77 - PROTA: (312)467 23 27 - SERVUS: (312)441 48 00 - VERİSİS: (312)427 33 83 - YATAY: (312)441 46 07 / ANTALYA - BYM: (242)242 32 48 BURSA - BARKOM: (224) 224 14 90 - MONİTOR: (224)220 40 19 - VETAŞ: (224)251 48 76 / DENİZLİ - BİLSAN: (258)264 02 78 - DOŞİL: (258) 265 13 53 / DİYARBAKIR - METRO: (412) 221 75 23 / ESKİŞEHİR - MATRIX: (222)234 72 15 - ÖZER (222) 233 02 69 / GAZİANTEP - KALENDER: (342) 220 95 75 / İSKENDERUN - R.BİLGİSARAY: (326) 617 17 59 / İSTANBUL - ARTI: (212) 232 72 04 ATACOM: (212)280 90 50 - AYDIN: (212) 275 72 42 - BETA: (216) 347 68 90 - BİLSOF: (212)280 99 81 - BİMEKS: (216)348 35 08 - BİNSAL: (212)212 60 71 - BOĞAZİÇİ BİLGİSARAY: (212)288 92 92 - BOĞAZİÇİ YAZILIM: (212) 249 94 57 BORDATA A.Ş.: (212)281 35 95 - BOSS: (212)236 16 49 - COMEDIA: (212)288 50 79 - CPI: (216)302 50 00 - CPM: (212)230 84 10 - DATA MARKET: (212)232 22 49 - DATASEL A.Ş.: (212)274 71 78 - DATASİSTEM: (212)211 02 39 DİNOSAR: (212) 232 78 02 - ENDER: (216)349 70 18 - ERENET: (212) 275 25 20 - GETA: (212) 260 40 39 - GOLD: (216) 418 11 44 - İNSİS: (216)348 27 23 - İSOMAK: (212)280 17 10 - KAKTÜS: (212) 232 86 18 - KOMPUSAN: (212)279 89 21 LOGIC: (212) 212 36 64 - NETKOM: (212) 225 55 35 - NURBİL: (212)280 30 68 - OMNİTEK: (212) 613 01 37 - PARK MAKİNE: (212)221 17 91 - PERİTUS: (216) 357 08 86 - PLEKOM: (212) 266 71 44 - PROTTEL: (212)288 29 51 REGA: (216) 418 64 47-SİSPA: (212) 232 10 59 - SOFTART: (212) 259 98 20 - SORBİL: (212)274 24 94 - ŞADE: (212) 266 83 32 - SANİVA: (212)222 48 27 - SERVUS: (212)280 94 10 - SERVODATA: (212) 212 10 45 - TEC: (212) 247 57 21 TELMAR: (212)222 27 88-TEPUM: (212)225 09 00 - ULUKOM: (212)212 26 92 - VEKTÖR: (216) 411 15 30 - YAGE: (212) 274 62 44 - YATAY: (212)288 38 17 - YILDIZ: (212)275 33 50 / İZMİR - AÇI: (232)445 15 40 - ARTI: (232)463 81 22 BİLGİ MARKET: (232)445 33 33-BORDATA: (232)464 19 86 - DATA MARKET: (232)445 73 25 - DATASİSTEM: (232)463 16 63 - EĞEBİMTES: (232) 489 00 60 - FORA: (232) 441 68 66 - SERVUS: (232)484 73 25 - SİYAD: (232)252 22 52 KONYA - ALAMAC: (332)320 65 20 / MERSİN - NATCOM: (324) 237 95 77 / TRABZON - EPROM: (462) 322 10 65 / VAN - ÇÖZÜM: (432) 214 29 49

ayrıntılarını da tamamlamış olacağını ümit ediyoruz. Bizce enerji alanında , telekomünikasyonda ve çevre hizmetlerinde pek çok fırsat var.

- Size Türk kamuoyunda bugünkü siyasi kriz ve bu krizden çıkmayla ilgili sık rastlanan bir iki görüşü nakletmek istiyorum. ABD'nin tutumu konusunda bir merak var. Birincisi, eğer Refah Partili bir hükümet kurulacak olursa, Amerika Birleşik Devletleri'nin buna yönelik özel bir tutumu var mı? İkincisi Türk siyasi sisteminin içinde bulunduğu krizin, Türkiye'nin demokratik geleneğinin yapıları ve sivil yöntemlerle nasıl aşılacağı konularında da kaygılar var.

- Bizim politikamızın ne olduğunu tekrar etmekte yarar var. Politikamız, Türkiye'nin demokrasisini ve toprak bütünlüğünü desteklemektir. Politikamız, ortak çıkarlar ve birlikte yaşanmış ortak bir tarih temelinde Türkiye ile güvenlik konusundaki ortaklığı desteklemektir ve bizim politikamız, Türkiye'nin ekonomik başarılarına destek vermektir. Bu yılın başlarında bir konuşmamda Türk demokrasisine ve Türkiye ile ilgili politikamıza duyduğum güveni belirtmiştim. Eğer bu iki şeye güveniyorsanız, hep ileri gidersiniz.

- TÜSİAD Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine girmesini onaylaması için çok çalıştı ve çok sıkı lobby yaptı. Beklentilerden biri Gümrük Birliği'nin Türkiye ile batı Avrupa arasındaki ilişkileri daha iyiye götüreceğiydi. Birçok Amerikan diplomatı da bu amaca ulaşmak için Türkiye'ye yardımcı oldu. Gümrük Birliği'nden altı ay sonra Türkiye-Avrupa ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesini desteklemek için elimizden geleni yaptık. Bunu yaparken

de Türk halkının ve bunun gerçekleşmesini isteyen Avrupalılar'ın izinden gittik. Gerçekten TÜSİAD bu konuda öncü rol oynadı. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi herhalde Türk Amerikan ilişkilerinin 1995 içindeki en büyük başarılarından biriydi. Bize göre Türkiye'nin Avrupa'ya ekonomi, güvenlik ve demokrasi konularında yapabileceği katkılar var. Tabii bunun tersinin de doğru olduğuna inanıyoruz. Bizce Türkiye ve Avrupa coğrafi olarak, siyasi olarak ve ekonomik olarak birbirlerine bağlılar. Aynı zamanda da NATO'ya bağlılar. Bu ABD açısından son derece önemli ve ilişkilerin daha yakınlaşmasını desteklemek bizce doğru bir tutum. Biz bu ilişkilerin niteliğinin iyileşmesini arzuluyoruz ve Türkiye'nin bir gün AB'ye de tam üye olacağını umuyoruz.

- Sizce kaygıları ne?

- Bunu onlara sormanız gerekir. Eğer Avrupa Parlamentosu'ndaki tartışmaları okursanız, eğer 1995 sonlarında söylenenleri duydıysanız, insanların Türkiye hakkında belirli kaygılar taşıdıklarını bilirdiniz. Avrupa'daki ve ABD'deki insanlar, insan hakları konusunda duyarlı, Güneydoğu konusunda duyarlı, Türk ekonomisindeki yapısal değişiklikler konusunda duyarlı, fikri mülkiyet hakları ve kara paranın aklanması konularında duyarlı. Bu türden meselelerle yüzleşmek gerekiyor.

- Bu ülkeyi yakından izleyen, insanların tanıyan birisi olarak Türk modernizasyonunun bugün vardığı noktayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Hatırlayacağınız gibi Sovyetler Birliği dağıldığında Türkiye bağımsızlığını

yeni kazanan Türki devletler için bir model gibi gösterilmişti. Bugün içinde yaşanan karmaşanın geçici olduğunu varsayarsak, İslam ve modernlik arasında demokratik bir yapı içinde oluşturulmaya çalışılan Türk sentezi sizce hangi noktada?

- Giderek, Türkiye'yi kutulara yerleştirmek için sarfettiğiniz zamanın, Türkiye günün birinde o ülke gibi mi olacak, bu ülke gibi mi olacak diye sormanın yararlı olmadığını düşünmeye başladım. Türkiye Türkiye gibi olacaktır. Asıl sormamız gereken soru ki -bunu hem Türk halkının hem de Türkiye'nin müttefiği olan ülkelerin halklarının sormaları gerekir- "nasıl bir Türkiye istiyorsunuz?" dur. Bana göre, biz ve Türk halkı demokratik, başarılı, ABD ve Avrupa ile bir güvenlik ortaklığı içinde bir Türkiye'yi arzulamaktayız. Biz, insan haklarının korunduğu, insanların düşüncelerini özgürce söyleyebildiği, insanların katılımcı olabileceği bir ülke görmek istiyoruz. Bu nedenlerle Türkiye şunun için ya da bunun için bir model olsun demek Türkiye'nin ne olması gerektiği sorusunun yanında ikincil kalıyor. Bunun kararını ancak Türk halkı verebilir. Ortaya çıkacak olanı da ancak Türk siyasal ve sosyal sistemi belirleyebilir.

Ancak bizim bazı görüşlerimiz var ve bizim görüşümüze göre Türkiye demokratik olmalıdır; Türkiye laik olmalıdır; insan haklarına saygılı olmalıdır; ABD ile doğru bir güvenlik ortaklığı içinde ve ekonomik olarak başarılı olmalıdır. Bizim politikamız budur.

- Sayın Büyükelçi, görüşlerinizi bizimle paylaştığınız için teşekkür ederiz.

“Lütfen ödöl alın!”

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), bu yıl dünyada 21 kişi ve kuruma Global 500 ödölü verdi. Amaç, çevre konusunda başarılı projeleri tanıtmak ve teşvik etmek. Türkiye’den bu ödölle layık görölün tek kuruluş Garanti oldu.

Doğal hayatın korunmasına yönelik projeleri desteklediğimiz için verilen bu ödöl, bizi çok heyecanlandırdı. Hayalimiz, herkesin çevre ödölü aldığı bir Türkiye. Lütfen siz de alın. Hayal olarak kalsın.

GARANTİ

Sağlık reformu geldi... gelecek

Yıldırım Aktuna

Sağlık alanında yeni sistem arayışları; hizmet sunumu ve finansmanı alanlarındaki ekonomik ve sosyal gelişmeler, hizmeti kullananların tercihlerinin değişmesi ve maliyetlerin artışı gibi nedenlerle, ülkemizde olduğu gibi gelişmiş ülkeler dahil, dünyada da geçerlidir.

Ülkemizde, yeni sistem arayışlarının sebepleri arasında, 1994 yılında yaşanan kamu finansmanı krizi ve ekonomik tedbir paketi bulunmaktadır. Yeni kamu finansmanı hedefleri ve sektörleri içeren yapısal uyum programı ile ulusal sağlık göstergelerimizin ülkenin diğer sektör göstergeleri ile kıyaslanmayacak kadar kötü durumda olması da nedenlerden birkaçıdır.

Ülkemiz için tasarlanan ve sistemin bütününe ele alan yeniden yapılandırma çalışması, sektörde karar verici ve uygulayıcı durumundaki kurum ve kuruluşlarla tartışılarak ve dünyadaki tecrübe ve uygulamalar da gözönüne alınarak gerçekleştirilmiş ve "Sağlık Reformu" adı altında bir "Değişim Projesi" haline gelmiştir.

Sağlık Reformu çalışması, mevcut durumun belirlenmesi, ihtiyacın tartışılması ve planlanması, modelin kurulması ve yasal dayanağının oluşturulup, yasalaşması ile oluşan bir süreçtir. Bu süreç içerisinde aşağıda özetlenen evrelerden geçilip bugüne gelinmiştir;

- Süreç; 1991 yılında DPT tarafından yapılan Sağlık Sektörü Master Plan Etüdü ile başladı,
- Yine 1991 yılında başlayan Birinci Sağlık Projesi ile ilk araştırma ve ön tasarımları yapıldı,
- 1992 yılında yapılan Birinci Ulusal Sağlık Kongresi'nde ihtiyaç belirleme ve planlama çalışmaları gerçekleşti,
- 1993 yılında Sağlık Reformu'nun ilk yasa tasarımları hazırlandı ve 2. Ulusal Sağlık Kongresinde tartışıldı,
- 1994 yılında Yasaların Nihai Tasarımı yapıldı. Tasarlara gelen görüşler doğrultusunda revizyonları tamamlandı ve hükümet onayı alınarak T.B.M.M.'e sunuldu,
- 1995 yılında T.B.M.M. Sağlık ve Sosyal İşler Komisyo-

nunda görüşüldü,

- Yine 1995 yılında Sağlık Reformu Paket'i 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Uygulama Takvimi'ne aynen alındı,
- 1996 yılında ise Reform kapsamındaki Sağlık Finansman Kurumu Kanunu, Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Sistemleri Çalışması ile uyumlu hale getirildi.

Gelişim süreci özetlenen Reform çalışmaları, bugün mevzuat hazırlığı ve destekleyici çalışmalar açısından son aşamasına gelmiş durumdadır.

Bu aşamada, öncelik sıralaması içinde, "Sağlık Finansman Kurumu Kurulmasına İlişkin Kanun Tasarısı", "Hastane ve Sağlık İşletmeleri Temel Kanunu Tasarısı" ve "Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri ve Aile Hekimliği Kanun Tasarısı" hazır durumdadır. Ayrıca, sözkonusu tasarımlarda tanımlanan yönetmeliklere ait çalışmalar büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bu kapsamda, mevzuat çalışmalarının dışında yapılan araştırma, çalışma ve pilot uygulamalar, Reform alanındaki ana gruplar bazında şöyle özetlenebilir:

1. Sağlık finansmanı

- "Sağlık Finansmanı Kurumu Kuruluş ve İşleyiş Kanunu" tasarısı, kamu kurum ve kuruluşlarının görüşleri doğrultusunda, ayrıca yapısal uyum programı ve 5 Nisan kararları çerçevesinde kamuya en az yük getirecek şekilde revize edilerek, TBMM'ne sevk edilerek, Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu'na iletildi.
- Sağlık Finansman Kurumu Kuruluş ve İşleyiş Kanunu'nun uygulanmasını desteklemek amacıyla, Dünya Bankası ile III. Sağlık Projesi'ne yönelik prensipte anlaşıldı.
- Sektöre ilişkin ilgili çeşitli projeksiyonlar, finansal ve maliyet hesapları yapıldı.
- Devlet hastanelerinde ve sağlık ocaklarındaki tedavi maliyetlerinin hesaplanabilmesi için "Sağlık Hizmetleri Kullanım ve Maliyet Araştırmaları" başlatıldı ve tamamlandı.
- "Sağlık Finansmanı Politika Seçenekleri" çalışması

adı altında, sağlık hizmetlerinin finansmanında alternatifler ve önümüzdeki yıllara ait projeksiyonları kapsayan çalışma tamamlandı.

2. Hastane hizmet sunumu

- Hastanelerin Tek Düzen Muhasebe Sistemi'ne geçilmeleri için, Tek Düzen Hesap Planı hastanelere uygun hale getirildi. Bu konuda döner sermayesi olan hastanelerin saymanlarına eğitim verildi.
- Hastanelerde Tek Düzen Muhasebe Sistemi'nin uygulanması konusunda Bilecik ve Eskişehir Devlet Hastanelerinde pilot uygulama başlatıldı. Bu uygulamanın tamamlanmasının ardından diğer hastanelerdeki uygulamaya geçiş konusunda bir uygulama kılavuzu hazırlanacak ve uygulama genişletilerek ülke çapına yaygınlaştırılacak.
- Özerk hastane modelini destekleyici nitelikte olan hastane personel yönetimi, finansal yönetim ve yönetim bilgi sistemleri konusunda yine pilot hastaneler olan Bilecik ve Eskişehir Devlet Hastanelerinde "Hastane Yönetimini Geliştirme Çalışması" başlatıldı. Bu çalışma Nisan ayı sonunda tamamlanacak ve mevzuatta tanımlanan özerkleşecek hastaneler için kullanılacak bir yönetim modelini sağlayacaktır.
- Sağlık İşletmesi haline dönüşerek özerkleşecek olan hastanelerin taşınması gereken somut ve ölçülebilir kriterleri, özerkleşme işlemine başvuru, süreç ve kabul evrelerini belirlemek üzere "Özerkleşme Kriterlerinin Belirlenmesi Çalışması" başlatıldı.
- Hastane ve Sağlık İşletmeleri ile Sağlık Müdürlükleri arasında imzalanacak ve hizmet sunumunda kullanılacak olan "blok sözleşme"ler konusunda ön çalışmalar yapılmış ve "taslak sözleşmeler" üretilmiş durumdadır.

Ayrıca, özerk hastanelerde çalışacak personelin hizmet sözleşmelerine esas olacak ücret skalaları ve performans değerlendirme esaslarını belirleyecek olan çalışma ile özerkleşecek hastanelerde bulunması gereken asgari insangücü, tıbbi ekipman ve fiziki altyapıyı belirleyecek çalışmalar devam etmektedir.

3. Birinci basamak hizmet sunumu

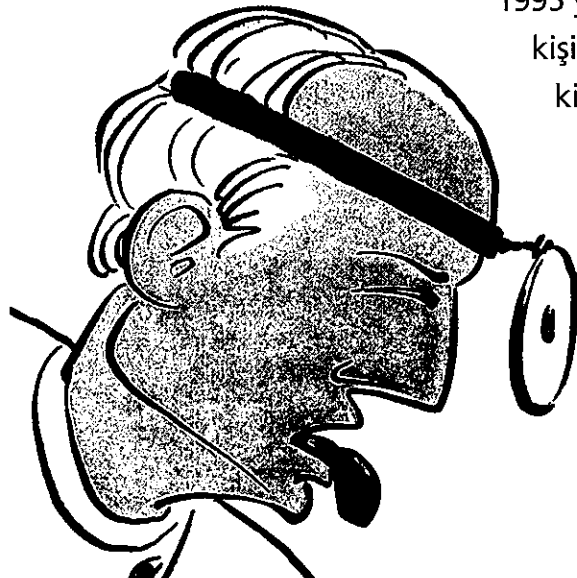
Birinci basamak hizmet sunumu alanında, hizmeti kullananların talep ve alışkanlıkları doğrultusunda, hizmeti nüfusun tamamına götürebilmek, tanımlanmış nüfus gruplarına ihtiyaçları oranında düzenli ve sürekli hizmet verebilmek ve sağlık hizmet sunumunda hizmet ve kalite yarışı ortamını yaratabilmek amaçları ile bir model ve bu modelin yasal dayanağını oluşturacak Kanun Tasarısı hazırlanarak Başbakanlığa sunulmuştur.

4. Sağlık Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatı organizasyonu

Reform çalışmasının mantığını oluşturan temel ilkeler doğrultusunda; Sağlık Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatının yönetim kapasitesini geliştirmek amacıyla bir "Yönetim Eğitimi" programı tasarlandı. Tasarlanan bu eğitim müfredatı hazırlanarak yöneticilerin eğitimi aşamasına gelindi. Sağlık Reformu kapsamında bulunan Kanun Tasarıları'nın;

- Hizmeti kullanan ve sunanların çalışmalar konusunda bilgili, duyarlı ve istekli olması,
- Çalışmanın, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Takvimi-

1995 yılı itibarıyla, yurt genelinde "5.968.307" kişi yeşil kart için başvurmuş, "4.822.620" kişiye ise yeşil kart verilmiştir. 1995 yılı içinde Türkiye genelinde devlet hastanelerinde tedavi gören yeşil kart sahipleri için tedavi gider toplamı yaklaşık 6 trilyon lira olmuştur. 1996 yılı ilk dört aylık geçici bütçesinde ayrılan para ise 859.5 milyar liradır.

ne aynen alınması,

- Sağlık Reformu'nun bugün diğer pek çok sektördeki yeniden yapılanma ve yapısal uyum programı ile entegre hale gelmiş olması, dolayısıyla bugün tek bir çalışma değil, ülkede yapılacak bir sektörel yeniden yapılanma çalışması içindeki yerine oturmuş olması,
- Ülkede yaşanan kamu finansmanı krizinin, kaynakları daha verimli kullanma ve sağlık sektöründe de yeniden yapılanma çalışmalarını zorunlu hale getirmesi sebepleri ile yasalaşması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Aile hekimliği ve Yeşil Kart'ta son durum

Sağlık hizmetlerinde kalite ve verimliliği amaçlayan yeniden yapılanma çalışması, sektörde hizmet sunumu ve finansman alanlarını bir bütün olarak ele almakta ve çalışma ve düzenlemeler hep bu bütünü koruyarak ve gerekli bağlantı ve ilişkileri dikkate alarak yapılmaktadır.

Aile hekimliği uygulaması bu bütün içerisinde birinci basamak hizmet sunumu alanı için planlanan çalışmalardan birisidir. Birinci basamak hizmet sunumu alanında yalnızca aile hekimliği uygulaması değil, hizmet sunumunda rolü olan diğer personel ve kurumlar için de düzenlemeler getirilmektedir.

Dolayısıyla, birinci basamak sağlık hizmetleri ve aile hekimliği kanun tasarısı da reform çalışmasının bütününe oluşturan diğer tasarılarla birlikte ele alınarak hükümete sevk edilecektir.

Aile hekimliği uygulaması, ülkenin kültürel, ekonomik ve coğrafi yapısı da dikkate alınarak kademeli bir şekilde uygulamaya geçecektir. Bu süreç içerisinde, halen mevcut olan sayısal yetersizliklerin giderilmesi için planlanmış stratejiler vardır. Geçiş dönemi için, mevcut pratisyen hekimlerin bugün müfredatı da hazırlanmış olan bir eğitimden geçirilmeleri, aile hekimliği ana bilim dallarının kurulması ve yaygınlaştırılması ve uzmanlık kadrolarının artırılması bu stratejilerden birkaçıdır.

"Ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında kanun"un 3.7.1992 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, hiçbir sosyal güvenlik kurumunun kapsamında olmayan ve sağlık hizmetleri giderlerini karşılaya-

cak durumda bulunmayan kişilerin bu giderlerinin, Genel Sağlık Sigortası uygulamasına geçilinceye kadar, devletçe karşılanması sağlanmıştır.

Adı geçen 3816 sayılı kanun hükümlerine göre, anılan kanunda öngörülen yöntem ve esaslar çerçevesinde belirlenecek aylık geliri veya aile içindeki gelir payı, 1475 Sayılı İş Kanunu'na göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışında kalan miktarının 1/3'ünden az olan vatandaşların resmi kuruluşlara ait tedavi kurumlarında yatarak görecekları tedavi hizmetleri giderleri devletçe karşılanmaktadır.

Valilik veya kaymakamlıklara başvurarak yeşil kart talebinde bulunan hane halkı reisinin ve aynı hane içinde yaşayan ana, baba, eş, çocuk ve kardeşler ile üçüncü dereceye kadar (bu derece de dahil) kan ve sıhri hısımlarına ait bilgi ve gelir beyanları muhtarlıklar, nüfus müdürlükleri, defterdarlık veya mal müdürlükleri, tapu sicil müdürlükleri, belediye başkanlıkları ve gerekli görülen hallerde emniyet veya jandarma teşkilatı ile diğer kurum ve kuruluşlara incelenmektedir.

1995 yılı itibarıyla, yurt genelinde "5.968.307" kişi yeşil kart için başvurmuş, "4.822.620" kişiye ise yeşil kart verilmiştir.

1995 yılı içinde Türkiye genelinde Devlet Hastanelerinde tedavi gören yeşil kart sahipleri için tedavi gider toplamı yaklaşık 6 trilyon lira olmuştur. 1996 yılı ilk dört aylık geçici bütçesinde ayrılan para ise 859.5 milyar liradır.

Genel Sağlık Sigortası'nın uygulanmasına başlanılan yerlerde yeşil kart uygulaması yürürlükten kaldırılacak, yeşil kart sahibi kişiler yeniden değerlendirilmeye tabi tutulacak ve bu değerlendirme sonucuna göre Sağlık Finansman Kurumu üyeliğine geçirilecektir. Uygulamaya geçilmeyen yerlerde ise, kişilerin hakları saklı tutulacak ve yeşil kart sahiplerinin tedavilerinin devletçe ücretsiz karşılanması uygulaması sürdürülecektir.

Prof. Dr. Yıldırım Aktuna
Sağlık Bakanı

geleceği
bugüne taşımak...

BEKO
Bir dünya markası

Sağlığın iki yüzü

Kaos ve olanaklar

Zeki Karagülle

Ülkemizde sağlık ortamında yaşanan gerçekliği yansıtmada kaos sözcüğünü uygun ve yerinde bir kavram olduğu düşüncesi ile uzunca bir süredir kullanıyoruz. Ülkemiz sağlık panoramasını çizerken güzel şeyler söyleyememenin üzüntüsünü ve acısını da yine uzunca bir dönemdir yaşıyoruz. Bu paralellikte, yazımızda sağlıkta ki kaotik yapının içinde bütün olumsuzluklara rağmen yeşeren olumlulukları, güzellikleri de ele alacağız.

1- Eğitim: Bugün sayıları kırkı bulan tıp fakültelerinin çoğunun eğitimin temel gereklilikleri ve standartların açısından yetersiz olduğunu hemen herkes kabul etmesine rağmen, yeni tıp fakültelerinin sayısı her geçen gün artıyor. Hekim yetiştirme olgusunun kantiteye indirgenerek, tıp fakülteleri kontenjanlarının “şişirilmesi”nin yanlışlığı, ilgili her kişi ve kurumca kabul edilmiş durumda. Çözüm olarak, açılan tıp fakültelerinin durumu gözden geçirilmeli ve yetersiz olanlar kapatılmalı, hiçbir şekilde yeni tıp fakültesi açılmamalıdır.

2- Uzmanlık eğitiminde: Bu alanda yasal düzenleyici ve yetkili kuruluş olarak Sağlık Bakanlığı’nın otoritesi sürüyor. Ancak, bu alanın esas sahiplerinin; eğitici ve eğitilenlerin, söz ve karar yetkisini ellerinde bulunduracakları bir işleyiş ve kurumlaşma yolunda son iki yıldır önemli adımlar atıldı. Türk Tabipler Birliği - Uzmanlık Dernekleri Koordinasyon Kurulu (UDKK) adıyla yürütülen çalışmaların gelişerek güçlenmesi, bu olumlu adımların ardından geldi. 30-31 Mart 1996’da İstanbul’da düzenlediğimiz III. Tıpta Uzmanlık Kurultayı’na üniversiteler, tıp fakülteleri ve eğitim hastanelerinin eğitici ve temsilcilerinin yoğun katılımı, gelecek için daha

güçlü umutlar beslememize yol açtı. Bu Kurultayda, Sağlık Bakanlığı’nın da temsil edilmesi ilgili taraflar arasındaki önyargıların aşılmasında ve görüş birliklerinin saptanmasında çok olumlu bir katkı sağlamıştır.

3- Sürekli tıp eğitimi (STE): Hekimliğin “yaşam boyu süren bir eğitim süreci” şeklinde tanımlanması, STE kavramını hekimlik pratiğinin ayrılmaz bir parçası haline getirdi. TTB ve tabip odaları başta olmak üzere uzmanlık dernekleri, üniversiteler, eğitim hastaneleri STE aktivitelerini niceliksel ve niteliksel olarak geliştirdiler. TTB, STE yönergesi yayınlayarak, şu an için gönüllü bir uygulama başlattı, bu uygulama geniş bir ilgi ve katılım gördü. Hekimler artık bir yılda belirli bir krediyi dolduracak düzeyde sürekli eğitim aktivitelerine katılacaklar. Sonra da TTB ve uzmanlık derneklerinin oluşturacakları “Board”lar hekimlerin uzmanlık niteliklerinin ve yetkilerinin devamına karar verecekler.

4- Sağlık hizmetleri alanı: Ne yazık ki, hala ulusal çapta geçerli, birinci basamak temeli üzerinde kurulu bir sağlık hizmetleri örgütlenmesini gerçekleştirebilmiş değiliz. Uzunca bir dönemdir yalnız bırakılan ama giderek çökme noktasına sürüklenen kamu sağlık kurumları (sağlık ocakları, devlet hastaneleri, eğitim hastaneleri, tıp fakülteleri ve SSK), bütün olumsuzluklara rağmen hizmet vermeyi sürdürüyorlar. Bu arada SSK’da yaşanan krizin, kendi çözümlerini yaratma aşamasına gelip dayandığını görüyoruz.

5- Temel sağlık hizmetleri: 60’lı yılların başından bu yana hükümetler tarafından “üvey evlat” muamelesi gören sosyalizasyonun, özellikle küçük kent ve kırsal

alanlarda birinci basamak sağlık hizmetleri örgütlenme modeli olarak seçeneksiz olması, son yıllarda tüm sağlık kamuoyunca daha iyi kavranan bir gerçek olarak belirginleşiyor. Bizlerin, halk sağlığından yana olan her kişi ve kuruluşun, sosyalizasyon modeline sahip çıkarak, destek vermemiz anlamlı olacaktır. Bu yıl 14 Mart Sağlık Haftası'nda verilen Nusret Fişet Halk Sağlığı Hizmet ödülü, bu yaklaşımdan yola çıkı-

Sağlık finansmanında aşmamız gereken bir yanılgı ya da yanılsamayı ise, özelleştirme oluşturuyor. Şöyle ki, ülkemizde sağlık harcamalarının neredeyse % 60'ı özel kaynaklardan, ancak % 40'ı devlet kaynaklarından geliyor. Oysa, bu oranlar çağdaş sosyal bir devlette en azından tersi olmalıdır. Yani, sağlıktaki yatırım ve harcamalarda kamusal kaynaklar ağırlıklı bir yer tutmalıdır. Amerika hariç çoğu dünya ülkesinde, tüm Avrupa ülkelerinde ve tüm

Sağlıktaki kaostan kurtulmak, hekimlerin çoğunluğunun “mesleki geleceğimiz kendi ellerimizdedir” anlayışıyla; demokratik bir toplumdan yana, örgütlü çaba, bilimsel tutum ve davranışları benimsemeleriyle olanaklıdır.

olarak İstanbul'daki sosyalizasyon örgütlenmesi bünyesinde sağlık ocaklarında görev yapan hekim ve sağlık çalışanlarına verildi.

Yine ümit verici bir olgu da, kamu sağlık alanına uzun yıllardır implante edilmeye çalışılan, ama bu alanın yaşamsal doku gruplarınca bir türlü kabul görmeyen serbest piyasa ekonomisinin ürünü olan özel sağlık kurumlarının standartsız, denetimsiz ve başıboş bırakılmasının, bizzat bu kurumlarca da dile getirilen sıkıntılarıdır. Ve yine güzel ve olumlu olan ise bu alandaki sorunlara örgütlenerek sahip çıkma anlayışıdır.

6- Sağlıkta finansman: Genel ekonomi politikası içerisinde sağlık ekonomisi kavramı üzerinde giderek daha çok durulması ümit vericidir. Ancak, GSMH'dan sağlığa ayrılan payın ülkemizde en fazla % 3 düzeyinde gerçekleşiyor olması ve kişi başına yapılan yıllık sağlık harcamasının ise iyimser bir hesaplama ile 100 doların altında kalması ümit kırıcıdır.

komşularımızdaki durum tam da böyledir.

Son yılların modası “özelleştirme” furiasında bir diğer handikap ise sağlıkta özel finansman ile özel hizmet sunumunun birbirine karıştırılmasıdır. Bu arada gözlerden kaçan çoğu dünya ülkesinden sağlık hizmetleri sunumunun ezici bir çoğunlukla kamusal olması gerçeğidir. Oysa ülkemizde hizmet sunumunda tek geçerli ve doğru seçeneğin özelleştirme olduğu kanısı yaygınlaşmaktadır. Bu kanı, kamusal kaynakların, özel sağlık hizmetlerine aktarılmasında bilinçli bir biçimde yaratılan yeni yol ve olanaklarla da beslenerek yanılgıya dönüştürülmektedir.

Çağdaş ve vazgeçilmez kamusal kazanımlar olarak SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'na yeni hükümet programının tersine, kamuoyunca sahip çıkılması ise bu yanılgının aşılması yönünde ümit veren bir gelişmedir. Bu kurumların devlet tarafından elden çıkarılması ya da özel ellere teslim edilmesinin sağlık orta-

İlk Sedadkent

Sedadkent, Boğaziçi'nin tepelerinde değil, yanbaşında, "yıllar boyu kesintisiz mutluluk" anlayışıyla, benzersiz niteliklerle oluşturulmuş biricik toplu yaşama alanı.

Olğanüstü bir ustalıklarla kullanılan 266 dönümlük araziye yerleştirilmiş her biri bahçe içinde 478 m²'lik 108 villa oluşturuyor Sedadkent'i. Alabildiğine özgürlük duygusu verecek kadar birbirinden uzak, yalnızlık duygusu yaşatmayacak kadar birbirine yakın.

Sedadkent, ısınmadan soğutmaya, kodlu giriş kontrolünden infrared sensörlere tüm konfor ve güvenlik ayrıntılarını emrinize sunan Total Home Otomasyon sistemi, geniş mekanları, keyif köşeleriyle olduğu kadar, ortak kullanım alanlarının tasarımıyla da ilk ve tek.

Çağdaş yaşamın bütün konfor ayrıntıları, geniş mekanları, keyif köşeleriyle olduğu kadar, ortak kullanım alanlarının tasarımıyla da ilk ve tek.

Sedadkent'i görmeye geldiğinizde, ilk ve son duygunuz "burada yaşayalım" olacak.

Son Sedadkent

Sedadkent, Türkiye'nin en önemli mimarlarından, uluslararası sanatçılarından Sedad Hakkı Eldem'in son yapıtı. "Son Sedad Hakkı Eldem klasiği"nde yaşama fırsatı yalnızca Sedadkent'te.

Üstelik BoĐaziĐi'nde bu niteliklerle donatılmış başka bir yaşama alanı bulma Ŗansı artık yok. Ŗehrin bu kadar yakınında ama gürültüsünden uzak, birbirinden bağımsız ama asla yalnız olmayan, ailenin kendi iÇine dönük mutluluğu kadar aynı yaşama sevincini taşıyan komşularla birarada olma Ŗansını veren başka BoĐaz mahallesi bulamazsınız.

Sedadkent'i görmeye geldiğinizde, siz de Ŗu gerĐeĐi hemen kabul edeceksiniz: *Evet, BoĐaziĐi'nde başka Sedadkent yok.*

Sedadkentli olmanın ayrıcalıklarını tanımak, size sunulanları yakından görmek için Sedadkent'in pazarlamasından sorumlu firma RIMIC RIMIC Uluslararası Gayrimenkul Hizmetleri A.Ŗ.'yi (0212) 218 12 20-21-22 (Ŗantiye) veya (0212) 275 34 27 (Merkez) numaralı telefondan arayabilirsiniz. Merkez: Yazarlar Sok. No:19/2 Esentepe - İstanbul Ŗantiye: Çayırbaşı Cad. No:43/51 Büyükdere - İstanbul

SON
Sedad Hakkı Eldem
klasiĐi

mında yaşanan olumsuzlukların daha da katmerleşmesi anlamına geleceği ihtimali, çok güçlü bir sesle etkin yöntemlerle anlatılmalıdır.

7- Hekimlerin sorunları: Özellikle, kamuda çalışan hekimlerin tayin, atama ve ücretlendirmelerinde, şeffaf, ilkeli ve tutarlı yöntem ve kurallara dayanan bir düzenleme, bir yeniden yapılanma gereği geniş bir hekim kamuoyunca yıllardır ifade ediliyor. Ancak, ne yazık ki, bu alanda umut verici gelişmeler yerine siyasi nüfus ve kayırmalara bağlı hekim görevlendirmeleri sürüyor. Kamu sağlık kurumlarında artık daha fazla vakit geçirmeden bir yönetim reformu gereği de, daha çok talep ediliyor. Özellikle eğitim hastanelerinde eğitimcilerin tam gün çalışma ilkesine bağlı olarak çalışma anlayışı, giderek daha çok hekimce paylaşıyor. Ama burada, meslektaşlarımızın ekonomik ve özlük haklarının iyileştirilmesi başlıca önkoşul olarak karşımıza çıkıyor.

Tabip Odaları'nın hekim görevlendirmelerinde yeri ve rolünün de vazgeçilmez olduğu giderek daha iyi kavranmaktadır. İşyeri hekimliği görevlendirmeleri bu anlamda olumlu bir örnek ve deneyim oluşturuyor.

8- Tıbbi etik ve Mal Praktis: Bu konular medyanın olduğu kadar hem genel hem de sağlık kamuoyunun gündeminin önemli bir bölümünü oluşturmaya devam ediyor. Ne yazık ki, medyanın buradaki tutumu zaman zaman hekimlerin kişiliklerine hekimlik mesleğine ve halk sağlığına zarar verir boyutlara varıyor. Medyanın bu tutumunu koşullayan kaynaklar çok çeşitli olmakla birlikte, hekimlere de bu alanda önemli görev ve sorumluluklar düşüyor. Meslektaşlarımızın ezici çoğunluğu hekimliğin mesleki saygınlığı ve onuruna yakışan, tıbbi etik değer ve kurallara uyan ve bilimsel tıp normları içerisinde kalan bir meslek yaşamı sürdürmektedirler. Ancak, maddi ve manevi anlamda desteklenmeleri ve yalnız bırakılmamalarının yaşamsal gereklilikler olduğu artık sosyal devlet kavramı içerisinde politikacılarımızca kabul edilmelidir.

Hasta-hekim ilişkisinin son yıllarda yaşadığı erozyon ve deformasyon medyanın bu alandaki tutumunu besleyen önemli bir nedeni oluşturuyor. Hasta - hekim arasında karşılıklı saygı ve içtenliğin kurulması, hastanın hekimine güvenmesi, hekimin de hastasına hümanist yaklaşımı, iki insan arasında başka bir örneği olmayan

bu ilişkiyi güçlendirecek ve geliştirecektir. Bu amaçla hasta hakları ve tıbbi etik değerlerin karşılıklı özümsemesi gereksiniminden yola çıkarak bu yılki 14 Mart Sağlık Haftası'nın ağırlıklı konusunu Hasta Hakları, Tıbbi Etik ve Medya olarak saptandı. Düzenlenen değişik toplantılarda bu konular bütün hafta boyunca tartışıldı.

İstanbul Tabip Odası bünyesinde oluşturulan Etik Kurul, yaklaşık iki yıldan bu yana sürekli bir faaliyet göstermektedir. Kurul yeni bir Deontoloji Tüzüğü tasarısı hazırlayarak, konuyu tartışmaya açmıştır. Ayrıca, sağlık kurumlarında oluşturulacak benzeri lokal etik kurulların kurumsallaşarak bu alandaki sorunların çözümünde önemli bir işlev görmesi sevindirici bir gelişme olacaktır.

9- Tabip odaları, Türk Tabipleri Birliği: Son yıllarda gerek yasal, gerekse meşru zeminlerde hekimlerle ve sağlıkla ilgili her konuda, her alanda etki ve gücünü arttırmak için çaba gösteriyorlar. Tabip odalarında; demokratik katılım mekanizmaları ve kurulları oluşturma, Sağlık Bakanlığı ve diğer sağlık kurumlarıyla ilişkileri geliştirme ve ülkemizin sivil demokratik güçleri ve kuruluşları arasında saygın bir yer alma çabaları sürüyor. Ayrıca, tabip odaları, tıp eğitiminden hekimlerin atama ve ücretlendirilmelerine, Mal Praktis'ten tıbbi etiğe kadar hekimlerin ilgi, görev ve sorumluluğunda olan bütün alanlarda çalışmalar yürütüyor. Tabip Odalarının çalışmalarına daha çok hekimin katılması ve katkıda bulunması da sağlık ortamında yaşanan olumlu bir süreçtir.

Diğer taraftan, Sağlık Bakanlığı, hükümet, özel ya da kamusal tüm sağlık kurumları, tıp eğitimcileri ve eğitilenler tarafından gereksinim duyulan, görüşlerine değer verilen, danışılan ve dayanışılan, saygılı bir çekingenlik ve özen gösterilen tabip odaları ve TTB olgusu da bir süreç olarak uzak değildir.

Sağlıktaki kaostan kurtulmak, ancak, hekimlerin çoğunluğunun "mesleki geleceğimiz kendi ellerimizdedir" anlayışıyla; halk sağlığı, nitelikli ve onurlu hekimlik ve demokratik bir toplumdan yana, örgütlü çaba, bilimsel tutum ve davranışları benimsemeleriyle olanaklıdır.

Prof. Dr. Zeki Karagülle
İstanbul Tabip Odası Eski Başkanı

Özel sağlık kuruluşları ne bekliyor?

Savcı Bayraktar

Sağlık hizmetlerinin yalnız kamu kuruluşları aracılığıyla sunulması görüşünde olan bazı kesimlere rağmen özel sektör, dünya genelinde ve yurdumuz özelinde sağlık hizmet sunumunun vazgeçilmez bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu eksikliği gidermek amacıyla kurulan özel sağlık kuruluşları, ülkemizde gerektiği biçimde bir örgütlenme sağlayamadıkları için eksik tanıtılmış ve hizmetin aksayan yönleriyle medya ve basında yer almıştır. Bu yanlış ortadan kaldırmak amacıyla kurulan, Özel Sağlık Kuruluşları Birliği Derneği, sektördeki dağınıklığın da giderilmesi için de çaba sarfetmektedir. Sağlık Bakanlığı, tabip odaları, uzmanlık dernekleriyle somut ilişkiler geliştirilen Dernek bünyesinde sağlık hizmetlerinde kaliteyi artırıcı çalışmalara öncelik verilmektedir.

Bu bağlamda Özel Sağlık Kuruluşları Birliği Derneği, özel sağlık sektörünün sorunlarının tartışıldığı, sektördeki gelişmelerin kitleye en doğru biçimde aktarıldığı bir platform oluşturmayı amaçlıyor. Hasta hakları, Avrupa Birliği, hizmette kalitenin yükseltilmesi ve benzeri konularda somut ürünler ortaya koymak, etkin çaba harcamak derneğin zorunlu misyonudur.

Ayrıca, teşhis ve tedavi hizmetlerinde kalitenin artırılabilmesi amacıyla ulusal ve uluslararası uzmanlık dernekleri, vakıflar ve resmi kuruluşlarla işbirliğine girmek, sektörün insan gücü gereksinimine çözüm getiren somut, model çalışmaları, eğitim programları ve kurslar planlanmak da amaçlar arasındadır. Böyle bir zemin üzerinde kurulan Dernek, bu sektöre ilişkin bazı sorunları ve beklentileri de sözkonusu. Özel okullara vergi muafiyeti ve KDV indiriminin gündemde olduğunu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu konuda bir dizi çalışmalar yaptığı biliniyor. Dileğimiz, eğitim kadar toplum yaşamını yakından ilgilendiren sağlık konusunda da benzer çalışmaların vakit geçirilmeden yapılmasıdır. Vergi kolaylıklarının yanı sıra belediyeler, il özel idareleri su ve elektrik kurumları ve benzeri kuruluşlarca vakıf

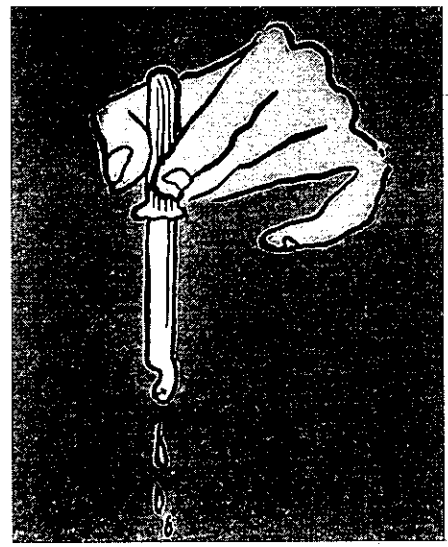
ve kamu sağlık kuruluşlarına da tanınması en azından anayasanın eşitlik ilkesi açısından gerekmektedir.

Tüketici koruma yasası ve hasta haklarının savunulabilmesi kuşkusuz önemli gelişmelerdir. Ancak bunlarla birlikte hekim hakları ve uygulama hatalarının kriterlerinin belirlenmesi konusu gözardı edildiğinde bu konuda ihtisas mahkemeleri oluşturulmadığı takdirde çok büyük kavram kargaşalarının ortaya çıkacağından endişe etmekteyiz.

Halk sağlığı koruyucu hekimlik açısından, gıda maddelerinin üretimi ve topluma sunulduğu önemli bir konu. Birçok bulaşıcı hastalık ve zehirlenmeler gıda kökenli olabilmektedir. Gıda sektöründe imalat yapan ve hizmet üreten firmaların denetimi, çalışanlarının sağlık kontrolleri, mevcut yasalar gereği ancak kamu kuruluşları tarafından yapılabilmektedir. Fakat ne yazık ki, bu görevin yeterince yerine getirilmediğini ve zaman zaman toplumun pahalı faturalar ödediğini görmekteyiz. Hizmet kriterleri belirlenerek ve yetki verilen özel sağlık kuruluşları denetlenerek, halk sağlığı hizmeti niteliğinde olan çalışmalar özel sağlık kuruluşları aracılığıyla daha yaygın ve etkin bir biçimde sürdürülebilir.

Sonuç olarak, sektör içerisinde hizmet kalitesi düşük olan kuruluşlar kendilerini bu standartları sağlamaya yöneltecek ve topluma sunulan sağlık hizmetlerinde bir bütünlük sağlanacaktır. Kriterlere uymayan kuruluşlar da, hizmet talep eden kesimin bilinci yükseldikçe, varlıklarını sürdürme imkanı bulamayacaklardır. Türkiye'de teşhis ve tedavi hizmetlerinde ilk ISO-9001 belgesini alan kuruluş bir özel hastanedir. Dileğimiz özel veya kamu ayrımı yapılmadan topluma sunulan sağlık hizmetlerinde kalitenin ve güvenilirliğin artırılması, insana yakışır çağdaş sağlık hizmetinin sunulmasıdır.

Dr. Savcı Bayraktar
Özel Sağlık Kuruluşları Birliği Derneği Başkanı

2000'li yılların eşliğinde

Tıp eğitimi

Semih Baskan

Bugünlerde, yeni ve önemli bir dönemecini geçtiğimiz Baulılaşıma hareketinin başlangıcı, 19. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. O yıllarda diğer bütün kurumlarda olduğu gibi tıp ve tıp eğitiminde de kötü gidişin farkında olan yöneticiler ordu içinde reform niteliğinde yapılan düzenlemeleri de fırsat bilerek Sultan II. Mahmut'u İstanbul'da Avrupa standartlarında bir tıp okulu açmaya ikna etmişlerdi. Bu çabaların sonucunda Şehzadebaşı'ndaki Kumbaracılar Konağında 14 Mart 1827 tarihinde "Tıphane ve Cerrahhane-i Amire" isimli bir tıp okulu hizmete açılmıştı.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda ise durum vahimdi: sadece İstanbul'da bir tıp fakültesi ve bütün yurttaki da 534 hekim bulunmaktaydı ve 20.000 kişilik nüfusa bir hekim düşüyordu.

İlk tıp fakültesi olan Ankara Tıp Fakültesi, 20 Haziran 1945 tarihinde kurulmuş ve 19 Ekim 1945 tarihinde hizmete açılmıştır. Ankara Tıp Fakültesini, 1955'de Ege Tıp Fakültesi, 1963 yılında da Hacettepe Tıp Fakültesinin kuruluşları izlemiştir. Fakültelerin sayısı 1970 yılının başında 8'e, 1980 yılının başında ise 19'a ulaşmıştır. Bugün ise Türkiye'deki tıp fakültelerinin sayısı 40'ı bulmuştur.

Dünyaya baktığımızda ise, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) iyi bir örnek oluşturuyor. 1960'lı yılların

başında ABD'de tıp okulu sayısı 86 ve öğrenci sayısı 30288 iken, 1970'li yılların başına doğru, gerek okulların sayısında gerekse de öğrenci kontenjanlarında artışlar gözlenmiş ve okul sayısı 103'e, öğrenci sayısı 40487'ye ulaşmıştır. Bu hız 1980'li yılların başına kadar devam etmiş ve bu 10 yıllık süreçte de okul sayısı 126'ya öğrenci sayısı da 65189'a yükselmiştir. ⁽¹⁾

Avrupa ülkelerine bakarsak, yapılan araştırmalarda Avrupa ülkelerinin çoğunda 1-2,5 milyon kişiye bir tıp fakültesi düştüğü görülüyor. ⁽²⁾ Örneğin, 57 milyonluk İngiltere'de 28; 84 milyonluk Almanya'da 36; 59 milyonluk İtalya'da 33 tıp fakültesinin bulunuyor. Buna göre, 65 milyonluk Türkiye'de 40 tıp fakültesinin fazla olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde, 5. ve 6. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında arzulanan hedeflere ulaşılması açısından her yıl tıp fakültelerinden 5000 hekimin mezun edilmesi gerekliliği öngörülmüştür. Oysa 1982'lerde 30.000 olan hekim sayısı 1990 yılların ortalarında 60.000 ulaşmış, bir başka deyişle iki katına çıkmıştır. Bu sayıya ulaşırken birebir eğitim gerektiren tıp eğitiminde öğrenci/hasta, öğrenci/laboratuvar, öğrenci/öğretim üyesi oranları gibi temel hedefler gözardı edilerek, daima nitelikten fedakarlık edilmiştir.

Halbuki Dünya Tıp Eğitimi Konseyi, 1989 yılında

aldığı kararlar çerçevesinde öğretim üyesi/öğrenci oranının 1/5-1/8 arasında olabileceğini öngörmektedir. ABD’de birçok fakültede bu oran 1/1 veya öğrenci lehine l’in altındadır.

DPT’nin hazırladığı 7. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000) 1995 yılı için yükseköğrenimli insan gücü arzı projeksiyonunda hekim sayısının 67200 olduğu ve 2000 yılında da bu sayının 83500 olması he-

DPT’nin birlikte bir çalışma yaparak kriterlerin yeniden gözden geçirilmesinin uygun olacağı” şeklinde bir tavsiye kararı almıştır.⁽⁴⁾

Türkiye’de tıp eğitimi

Türkiye’de tıp eğitimine gelince; günümüzde modern tıp eğitimi 3 boyutta incelenmektedir:

1- Mezuniyet öncesi (Undergraduate)

2- Mezuniyet sonrası (Postgraduate)

3- Sürekli tıp eğitimi (Continous Medical Training)

1. Mezuniyet öncesi tıp eğitimi: Bugün Türkiye’de 1995 yılı ÖYS sonuçlarına göre 32 tıp fakültesinde bu eğitim sürdürülmektedir. Bu eğitimin ilk 3 yılı çoğunlukla laboratuvarlarda geçmekte, sonraki yıllarda kliniklerde birebir hekim/hasta ilişkisi olarak pratik ve teorik ağırlıklı eğitime dayalı sürdürülmektedir. Bu eğitim, bugün tüm dünyada 3 şekilde yapılmaktadır: Klasik tıp eğitimi (sömestr sistemi); entegre tıp eğitimi (sistemlere oryante eğitim); probleme yönelik tıp eğitimi.

Kısaca açıklamak gerekirse klasik tıp eğitimi, disiplin veya bransa yönelik bir programlama öngörürken (örneğin anatomi, fizyoloji, histoloji gibi) entegre eğitim sisteminde, organ sistemi veya konulara yönelik bir program uygulanır. (sindirim sistemi, hareket sistemi gibi) Her iki sistemde de avantaj ve dezavantajlar halen günümüzde tartışılmaktadır. Bu iki sisteme yönelik eleştiriler pedagojik ve toplumsal yanlarına yönelik olmaktadır. 1980’li yılların sonunda dünya tıp eğitiminde bir değişim rüzgarı yaşanmıştır. Edinburg’da 1988’de yapılan Dünya Tıp Eğitim Konferansında 2000’li yıllara hazırlanan dünyamızda tıp mesleğini elde edecek genç hekim adaylarına nasıl bir eğitim verileceği konusu tartışılmış ve alınan kararlar tüm dünya kamuoyuna “Edinburg Deklarasyonu” olarak duyurulmuştur. Bu Deklarasyonda eğitim programlarının yürütüldüğü alanların genişletilmesi, dolaşısıyla sadece hastaneler değil toplumun tüm sağlık

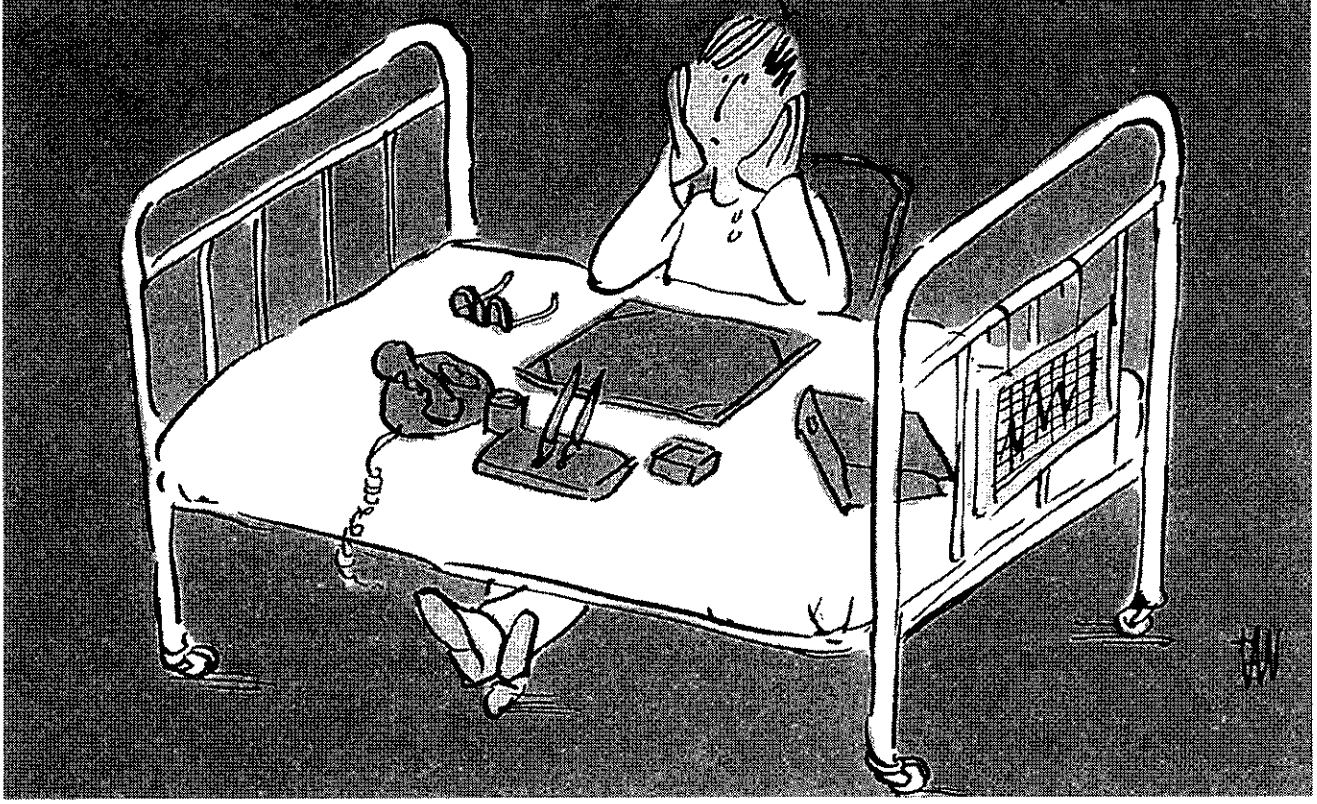
57 milyonluk İngiltere’de 28, 84 milyonluk Almanya’da 36 tıp fakültesi bulunuyor. Buna göre, 65 milyonluk Türkiye’de 40 tıp fakültesi abartılı bir durumu gösteriyor.

deflendiği belirtiliyor. Gene aynı raporda sağlık alanındaki personel arzı ve ihtiyacı projeksiyonuna göre 1995 yılı için arzın 67200, ihtiyacın 78300 olduğu; 2000 yılında da arzın 83500 ve ihtiyacın 100.000 hekim olacağı belirtilmektedir.⁽³⁾

DPT’nin hazırladığı 7. Beş Yıllık Kalkınma Planındaki sayılardan yola çıkarak, 2000’li yıllarda öngörülen 83500 sayısına ulaşmak için kontenjanların normal koşullarda 3260 olması gerekirken; 1995 yılında da bu görüşlere rağmen 4920 öğrenci alındığı çarpıcı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

21.8.1981 tarihinde yürürlüğe giren “Bazı Sağlık Personellerinin Devlet Hizmeti Yükümlülüğüne Dair” 2514 sayılı kanunun geçen yıl yürürlükten kaldırılması sonucunda önce pratisyen hekimlerde, daha sonradan uzman hekimlerde istihdam fazlası sorunu gündeme gelmiştir. Önceleri bu kanunu antidemokratik olarak tanımlayarak mecburi hizmet uygulamasına karşı çıkan Türk Tabipleri Birliği, daha sonra bu kanunun yürürlükten kaldırılmasına karşı çıkmak zorunda kalmıştır.

Pratisyen hekimlerin istihdam edildiği Sağlık Bakanlığı, bu konudaki sıkıntılarını geçtiğimiz yıllarda defalarca vurgulamıştır. En son olarak geçtiğimiz Nisan ayında toplanan Sağlık Bakanlığı Yüksek Sağlık Şurası “Tıp Fakültelerine alınacak öğrenci sayılarının yeniden yapılacak Sağlık İnsan Gücü Planlamasına göre tesbit edilmesine, öğrenci sayısının tesbitinde sadece bir hekime düşen nüfus kriterinin baz alınmasının doğru olmadığı, bu konuda Sağlık Bakanlığı, YÖK ve

kaynaklarının eğitime katılması, eğitim programlarının ulusal sağlık sorunlarına çözüm getirecek öneriler içermesi, öğretimin tüm yaşam boyunca sürdürülmesi, ülkelerin ortak politikalar oluşturmak konusunda sağlık ve eğitim bakanlıkları ile diğer kuruluşlar arasındaki işbirlikçiliklerin desteklenmesi öngörülmüştür.⁽⁵⁾ Yine bu deklarasyonda tıp fakültelerine alınacak öğrenciler ile ilgili politikaların ve ulusal doktor gereksinimlerinin aralarındaki ilişkilerin göz önüne alınarak belirlenmesi ilke olarak benimsenmiştir.

Bugün Türkiye’de mezuniyet öncesi tıp eğitiminde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Yeterli altyapıya sahip olmadan kurulan tıp fakültelerinde temel bilimler daima gözardı edilmiştir. Dershane, laboratuvar gibi temel altyapı gereksinimleri, buraların çağın koşullarına uygun tıbbi makina ve teçhizat ile donanımlarının gerçekleştirilememesi ve bu alanlardaki öğretim elemanlarının yeterli sayıda ve düzeyde olmayışları sorunların ana nedenlerini teşkil etmektedir. Eski tıp fakültelerinin başta onarım gereksinimlerine, yeni kurulanların ise inşaatlarına katma bütçeden yeterli kay-

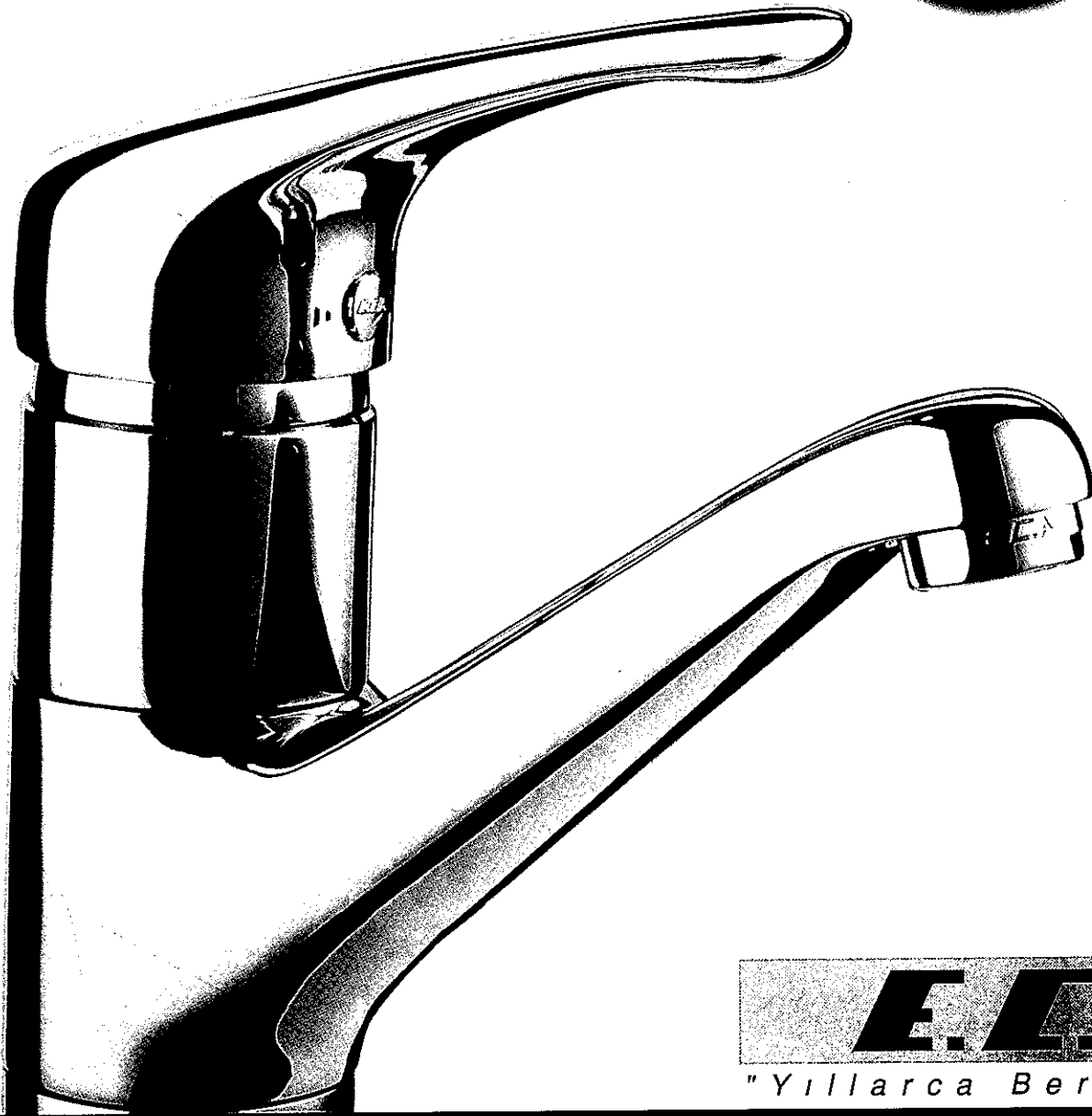
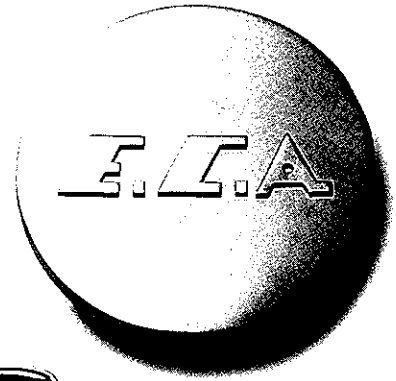
nakların aktarılamaması her geçen gün artan enflasyonla birlikte sorunları çözümsüz hale getirmektedir. Dövizle bağımlı olarak dışarıdan getirtilen modern tıbbi makina ve teçhizatın fiyatlarının her geçen gün artması bir diğer sorun olarak karşımızda durmaktadır.

“Yükseköğretim Kurumlarında kanunla kurulmuş olan tıp fakültelerinin eğitime başlayabilmelerini belirleyecek kriterlere ilişkin olarak hazırlanan rapor” YÖK tarafından Ankara’daki 4 tıp fakültesi dekanına düzenlenmiştir.⁽⁶⁾ Bu raporda mezuniyet öncesi eğitim ve öğretimde temel tıp bilimlerinin mutlaka önkoşul olarak aranması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu bölümde tıbbi biyoloji, biyoistatistik, anatomi, histoloji, fizyoloji, biyofizik ve mikrobiyoloji birimlerinin olmazsa olmaz koşulunda bulundukları belirtilmiştir.

Yukarıda açıklanan konularda Türk Tıp Eğitimi Kurumu Derneği ise şu önerileri getirmektedir:

1- Yeni kurulması karar altına alınan fakültelerin altyapı ve eğitici kadroları bakımlarından eksikleri tamamlanmadan önce öğrenci eğitimine başlamalarına izin

ARMATÜR ALIRKEN ÖNCE ARMA SINA BAKIN!

"Yıllarca Beraber"

GENEL DAĞITIM **ELMOR TESİSAT MALZEMESİ TİCARET A.Ş.**

MERKEZ (İstanbul): Kemeralı Cad. Ümmehan 71/2 Karaköy-İSTANBUL Tel: (0212) 251 70 06 (6 hat) Faks: (0212) 249 90 91
BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ ANKARA Tel: (0312) 431 11 32 (2 hat) Faks: (0312) 431 61 43 **İZMİR** Tel: (0232) 433 91 95 (2 hat) Faks: (0232) 458 33 33
ADANA Tel: (0322) 352 53 55 / 56 Faks: (0322) 351 85 57 **SAMSUN** Tel: (0362) 233 97 57- 234 01 89 Faks: (0362) 234 01 89
BURSA Tel: (0224) 223 43 61- 220 79 72 Faks: (0224) 220 24 52 **ANTALYA** Tel: (0242) 242 27 15 - 242 77 15 Faks: (0242) 242 77 15
SATIŞ SONRASI SERVİS EMAR A.Ş. MERKEZ (İstanbul): Dragoş Yolu, Çayırılar Mevkii No:5, 81540 Maltepe - İSTANBUL Tel: (0216) 305 07 24 - 305 55 04 Faks: (0216) 305 65 43 **İSTANBUL BÖLGE** Tel: (0212) 249 93 94 - 251 45 20 **ANKARA BÖLGE** Tel: (0312) 426 67 08 - 426 55 00
İZMİR BÖLGE Tel: (0232) 449 06 51 - 449 06 52

ELMOR A.Ş. ELGİNKAN Topluluğu kuruluşudur.

ÜCRETSİZ
TACİT DENEYİMİ
0 800 261 85 13

verilmemelidir.

2- Klinik eğitimi verecek anabilim dallarında yeterli yatak sayısı, kurum içi ve dışı eğitim kurumları ile işbirliği, poliklinik-sağlık ocağı gibi ayakta sağlık hizmeti veren servislerin bulunması kuralları getirilmelidir.

3- Her anabilim dalında eğitimden sürekli olarak sorumlu olacak, tam gün çalışan bir öğretim üyesi kadrosu bulunmalıdır.

3- Bu eğitimin yapılacağı hastaneler gerekli fiziki alt yapıya ve tıbbi makina-teçhizata sahip olmalıdır,

4- Bu eğitim hastanelerinde de yeterli sayıda hasta görülmeli ve tedavi edilmelidir,

5- Eğitici/eğitilen oranı eğitilenlerin yeterli düzeyde eğitimi almalarına olanak sağlanacak şekilde olmalıdır,

6- Eğitici, eğitimi belli bir program çerçevesinde yapmalıdır,

Eğitilen asistan yeterli sayıda hasta görmemekte, ameliyat ve laboratuvar işlemlerini yapamamakta; sonuçta yeterli eğitim almadan uzmanlık belgesini almaktadır.

4- Tıp fakültesi mezunlarının mezuniyetlerinde edinmeleri gereken bilgi ve beceriler belirlenerek her fakültenin eğitim programlarında bu minimum şartların sağlanmasına çalışılmalıdır.

2. Mezuniyet sonrası tıp eğitimi: Ülkemizde mezuniyet sonrası tıp eğitimi en son verilere göre 30'u tıp fakültelerinde, 41'i Sağlık Bakanlığı ve S.S.K.'ya bağlı olmak üzere toplam 71 eğitim hastanesinde yapılabilmektedir. Yükseköğretim Kanununun madde 3 (t) bendi 3. fıkrası tıpta uzmanlık tanımlamasını, "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından düzenlenen esaslara göre yürütülen ve tıp doktorlarına belirli alanlarda özel yetenek ve yetki sağlamayı amaçlayan bir yükseköğretim" şeklinde yapmaktadır.

Yukarıda açıklanan kanuni gerekçelere göre tıp fakültelerinde kurulmayı takiben bu eğitime başlanabilir gibi bir yorum gündeme gelmektedir. İşte bu yorum özellikle yeni kurulan tıp fakültelerinde mezuniyet sonrası eğitimin sorunlarının temel nedeni olarak karşımıza çıkar. AT'de bu konuda üye ülkeler arasında yapılan uyum çalışmalarındaki ana prensipleri bir kaç madde altında toplamak mümkündür. AT'de bu işle sorumlu Avrupa Tıp Uzmanları Birliği (U.E.M.S.) bu konuda şu direktifleri getirmektedir:

1- Mezuniyet sonrası tıp eğitimi sadece tıp fakültelerinde değil, bunun yanı sıra diğer eğitim hastanelerinde de verilebilir,

2- Bu eğitimi verecek olan eğitimcinin o dalın uzmanı olması şarttır ve bu dalda beş yıldır uzmanlık yapıyor olması gerekmektedir,

7- Eğitimin süresi değişik dallarda süre ve rotasyonlarla belirlenip herkesin bu asgari süre ve rotasyonlara uymaları istenmektedir.

Ülkemizde de bu konuda son iki yıldır yoğun çabalar sürdürülmektedir. Sonuçta, TTB-TUDKK (Türk Tabipleri Birliği-Tıpta Uzmanlık Dernekleri Koordinasyon Kurulu) Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan son tüzük tasarısı taslağında mezuniyet sonrası tıp eğitimi denetleyen özerk kuruluşlar içerisinde yer alma başarısını sağlamıştır.

Ülkemizde 1987 Eylül ayından önce her eğitim hastanesi kendi yaptığı sınavlarla eğitimecek elemanlarını seçmekteyken, bu tarihten sonra kısaca TUS (Tıpta Uzmanlık Sınavı) adını verdiğimiz ÖSYM tarafından yapılan merkezi bir sınavla eğitimecekleri almaya başlamışlardır. Bu sınav yabancı dil ve bilim sınavı olarak iki basamakta yapılmakta ve her yıl Nisan ve Eylül aylarında tekrarlanmaktadır. Pratisyen hekimlerimizin yoğun uzmanlaşma talepleri karşısında bu sınava her geçen gün başvurular daha fazla artmakta buna karşın ancak % 10 oranında pratisyen hekim bu sınavı kazanarak uzmanlığa başlayabilmektedir.

AT'nin getirmiş olduğu direktifler doğrultusunda mezuniyet sonrası tıp eğitimimizin sorunlarını kısaca gözden geçirecek olursak, çok boyutlu problemlerle karşı karşıya kaldığımız kolayca anlaşılabacaktır. AT'nin eğitimcilerde aradığı o dalın uzmanı olma ve beş yıldır o dalda çalışma şartını uygulayacak olursa yeni açılan tıp fakültelerinde pekçok anabilim dalında mezuniyet sonrası eğitimi sonlandırmamız gerekecektir. Çünkü

bu eğitim hastanelerinde uzman edilen genç doktorlar, 2547 sayılı Kanun'un 23. maddesi gereğince hemen yardımcı doçentliğe atanabilmekte ve anabilim dalı başkanı olarak göreve başlayabilmektedirler. Akademik formasyonlarının henüz başlarında olan bu genç doktorlar göreve başlamalarından kısa bir süre sonra kliniklerde hizmetlerin sürdürebilmesi için yanlarına asistan-araştırma görevlisi istemekte ve yeterli altyapıya ve donanımına sahip olmadan bu eğitim hastanelerinde mezuniyet sonrası eğitime başlayabilmektedirler.

Yukarıdaki eksiklikler nedeniyle eğitilen asistan-araştırma görevlisi yeterli sayıda hasta görmemekte, ameliyat ve laboratuvar işlemlerini yapamamakta; sonuçta yeterli eğitim almadan uzmanlık belgesini kazanmakta ve uzman olmaktadır.

Son yıllarda Sağlık Bakanlığı Yüksek Sağlık Şurası'nın gündemini teşkil eden ve yargıya intikal etmiş bulunan adli dosyaların büyük bölümünün incelenmesinde bu eğitimin yeterli düzeyde verilememesinden doğan hekim hatalarının temel nedenleri oluşturduğunu görmekteyiz. Aynen AT'de olduğu gibi bizim de mezuniyet sonrası eğitimin düzenlenmesinde, yürütülmesinde ve denetlenmesinde özerk kuruluşların aktif rol alması ortak dileğimizdir.

3. Sürekli tıp eğitimi ve ülkemizdeki durum:

Sürekli tıp eğitimi, hekimlerin mezuniyet öncesi ve sonrası eğitimlerini tamamladıktan sonra bilgi ve görgülerini sürekli, bir amaca yönelik ve planlı olarak arttırmak için kendilerini eğitmeleri ve eğitilmeleri sürecidir.

Sürekli tıp eğitimini mezuniyet sonrası eğitimden ayırmak gerekir. Mezuniyet sonrası tıp eğitimi bir uzmanlık belgesi veya akademik bir derece almayı amaçlayan bir eğitimidir. Bu eğitimde ise amaç, sadece hekimin bilgi ve yeteneğini arttırması veya hekime bu amaca ulaşması için yardım edilmesidir. Bu bakımdan tıp eğitiminin 2. aşaması olan mezuniyet sonrası eğitim, örgün eğitim, 3. aşaması olan sürekli tıp eğitimi ise yaygın yetişkin eğitimidir.

Bugün ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada da tıp eğitimi ile ilgili yoğun eleştiriler süregelmektedir. Örneğin Amerikan Tıp Fakülteleri Birliği (Association of

American Medical College-AAMC) ile Amerikan Tabipler Birliği (American Medical Association-AMA) hekim iş gücü planlaması ve sürekli tıp eğitimi konularında bir dizi reformlara gereksinim duyulduğu konularında fikir birliğine varmışlardır. Hazırladıkları ortak raporda "Hekim iş gücü planlamasını yürütecek bütün kurumlar varolan hükümet kuruluşlarının dışında kurulmalı ve bağımsız kişilerden oluşmalıdır" denilmektedir. (7)

İngiliz Hekimler Birliği (British Medical Association-BMA) ise hazırladığı raporda üniversitenin ilk yıllarından doktora, mezuniyet sonrası eğitime kadar tıp eğitiminin her basamağında reform gerekliliği üzerinde durmuştur. Hekimlerin bütün bir meslek yaşantısı boyunca öğrenci olarak kalmaları önerilmekte, fakültelerin mezuniyet sonrası tıp eğitiminin standartlarını gözlem altında tutmakla yükümlü oldukları halde eğitimi geliştirmek için fazla bir çaba harcamadıkları için eleştirildikleri kaydedilmektedir. (8)

Görüşlerime Dünya Tabipler Birliğinin 24-25 Ekim 1990 tarihleri arasında gerçekleştirdiği "Tıp Eğitimi 5. Dünya Konferansı"nın sonuç raporundan bir alın-
tıyla son vermek istiyorum. "Tıp Eğitimi tıp fakültesine girişle başlayıp emeklilikle biten bir öğrenme sürecidir." (9)

Prof. Dr. Semih Baskan
A.Ü. Tıp Fakültesi Dekanı

Kaynakça

- 1- Socio-Economic Factbook for Surgery 1994 American College of Surgeons s.12.
- 2- "A European Investigation on the Number of Medical Doctors and of Students Admitted in the Faculties of Medicine, Curtoni, S., et al Association of Medical Schools of Europe. Newsletter 6 April 1994 s. 2-5.
- 3- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 - 2000 s. 27 D.P.T. - 1995.
- 4- Sağlık Bakanlığı Yüksek Sağlık Şurası 9-10-11 Nisan 1996 Sonuç Bildirgesi, 1996.
- 5- Edinburgh Bildirgesi Dünya Tıp Eğitimi Federasyonu, Dünya Tıp Eğitimi Konferansı. 12 Ağustos 1988.
- 6- Yüksek Öğretim Kurumlarında Kanunla Kurulmuş Olan Tıp Fakültelerinin Eğitime Başlayabilmelerini Belirleyecek Kriterlere İlişkin Rapor, Baskan S., Güner M. Ali ve Büyükpamukçu N. 16 Şubat 1995 Ankara.
- 7- Cohen. J. Jordan, Tood S. James, Jama Oct 95 V: 8, No: 11 635-637.
- 8- Carnall D, British Medical Journal-January 1996.
- 9- Dünya Tabipler Birliği Tıp Eğitimi Beşinci Dünya Konferansı Rancho Mirage, CA., USA 25-28 Ekim 1990.

Türkiye’de hekim olmak

“Anneme hekim olduğumu söylemeyin, ne söylerseniz söyleyin”

Ata Soyer

1- Bugün ülkemizde yaşayan 70 bine yakın hekim ile ilgili en temel sorun, hekimler arası eşitsizliktir. Toplumsal ve sağlık hizmetlerindeki eşitsizliklerin yansıması olan bu eşitsizlik biçimi, hekimliğin ayrıcalıklı ve sıradan hekimler olarak iki kesime bölünmesi şeklinde tanımlanabilir.

Bugün bir grup hekim, toplumun ayrıcalıklı % 5-10’u içinde en iyi koşullarda teşhis ve tedavi hizmetleri sunma olanağı bulurken, hekimlerin çoğunluğu git-tikçe daha az koruyucu sağlık hizmeti ve kötü-bakım-sız sağlık kurumlarına uygun görülen halk çoğunlu-

ğuna hizmet vermektedirler.

Bu eşitsizlik, tıp eğitiminden başlamaktadır. “Eniyi” bir-iki tıp fakültesini bitiren, yurtdışında eğitim gören, toplumsal kökenleri itibariyle daha iyi ekonomik duruma sahip olan hekimler ile taşra fakültelerini ya da büyük kontenjanlı fakülteleri bitiren, ciddi bir sosyo-ekonomik desteği olmayan hekimler arasındadır.

Eşitsizlik özel sağlık sektöründe, tıp fakültelerinde, eğitim hastanelerinde önemli statüye sahip hekimlerle, diğerleri; muayenehane sahibi uzman hekimler ile pratisyen hekimler; eski hekimlerle yeni mezun genç

hekimler vb. arasında da yaşanmaktadır. Ancak en vahim eşitsizlik iyi hekimlik kaygısı güden hekimlerle, sağlık piyasasına kendini tabi kılmış olanlar; insanların acılarından para kazananlar ile bunu "zul" sayanlar arasındadır. Ve biz, hiçbir gerekçe ile insanların acılarını paraya tahvil edenlerin temsilcileri değiliz.

2- Hekimlik açısından en temel sorunlardan biri, yakın gelecekte genç hekimlerin, kadın hekimlerin, pratisyen hekimlerin ve zaman içinde dahiliye, genel cerrahi, çocuk, vb. uzmanlarının işsizliğidir. Ülkemiz özelinde "dikbaşı ve politik" hekimlerin işsizliğinin birinci sırayı alması şaşırtıcı olmayacaktır.

Son 15-16 yıldır, kamu sağlık yatırımlarını kısan, yeni kamu istihdam olanakları yaratmayan, buna karşın sağlığı piyasa denetimine terkeden ve bütünüyle politik amaçlı hekim yetiştirme politikası ile hekim sayısını arttıran iktidarlar, hekim işsizliğini yaratmışlardır. Hekim işsizliğinin kendisi, bir eşitsizlik (iş olan/işsiz hekim) olmasının yanı sıra, başka eşitsizlikleri doğurucu bir etmendir. (Her koşulda çalışmaya razı olan, sağlık piyasasının ucuz-emek olarak kullanabileceği, pazarlık şansı azalmış hekimler)

3- Hekimlerin çalışma koşulları, Koalisyon Hükümeti'nin tüm sözlerine karşı düzelmek bir yana, daha da kötüleşmiştir.

% 80-85'i bulan kamu hekimlerinin ücretleri grafikte de görüldüğü gibi Koalisyon Hükümeti döneminde yarılanmıştır. Bu hekimler daha fazla ek iş yapmaya/aramaya yönelmiştir. Ek iş ise, kamu sağlık hizmetinin çökertilmesinin temel nedenlerinden biridir.

Hekimler son 10-15 yıldır hiçbir yatırımın yapılmadığı yataklı tedavi kurumlarında, polikliniklerde 100-150 hastaya bakmak; iki-üç kişilik odalarda 8-10 kişi yatan hastaları tedavi etmek; bozuk-eski tıbbi cihazlarla teşhis koymak; bu arada bir yandan hekim olduğunu çok kez unutan yöneticilerin, diğer yandan da bu kötü koşullarda sağlık hizmeti almaya layık olmadığını düşünerek tepkisini sağlık personeline yönelten vatandaşların tacizine uğramak durumunda kalmaktadırlar.

Hastane dışında çalışan hekimler de, altyapısı, teknik olanakları yetersiz olan, devletin gözden çıkardığı sağlık kurumlarında, toplumca çok benimsenmeyen (hatta gerek uzman meslektaşları, gerekse halk tarafından

hekim bile sayılmayan) bir statüde çalışmaktadırlar.

Tüm bu koşullarda yine de özveri ile çalışan hekimler, bir yandan tükenmişlik duygusu içinde çalışmakta, ama kurumu ve sağlık hizmetini dönüştürme yönünde bir çaba içinde bulunmamaktadır. Diğer yandaki seçenek ise, özel sektörde ek işe yönelmektir. 4- Hekimler, giderek daha ciddi baskılar altında çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Bugün hekimlerin olağanüstü koşullarda sağlık hizmeti verdiklerini söylemek abartıya sayılmamalıdır.

Halen hekimler (sağlık personeli, diğer meslek mensupları gibi) faili meçhul cinayetlere kurban gitmektedirler. Dr. Mehmet Emin Ayhan ile başlayan faili meçhul cinayetler ise henüz aydınlatılmamıştır.

Hekimler, halen ülkemizdeki silahlı çatışma ortamı nedeniyle, mesleklerini yaptıkları gerekçesi ile baskıya uğramakta, yargılanmakta ve ceza almaktadırlar.

Ülkemizde son 15-16 yıldır bir salgın haline gelen "insan hakları ihlalleri"ni tesbit ettiklerinde de, insan hakları ihlallerini yapanların hedefi olmakta, baskı görmektedirler. Özellikle adli rapor süreci, hekimlerin en önemli sıkıntılarının başında gelmektedir.

Küçük kentlerde, ilçelerde ve kırsal yörelerde görev yapan hekimler ise, genellikle vali ve kaymakamların, savcılarının, resmi yöneticilerin amiri gibi davranmaya alışmış iktidar partisinin yerel yöneticilerinin "şamar oğlanı" olmaktadır. Burada Sağlık Bakanlığı ve SSK'nın "büyük" yöneticilerinin hakkını da teslim etmek gerek! Sürgün, soruşturma, baskı, vb.

5- Son 1-2 yıldır yoğunlaşan kamu sağlık hizmetlerini ve kurumlarını çökertme/özelleştirme süreci ise, kamu sağlık sektöründe istihdamı daraltan ve işsizliği arttıran; kamu sağlık personelinin çalışma koşullarının keyfi bir şekilde belirlenmesine yol açan; iyi hekimlik olanaklarını daha da sınırlayan; genç, pratisyen, yeni uzman, vb. hekim emeğini sağlık piyasasının güvencesiz ve istikrarsız ortamına terkeden; çağdaş sağlık ve insancıl değerlerin yerini sağlık piyasasının değerlerinin aldığı; sağlık ihtiyaçları yerine piyasanın gerekliliklerinin geçtiği bir tip ortama yol açan bir süreç olacaktır.

Dr. Ata Soyer
TTB Eski Genel Sekreteri

Sağlık sektörünün ekonomik boyutu

Mehmet Tokat

Tüm ülkelerin nihai amacı olan ve "fert başına düşen milli gelir ve dağılımı, sanayileşme ve istihdam düzeyi, beslenme, altyapı, temel mal ve hizmetlerdeki tüketim düzeyi, eğitim ve sağlık göstergeleri vs." gibi birçok sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal göstergelerin bileşkesiyle açıklanabilen "kalkınma", artık neredeyse sadece eğitim ve sağlık göstergeleriyle açıklanmaktadır.

Toplumun sağlık sorunlarının çözümünün önkoşulu, herkese "yeterli ölçü ve kalitede" sağlık hizmeti sunabilmek ve de bunu herkes için "ulaşılabilir" kılmaktır. Bu da ancak uygun bir sağlık sistemi oluşturmakla olanaklıdır. İşte böyle bir yapıya ulaşabilmek için gelişmiş toplumlar, her 300-350 kişi için bir hekim; 10.000 kişiye 100'ün üzerinde hasta yatağı ve yeterli düzeyde ilaç ve diğer tıbbi alet ve malzeme üretimini sağlık piyasasına sürmüştür. Ayrıca, gerek "genel sağlık sigortası" gerekse diğer "sağlık güvencesi" sistemleriyle, bu hizmetleri toplumun her katmanına ulaştırabilecek bir sağlık sistemi kurmuşlardır. Organizasyon ve finansman açısından bazı temel farklılıkların bulunmasına karşın, hepsinin ortak yanı, böyle bir organizasyonun ortaya çıkardığı yüksek maliyetler olmuştur. Özellikle sağlık güvencelerine paralel olarak artan sağlık hizmetleri talebi, tıbbi teknolojinin hızla gelişmesi ve sağlık hizmetlerinin kendine özgü özellikleri bu sektöre ayrılan kaynakların çok büyük boyutlara ulaşmasına ve de sektörün ekonomistlerin ilgi alanına girmesine neden olmuştur.

Çizelge 1'de görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerde 1950 yılında % 2.2 ile % 4.5 arasında olan toplum sağlık harcamalarının GSMH içindeki oranları hızla

artarak 1990 yılında % 10 dolaylarına yaklaşmış ve sağlık sektörü, ekonominin en çok kaynak harcayan sektörlerinden biri olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen ekonomik büyüme hızlarının, sağlık harcamalarının artış hızının ancak yarısına ulaşabilmesi; diğer bir deyişle sağlık harcamalarının artış hızının, büyüme hızının iki katı olması, başta ekonomistler olmak üzere tüm sosyal bilimlerin ve ülke yönetimlerinin dikkatlerinin bu sektör üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Çizelge 2 ise, oransal olarak açıklanmış olan sağlık harcamalarının, toplam ve kişi başına ne kadarlık bir harcamaya karşılık geldiğini gösterirken, sağlık sektörünün ekonomik boyutunu bir başka açıdan çok somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Dünyada en çok sağlık harcaması yapan USA'nın, toplam sağlık harcaması 691 milyar dolar olup bunu, 190 milyar dolar ile Japonya, 120 milyar dolarla F. Almanya, 105 milyar dolarla da Fransa takip etmiştir. 1990 yılında Türkiye'nin GSMH'sının 100 milyar dolar dolayında olduğu hatırlanacak olursa, bu değerlerin anlamı çok açık görülecektir. Yani USA, sağlığa Türkiye'nin GSMH'sının yaklaşık 7 katı, Japonya yaklaşık 2 katı, Fransa ve F. Almanya da Türkiye GSMH'sine eşdeğer düzeyde harcama gerçekleştirmişlerdir. Bunun kişi başına boyutu ise İngiltere dışında 1500-2763 dolar arasında değişmektedir. Bu değer, 1990 yılında 1.780 dolar olan Türkiye'deki kişi başına düşen milli gelirin çok üstündedir.

Öte yandan, yine bu grup ülkelerde 1950'li yıllarda aile tüketim harcamaları içinde % 5.4 ile en düşük harcama kalemini oluşturan sağlık harcamalarının, günü-

müzde % 20'yi aşarak, barınma giderlerinin hemen arkasından ikinci sırayı almış olması da, sağlık sektörünün ekonomik önemini güçlendiren diğer bir kanıt olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yapılan bu harcamaların yaklaşık; % 50'si yataklı tedavi hizmetleri, % 32'si ayakta tedavi hizmetleri, % 18'i ilaç + tıbbi alet ve malzeme giderlerine ayrılmıştır. Sonuçta, sağlık arzı göstergeleri daha önce de belirtildiği gibi yüksek normlara ulaşmıştır.

Bu göstergelerin desteğiyle USA dışındaki ülkelerin hemen tümünde değişik biçimde de olsa uygulamaya konulmuş olan genel sağlık sigorta sistemleriyle nüfusun çok büyük bir bölümü hastalık güvencesi altına alınmış, aile hekimliği ve yataklı tedavi kurumlarının desantralizasyonu ile gerek yataklı tedavi, gerekse ayakta tedavi hizmetlerinin ülke geneline adil dağılımı da sağlanarak, herkesin ulaşabileceği, herkese adil ve tatmin edici kalitede hizmet sunabilme olanağı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu harcamaların finansman kaynağına gelince: İngiltere, İsveç ve İtalya'da toplam sağlık harcamalarının % 90'ından fazlası, F. Almanya ve Fransa'da % 76'sı; Kanada'da % 75'i; en düşük olarak da USA'da % 42'si kamu tarafından (zorunlu sigorta harcamaları

dahil), diğer kısımlar da özel harcamalarla karşılanmıştır. Sonuç olarak ülkemizde, önümüzdeki yıllarda sağlık harcamalarının özellikle genel sağlık sigortasının gelişmesine paralel olarak hızla artacağı kaçınılmazdır. Etkili bir sağlık sisteminin oluşturulması amacıyla, özellikle harcamaların büyük bir bölümünün yapıldığı hastanelerin ekonomik performansını yükseltecek bir yenden yapılanmanın öncelikli bir sorun olduğu görülmelidir. Aksi takdirde sağlık harcamalarının hızla yükselmesinin, sadece sağlık sektörünü değil, tüm ekonomik gelişmeyi tehdit etmesi beklenmelidir.

Prof. Dr. Mehmet Tokat

Hacettepe Üniversitesi Sağlık Ekonomisi Öğretim Üyesi

Kaynakça

- 1- Barral, E. "Economie de la Sante" 2 DUNOD, Paris, 1978.
- 2- Paret, E. "Economie des Soins Medicaux" Ed. Ouvrieres, Paris, 1978.
- 3- Rapport Sur le Developpement Dans le Monde. Banque Mondiale, Washington, 1993.
- 4- Sağlık Bakanlığı İstatistik Yıllığı: 1993/1994.
- 5- "Türkiye'de Sağlık Sektörünün Finansmanı 1990/94", T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü, 1990/94, Ankara.
- 6- Tokat, M. Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul İrtibat Bürosu, Mayıs 1991, İstanbul.
- 7- Tokat, M. Sağlık Ekonomisi, A.Ü.F. No: İş. İd. 266, Eskişehir, 1993.
- 8- Tokat, M., Kisaer, H. Hastanelerde Maliyet Etkinlik ve Performans Analizi MPM No: 453. Ankara, 1991.

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE SAĞLIK HARCAMALARI VE GELİŞİMİ

Çizelge 1
Bazı Gelişmiş Ülkelerde
Toplam Sağlık Harcamalarının GSMH İçindeki Gelişimi (%)

	1950	1960	1970	1980	1990
U.S.A.	4.5	5.3	7.2	8.3	12.7
Kanada	4.0	5.3	7.0	7.5	9.1
F. Almanya	2.2	4.5	5.7	7.6	8.0
Fransa	2.8	4.3	6.4	6.9	8.9
İngiltere	3.5	4.1	5.0	6.6	6.1
Holanda	3.3	4.4	6.3	8.2	8.8
İsveç	2.2	4.2	6.6	7.0	7.5
İsviçre	3.0	3.5	5.0	7.0	7.5
Japonya	2.7	2.5	3.4	4.8	6.5

Kaynak: 1. Barral, E. "Economie de la Sante" 2me ed. DUNOD, PARIS, 1980 (s. 61).
Rapport Sur le Developpement Dans le Monde 1993, Banque Mondiale (s. 219).

Çizelge 2
Bazı Gelişmiş Ülkelerde
Toplam ve Kişi Başına Sağlık Harcaması (1990)

	Toplam Sağlık Harcaması (Milyon Dolar)	Kişi Başına Harcaması (Dolar/Yıl)
U.S.A.	690 667	2 763
Kanada	51 594	1 945
F. Almanya	120 072	1 511
Fransa	105 467	1 869
İngiltere	59 623	1 039
Holanda	22 423	1 500
İsveç	20 055	2 343
İsviçre	16 916	2 520
Japonya	189 930	1 538

Kaynak: Rapport Sur le Developpement Dans le Monde 1993, Banque Mondiale.

PETROL BORU HATTI

Bitmemiş bir oyun ve oyuncular

Ali Güngör/Ersel Aydın

Hazar petrollerini dış piyasalara taşıyacak ve bölgedeki ülkelerin siyasi ve ekonomik yapısını ciddi bir biçimde belirleme gücüne sahip, boru hatları mücadelesi bütün hızıyla sürüyor. Bugünden bakıldığında galipler ve mağlupları belirlemek hemen hemen imkansız. Öyle ki, bir gün avantaj Rusya'dan yana gözükürken, bir ay geçmeden Türkiye'nin bölge ülkelerinden biriyle anlaşma imzalamış olduğu ve heyetlerin ise Washington'un yolunu tuttuğu duyuluyor.

Bir yüzyıl önce İngiltere ve Rusya arasında oynanmış ve İngiltere'nin üstün geldiği "Büyük Oyun"a nazire olarak vaftiz de edilen "yeni büyük oyun"un üç büyük oyuncusu bu defa İran, Rusya ve Türkiye. Hazar Denizi kaynaklarının kullanımı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgedeki siyasi ve ekonomik hakimiyetin nasıl bir denge etrafında şekilleneceği henüz netlik kazanmadı. Bölgede her gün yeni ittifaklar kuruluyor, yeni anlaşmalar imzalanıyor, hükümet yetkilileri kah tehditkar, kah dostane demeçler veriyor, sonuçta kimin kiminle yan yana veya karşı karşıya olduğu meçhul.

Oyuncular ve oyunları

Üç ülkenin yanı sıra Hazar petrolü ve doğalgaz kaynaklarının kimin tarafından çıkarılacağı, nasıl pay edileceği, hangi güzergahtan taşınıp, hangi pazarlarda kimler tarafından satılacağı bölgedeki ve bölge dışındaki birçok ülkeyi yakından ilgilendiriyor.

Hazar Denizi'nde kıyısı bulunan ülkeler: Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan. Bu beş ülke ellerindeki kaynakları kullanacak sermaye, teknoloji ve pazarlama imkanlarına tek başlarına sahip değiller. Önce Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın vaktiyle oluşturduğu ekonomik ve siyasi bütünün dağılması ve arkasından bunların değişik yönetimler altında farklı amaçlar peşinde koşmaları, işleri zorlaştırıyor. Sovyetlerin oluşturduğu merkezi ekonomik aygıt ile kaynaklar bir ülkede çıkarılırken, bir başka ülkede işlenip bir diğerinde tüketilebiliyordu. Şimdi her ülke kendi başına hareket etmek istiyor ve ayrıca buna zorunlular da. Peki, ekonomik ve siyasi bakımdan bağımsızlığını korurken ekonomik kalkınma ve siyasi reformları uyumlu bir biçimde nasıl

gerçekleştirecekler? Şimdi bu soruya her ülke açısından kısaca değinmeye çalışalım.

Rusya: Hazar Denizi kaynakları konusunda en ciddi kayba uğrayanın kendisi olduğunu düşünen ülke Rusya olmalı. Sadece birkaç yıl öncesinde kurulu ekonomik ve siyasi düzenle kalkınması için vazgeçilmez enerji ihtiyacını istediği gibi ayarlayabilen Rusya, şimdi "bağımsız"lığını ilan etmiş ve Sovyet komuta zincirinin önemli parçalarında görev yapmış eski komünistlerin idaresindeki ülkelere bağımlı olarak; Savunma Bakanlığı ile ordunun üst kademelerinde rahatsızlık yaratmaya devam ediyor. Bu "şahinler" grubu, Rusya'nın etnik ve "yakın dışarı" (near abroad) meselelerinde halk arasında yeniden taraftar toplayarak reformist Yeltsin idaresine karşı ciddi bir muhalefeti yansıtan eski komünistler ile aşırı milliyetçi Zhirinovski ile aynı paralelde hareket ediyorlar. Daha pragmatik ve yumuşak tonları tercih eden Başbakan Viktor Chernomirdin ve Dışişleri'nin temsil ettiği "enerji grubu" Sovyetler'den kopan bu ülkelerin tek başlarına çok uzağa gidemeyeceklerine inanmış görünüyorlar.

Elbette, her iki grup birbirlerinden farklı amaçların peşinde değil: Ortak hedef, Rusya'nın Hazar Denizi ekonomisinden daha fazla pay almasını sağlamak. Bunun için iki yol var: sertlik gerekirse yanıtlar, ordu ve Savunma Bakanlığı'ndan, Zyuganov ve Zhirinovski tarafından yapılan açıklamalar ile geliyor. İşbirliği için ise mesajlar Gazprom (enerji grubunun belki en önemli parçası) ile ilişkisi halen devam eden Chernomirdin ve Dışişleri yetkililerinden geliyor.

Bölgedeki üstünlüğünü yeniden tesis etme çabasının güzel bir örneği ise, Hazar Denizi kaynaklarının kullanımında (çıkarılması, işletilmesi, taşınması ve tüketilmesi) kendini gösteriyor. Rusya'nın gayretleri diğer ülkelerin kaynakları üzerinde de söz sahibi olma yolunda. Hukuki yönden Hazar'dan çıkarılacak ne varsa, hepsinin Hazar'a kıyısı olan ülkeler tarafından ortaklaşa karara bağlanması ve yapılması görüşü öne çıkarılıyor.

Yazılı teamülde uluslararası hukuk kurallarına göre ortaklaşa kullanımın öngörülmemesine, aksine kıyı devletleri arasında sahip olunan kıyı oranına göre paylaşımın sözkonusu olmasına rağmen, Rusya, İran'ı da yanına çekiyor. Böylelikle Rusya, Çarlık Rusya'sı ve özellikle Sovyet döneminde olduğu gibi, Hazar Denizi'nin ortak kullanı-

mı esasına göre hak sahibi diğer kıyı devletlerine, buna uymadıkları takdirde "savaş çıkacağını" söyleyerek dayatmaya uğraşıyor. Bu durum coğrafi olarak Türkiye'yi dışarıda bırakan yeni bir Rus-İran işbirliğine zemin hazırlıyor.

Bir ikinci alan, bölgedeki bütün petrol ve doğalgaz anlaşmalarında yer almak. Amaç hem yaratılacak ekonomik üründen pay almak hem de sürece müdahale edebilecek yetkiyle donanmak, mümkünse bir cadı kazanından farksız hale gelen Kafkas ve Hazar ülkelerini Rus ordusunun güvencesine muhtaç hale getirebilmek. Böylelikle Rusya, bölgedeki ekonomik çıkarlarını koruma imkanına kavuşabilecektir.

Bu yazının daha çok üzerinde duracağı boru hatları meselesine gelince, Rusya işin bu aşamasına da damgasını vurmaya çalışmaktadır. Rusya ne yapıp edip Hazar Denizi'nden çıkarılacak petrolü kendisi taşımak istemektedir. İlk neden işin ekonomik tarafı. Kendi boru hattından akan petrolün taşınmasından elde edeceği bir gelir vardır. Ton başına 16 dolar hesabıyla 2000 yılına doğru sadece Azeri petrolünün taşınmasından Rusya'nın elde edebileceği yıllık gelir 80 milyon dolar civarında olacaktır. Karadeniz'deki Rus limanlarına getirilecek olan petrolün işlenmesi ve pazarlanması ise olayın diğer ekonomik fayda boyutlarına işaret ediyor. İkinci önemli neden, kuşkusuz, Rusya'nın bölgedeki siyasi amaçlarıdır. Rusya hiçbir zaman Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın aynı yönlerde hareket etmesine sıcak bakmayacaktır. Bu ülkelerin Rusya'dan bağımsız hale gelebilmelerinin anahtarı kendi kaynaklarını kendi başlarına kullanabilmelerinden geçmektedir. Rusya'nın çıkarları bakımından bu ülkelerin hızla ekonomik yönden kalkınmaları ve buna bağlı olarak siyasi ve sosyal reformlarını gerçekleştirmelerini pek arzulanır olduğu söylenemez. Mümkünse bunları daha sıkı bir ekonomik, siyasi ve askeri entegrasyona teşvik etmek gerekir. Bu bakımdan petrol boru hattının Rusya'yı dışlayan bir güzergahtan geçmesi ciddi bir tehdit olarak anlaşılmalıdır.

Rusya'nın akla ilk gelen alternatifi Azeri petrolünde olduğu gibi kara altının Novorossiysk'e getirilmesini temin etmektir. Burada en büyük problem, Çeçen bağımsızlık hareketidir. Grozny'nin yakınından geçen boru hatları Çeçenlerin ilk vurabileceği askeri/ekonomik hedeflerdir ve nitekim geçen Şubat ayında bir doğalgaz boru hattına saldırmışlardır. Bölgedeki siyasi ve askeri istikrarın bir an

önce tesisi Yeltsin'in yeniden başkanlığa seçilmesine kadar Rusya'nın ülke olarak çıkarları açısından hayati öneme sahiptir.

Petrol boru hatları konusunda Rusya'nın bu sıkıntısı başka alternatiflere yönelmek veya rıza göstermek şeklinde olabilir. Türkiye'nin Bakü-Ceyhan hattı alternatifine sıcak bakmasını düşünmek hayal olur. Tercih sırasını şöyle yapabiliriz: öncelikle petrol Karadeniz'e akmalı. Eğer bu bir Rus limanı değilse, başka bir Karadeniz ülkesinin limanı (bir Gürcü limanı) olabilir. Tabii en çok da bir Türk limanı. Elbette asıl varsayım, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde Boğazlar'dan tankerlerin petrol taşımaya ciddi bir sınırlama getirilmeden devam etmesidir. Eğer Türkiye Boğazlar konusunda zorluk çıkaracak olursa da bu yolu ortadan kaldıracak başka bir formülün bulunması söz konusu olabilir. Petrolün Varna'ya taşınması, buradan da bir boru hattı ile Yunanistan kıyılarına çıkarılması da başka bir olasılık. Bakü-Ceyhan ise geçeceği hat itibarıyla tamamen Rusya'yı iki taraftan etkileyeceği için masada olmaması gereken bir tezdır.

İran: Uluslararası arenalarda parya muamelesi görme-ye devam eden İran, Hazar petrollerinde doğal olarak söz sahibi ülkelerden bir diğeridir. Ancak özellikle Amerika'nın yön verdiği, İran'ı dışlamaya ve varolan rejimi zayıflatmaya yönelik politikalar, bugüne kadar gerek Azerbaycan'da gerekse Kazakistan'daki uluslararası petrol anlaşmalarına girmesine izin vermemiştir. Bu durum İran yönetimini pasif olmaktan ziyade bütün imkanlarını seferber ederek, bölgede ağırlık koymaya itmektedir.

İran ekonomik kalkınmasının en önemli parçası olarak, elindeki petrol ve doğalgaz rezervlerinden mümkün olduğu kadar çabuk istifade etmeyi görmektedir. Ancak ABD-Suudi Arabistan ittifakının temsil ettiği yeni petrol rejiminde ne İran ne Irak petrolünün uluslararası pazarlarda boy göstermesi şu an için gündemde değildir. Oysa ki, İran petrolünün geliri varolan rejimi sağlamlaştıracak çok önemli bir unsurdur. Batı'nın tavrı ise İran rejimini mümkün olduğu kadar ekonomik yönden baskı altında tutmaktır.

Bu baskı ise İran rejimini acilen çözüm üretmeye, bu ekonomik izolasyon ve ambargo çemberinden çıkmaya zorlamaktadır. İran'ın bölgedeki istisnasız bütün ülkelerle teker teker veya toplu olarak ekonomik işbirliği çabası

içinde olması bu şekilde anlaşılmalıdır. Bu yüzden İran, Rusya, Kazakistan, Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan ile anlaşma üstüne anlaşma yapmaktadır.

Son olarak, İran'ın Türkmenistan ile arasındaki tamamladığı "ipek demiryolu" bu çabaların güzel bir örneğidir. İran tek başına bir güç olarak bölgede yükelebilir mi? Hayır, zira Ortadoğu'daki oyuna taraf olan hiç kimsenin bu rejime böyle bir fırsatı vermeyeceğini bilmek gerekir. Bunun bilincinde olan İran rejimi ittifaklar arayışı içindedir. Eğer Rusya'ya petrol meselelerinde destek verirse, karşılığında en azından savunması için zaruri silah alımını yapabilecektir. Doğal olarak, Ruslarla ortak petrol işletmek ve satmak İran'ın mutlaka görmeyi arzu edeceği ve izolasyondan sıyrılıp ekonomik kalkınmayı hızlandırmanın önemli yollarından biridir.

Doğalgazını pazarlayabilmek için en kolay güzergahlardan biri Türkiye yoludur. Oturup Türk hükümetiyle bu anlaşmaları yapmak akılcıdır, zira Türkiye'nin ciddi enerji problemleri ufukta belirmiştir. Ayrıca Türkiye'ye tamamlanan demiryolu üzerinden ticari taşıma imkanı sağlamak ise, Orta Asya'ya güvenli bir ticaret yolu açmaya çalışan Türkiye'nin hayır demeyeceği bir tekliftir. Her ne kadar resmi politikalarını son dönemde İran'a karşı sertleştirmişse de, Türkiye'nin İran'ı Türkmenistan'a bağlayan demiryolunun açılışına Cumhurbaşkanı seviyesinde katılmış olması ve Süleyman Demirel'in İran'ın bölgede ve dünyadaki önemini vurgulayan sözler sarfetmiş olması anlamlıdır.

Hatta rejim farkına rağmen, yaşanan "İran realitesini yeniden değerlendirme" muhtemel Rus-İran yakınlaşmasının da Türkiye'yi endişelendirmiş olmasındandır.

İran'ın son dönemindeki açılımlarının Hazar petrolü ve boru hattı gelişmelerini ne şekilde etkileyeceği konusunda şunlar söylenebilir: İran kendi doğal kaynaklarının pazarlanması için bölgede hem Türkiye'ye hem de Rusya'ya ihtiyaç duyacaktır. Birinden tamamen vazgeçmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Rusya'ya boru hattı cephesinde ancak Rusya'nın kendisini Hazar petrollerinin ortak hukuki konumu, kullanımı ve işbirliği konumlarında desteklemesi karşılığında arka çıkılabilir. Ancak bu konuda son söz ağırlıklı olarak Batılı petrol şirketleri ile Azeri ve Türk yetkililerinin de katıldığı uluslararası konsorsiyum tarafından söyleneceği için çok büyük önem taşımamaktadır. Yine de İran'ın genel olarak Hazar Denizi ile ilgili

meselerde Rusya'ya destek veriyor olması, boru hatları ile ilgili Rus tezlerine güç katacaktır.

Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan: Her ne kadar her biri tek başına incelenmeyi gerektiriyorsa da bu üç Hazar Denizi ülkesinin üç önemli ortak özelliğini var: birincisi, ekonomik kalkınmaları ve istikrarları için bir an önce kaynaklarının işletilmeye ve gelirin akmaya başlaması gerekliliğidir. İkinci özellik, siyasi bağımsızlıklarının devamı için Rusya'nın hegemonyasından kurtulmaları şartıdır. Üçüncü ortak özellik ise, her üç ülkenin siyasi liderler ve kadrolarının eski Sovyet dönemi idarecileri oluşudur.

Hazar petrolünün acilen çıkarılmaya başlanması bu rejimlerin istikrarının ilk şartlarından biridir. Petrol geliri gelmediği sürece siyasiler halk desteğinin daha ne kadar süreceği sorusunu sormaya devam edeceklerdir.

Washington merkezli kamuoyu araştırma şirketlerinin ilgili ülkelerde yaptıkları çalışmalarda halkın demokratik taleplerinin ekonomik taleplerinin çok altında kaldığı bariz biçimde ortaya çıkmıştır.

Yine Batılı yayın organlarında demokrasinin şansı bu ülkelerde yüksek görülmemektedir. Bu manzara, yöneticileri nereden gelirse gelsin ekonomik yardım almaya ve çıkar teminine itecektir ve itmektedir. İmzalanmış yüzlerce anlaşmanın anlamı budur.

Bu üç ülke, geleceklerinin temelinde, Rusya'dan ayrı bir ekonomik ve siyasi düzeni yerleştirip geliştirmeyi görmekte haklıdırlar. Bunun için petrol işlerinde Rusların yanında Amerikan, İngiliz, Fransız ve diğer ülke temsilcilerini görmek isteyeceklerdir.

Oysa Rusları tamamen devreden çıkarmak mümkün değildir ve hatalı bir tutum olur. Bunun örneği, 1992'de Ebu Feyz Elçibey'in devrilmesine ve Haydar Aliyev'in yönetime gelişine sebep olan hadiselerde bir kez daha yaşanmıştır. Türk tezini öne çıkaran Rus rolünü minimize eden Elçibey, Rusya'nın parmağının olduğu bilinen ayaklanmalar sonucunda iktidardan zorla uzaklaştırılmıştır. Kazakistan örneğinde ise durum daha aşıkardır, zira Kazakistan'da önemli bir Rus nüfusu yaşamaktadır.

İkinci özellik, hükümetlerin başında Rusları iyi tanıyan geçiş radikal değil dengeli politikalarda arayan Sovyet dönemi idarecilerinin olmasını neredeyse zaruri kılmıştır. Ancak bu liderlikler, bir gün Rusya'ya, bir diğer gün Türkiye'ye veya İran'a doğru göz kırpmışlardır. Bu

rejimlerin temel amacı petrolü ve doğalgazı ne yapıp edip uluslararası pazarlara götürebilmek ve satabilmektir. Bu idareler konsorsiyuma üye olan diğer şirket veya devletlerin aralarında sürece boru hattı gibi konular üzerindeki anlaşmazlıkların çözülmesini bekleyecek sabrı gösteremeyebilirler.

Bu açıdan Rus tezi daha şanslı gözükmemektedir. Karadeniz'e petrolün aktarılması ve taşınması en hızlı gerçekleşebilecek olamdır. Çünkü gerek Bakü'den gerekse Kazakistan'dan yapılacak yeni boru hattının maliyeti daha düşüktür ve varolan limanda, depolama ve taşıma imkanları mevcuttur. Rusya bu ülkelerin ve idarecilerinin anlaşılır sabırsızlığına oynama konusunda karardır. Böylelikle Rus güzergahı bu ülkeleri Rusya'ya bağımlı kılmaya devam edecektir. Öte yandan, yöneticilerin Rusya'ya artan bağımlılıktan kurtulma yönündeki iradelerinin zayıflaması ve Rusya ile daha fazla entegrasyona doğru ilerlemeleri ihtimali artabilir. Bu liderlerin demokratik olmayan ortamda nüfuz kullanabilmesi, bölgeye yönelik politikalar da hedef haline gelmelerine yol açmıştır. Aynı durum pek çok açıdan Rus, hatta İran tesirine daha açık olan bu idarecilerin, Rusya'nın bölge politikalarının son tahlilde teminatı olmalarına yol açabilecektir. Bu durum Türkiye'nin aleyhinedir. "Elçibey'in sonu Türkiye'nin Kafkas (ya da Orta Asya) politikasının sonudur" yorumları bir miktar abartılı da olsa, çok anlamlıdır. Bu noktada bölgede Rusya'yı tek başına bir güç olarak görmek istemeyecek diğer grupların, karşı argümanı dikkate alınmalıdır.

ABD, İngiltere, Shell/Dutch, Chevron, Amoco, Mobil: Bu "yeni büyük oyun"da Avrupa'lı başka petrol şirketleri de olmasına rağmen, bölgeyi çok uzun zamandır iyi tanıyan Shell/Dutch ile İngiltere, bu oyundaki en önemli Avrupa grubudur. Öte yandan Amerikan şirketleri son beş yıldır bölgeye ciddi bir şekilde girmiş ve yatırım yapmıştır. Bunların başında Kazak petrolüne talip olan Chevron, Kazakistan hükümetiyle yaptığı son anlaşmasıyla Mobil, Azeri petrolüne yaptığı yatırımlarla Amoco gelmektedir. Bu grupların çıkarları yüzde yüz aynı olmasa bile, belli ilkelere birbirlerine çok yaklaşacakları düşünülebilir. Bunlardan bir tanesi, varolan petrol rejiminin ani iniş çıkışlara maruz kalmaması ve uzun vadeli stratejilere helal getirilmemesidir.

Bir başka prensip, bir kez petrol akmaya başladıktan

sonra aksinin hiç bir şekilde kesintiye uğramamasıdır. Bu, dolayısıyla Hazar Denizi bölgesindeki ülkelerin minimum bir siyasi istikrar içinde olması şartını zaruri kılar. Dünyanın etnik olarak en karışık bölgelerinden birisi olma özelliğiyle buradan petrolü dışarı akıtmak, tabiri caizse, deveye hendek atlatmaya benzemektedir. Petrol hattını Çeçenistan üzerinden geçirmek de Ermenistan, Gürcistan veya Türkiye'nin Güneydoğu'sundan geçirmek başka bir sürü sorun yaratacaktır.

Politik olarak ne Amerika ne İngiltere ne de Batılı bir başka güç Rusya'nın bölgede tek güç olmasını can-ı gönülden istememektedir. Rusya, büyük bir güçtür, ancak emperyalist bir güç konumuna tekrar gelmemelidir. Öte yandan, Türk trafiğini öne çıkaracak, Orta Asya'da ve Ortadoğu'da Türkiye'nin lider bir güç olmasını istemek pek akla yakın olmasa gerekir. En akılcı çözüm hiç bir ülkenin tek başına bir güç olarak ortaya çıkamayacağı, birinin öne çıkmaya başladığı vakit diğerlerinin öne çıkması gerilettiği, uluslararası petrol şirketlerinin ve onları temsil eden ülke ve rejimlerin rahatça ekonomik ve politik çıkarlarını azamileştirecekleri bir düzeni ortaya çıkarmak ve bunu korumak olabilir. Her ne kadar "yeni büyük oyun" üç bölge ülkesi arasında oynanıyor deniyorsa da, petrol şirketleri ile onları temsil eden ülkeleri oyun içinde çoğu zaman başrolde görmek şaşırtıcı olmasa gerekir.

Türkiye: Türkiye bu oyunda fazlasıyla hak etmediği bir sığa layık görülüyor. Yanlış anlaşılmasın Türkiye çok daha büyük oyunlarda "racon kesen" ülke konumunda olabilecek imkanlara sahip bir ülke. Ama şimdilik şu halimizle pek iddialı olacak durumda değiliz.

Türkiye, Türki Cumhuriyetlerini iyi tanımamaktadır. Sovyetlerin çöküşünden sonra ülkemiz idarecileri kendilerini hazırlıksız olarak bir anda Türk dünyası gerçeğiyle buluvermiştir. 1990'lardan itibaren önümüze çıkan bu tarihi fırsattan gereği gibi yararlanamadık. Çoğu kez hamasi nutukların arkasında ciddi bir bilgisizlik ve kayıtsızlık göze çarpmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse: bir Türk Cumhurbaşkanı Azeriler'in bizimle pek ilgisinin olmadığını, onların aslen Şii olduklarını söyleyebilmiştir. Yani bir başka deyişle, Hazar Denizi insanların gerek tarihiyle gerekse kültürüyle başka ülkelerin çekim alanında olduğunu baştan kabul ediyoruz.

Türkiye'ye Batı dünyası önemli bir misyon yüklemiştir,

ancak bu misyonun önemi kaybolmaktadır. Gerek İran'ın Hazar Denizi ve Orta Asya'daki konumu ve etkisi, gerekse de İslamın Türki Cumhuriyetlerdeki en önemli bağlayıcı kültürel ve sosyal boyut olması nedeniyle Batı, İran'ın ve İslam'ın yükselişini dengeleyecek, mümkünse geriletecek bir gücün desteklenmesi görüşünü bundan birkaç yıl önce ortaya atmıştı. Bu iş için en uygun aday, yüzü Batı'ya dönük, bölgesindeki bütün ülkelere nazaran daha demokratik, laik ve liberal Türkiye idi. Batı basını Türkiye'ye "İslam'ın Yıldızı" adını bile takmıştı. Bu rolü üstlenmenin karşılıklarından biri ise, Türkiye'nin hem anlamlı ekonomik pazarlar edinebilmesi hem de demokrasiyi bu ülkelere yayabilecek bir lider ağabey durumunu yakalayabilmesi öngörüsüydü. Ama zaman içinde Batı dünyası İslam'ın bu ülkelerde ciddi bir tehdit oluşturmadığı ve oluşturmayacağı görüşüne doğru kaymaya başladı. Türkiye'nin İran kökenli ciddi bir İslami tehdidi dengelemesine uzun boylu gerek yoktur. Batı şimdi bu rolü yeniden değerlendirmektedir.

Etkisini yayma ve geliştirme konusunda Türkiye, Rusya ve İran'ın bir hayli gerisindedir. Bu kültür boyutunda olduğu gibi ekonomi boyutunda da böyledir. Bu kardeş ülkelerin insanları bütün verilen sözlere rağmen samimi sohbetlerinde bilhassa Türkiye'nin kendilerine yeterince yatırım yapmadığından şikayetçidir ve bu bakımdan önemli bir hayal kırıklığı söz konusudur. Siyasi boyutunda ise iş daha boyutludur. Bütün destek ve yardım sözlerine rağmen Türkiye Azerbaycan'da Elçibey'in devrilmesine seyirci kalmıştır. Rusya'nın Ermenistan'a verdiği açık askeri ve lojistik destek karşısında Türkiye, yetersiz kalmıştır. Son olarak Çeçen meselesinde Türk hükümeti ve yetkilileri Çeçenleri yalnız bırakabilmiştir. Bu siyasetlerin temelinde halen Soğuk Savaş zihniyetinin ve kavramlarının izlerini görmek mümkündür. Rusya küstürülmemelidir, kızdırılmamalıdır. NATO ve ABD'nin çizdiği askeri ve güvenlik prensipleri etrafında pozisyon tutmak ve Soğuk Savaş döneminden kaldığı izlenimi veren politikalara devam etmek daha kolay görülmüş olabilir.

Yukarıdaki tespitler çerçevesinde boru hattı tartışmasına dönecek olursak, şunları söylemek mümkündür:

Türkiye boru hattı tartışmasına hazırlıksız ve geç başlamıştır. Türkiye'nin bu konuyla ilgili 1995 öncesine kadar ciddi ve tutarlı bir siyasi tezi bulunmamaktadır.

1- Hükümetin değişik kolları ile bürokrasi arasında arzu edilen seviyede koordinasyon sağlanamamıştır. Enerji Bakanlığı ile bağlı kuruluşlarının çalışmaları Dışişleri'nin strateji geliştirmelerine yeterince yön verememiştir.

2- Boru hattı tartışmasına Türkiye, Batı'nın ikinci bir hattın Rus güzergahına alternatif olarak geliştirilmesi ihtiyacına cevaben girmiştir. Bu, Türkiye'nin genelde meseleler karşısında politikasızlığı ve hadiselere sadece reaksiyon vermesi ile örtüşmektedir.

3- Türkiye bu oyunda yanlış adımlar atmış ve Bakü-Ceyhan hattını feda etmiş görünmektedir. Son dönem için bunda önemli bir pay da uzun süren hükümet bunalımı ve ANAYOL hükümetinin konuyu bir öncelik haline getirip Dışişleri ile Enerji Bakanlıkları arasında iyi koordine edememesine çıkarılabilir.

Ülkemiz, bölgede en az Rusya ve İran kadar bir güç olmaya aday bir ülkedir. Bölgenin yapısına bakıldığında ise bu kaçınılmazdır. Bunun için çok ciddi şans ve imkanlara sahiptir, ancak bunlar tek başına böylesine bir üstünlüğü getirmez ve/veya garantilemez. 1990'lara dek Türkiye, Kafkaslar'ı ve Orta Asya Türkleri'ni ihmal etmiştir, çünkü bunları Rusya ve İran'ın alanında görmüştür. Ancak yeni şartlarda statükocu ve reaksiyoner olmak zarar getirecektir. Türkiye'nin ekonomik kalkınması ile tutarlı uzun vadeli enerji politikalarını tespit ederken bölgeye yönelik dış politika tercihlerini ciddi olarak revize etmeli ve mutlaka güvenlik ve askeri meseleleriyle uyumunu bu ilk iki politika demetine bakarak sağlamalıdır. Bu değerlendirmelerin ışığında boru hattıyla ilgili olarak aşağıdaki önerileri yapmak mümkündür.

1- Türkiye öncelikle Bakü-Ceyhan boru hattı projesini gerekirse tek taraflı olarak üstlenmeli ve yapımına bir an önce başlanmalıdır. Türkiye, böylelikle çok büyük bir üstünlük ele geçirmiş olacaktır. Zira bu tip ekonomik oyunlarda "erken kalkan yol alır" misali böyle bir alt yapının ortaya konması, bütün oyuncuların gelecek adımlarına ciddi bir etkide bulunacağı gibi; ekonomik faydanın öncelikle kendisi üzerinden akmasına neden olacaktır.

2- Böyle bir taahhüt, boru hattının öncelik haline getirilmesi ile mümkün olabilir. Bu konu çok taraflı olarak incelenmelidir. Dışişleri'nin, Enerji Bakanlığı'nın ve BOTAS'ın üst seviye bürokratları birlikte çalışmalı, ayrıca konuya mutlaka Genelkurmay Başkanlığı ile Savunma Bakanlığı'nın katkısı sağlanmalıdır.

3- Türkiye bu proje için takriben bir milyar dolar ayırmak durumundadır. Böyle bir kaynak ayrılabilir ve ayrılmalıdır, zira Türkiye'nin bilhassa enerji ve bölge politikaları bunu dayatmaktadır.

4- Politik istikrarın sağlanmasının bölgede ekonomik çıkarın realize edilmesi hususunda zorunlu olması nedeniyle için Türkiye, Karabağ sorununun çözülmesinde bütün imkanları zorlamalıdır. Zira Azeriler, işgalin bitmemesi halinde hiçbir barış projesinin Ermenistan istikametinde olamayacağını ilan etmiş bulunmaktadır.

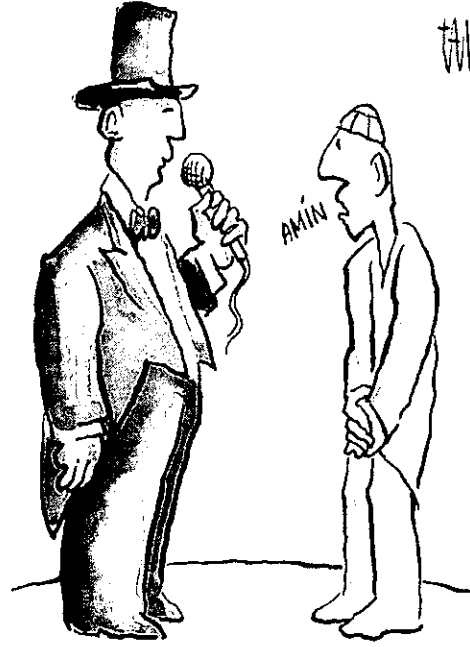
5- Bu oyun Rusya'daki seçimler sonrasında kızışacaktır. Henüz oyun bitmemiş görünmektedir ve yukarıdaki yapılan analizden de çıkarılacağı gibi, Hazar Denizi petrollerinin Rus güzergahına alternatif, bir boru hattına mutlaka ihtiyacı vardır.

Ali Güngör/Ersel Aydınli

George Washington Üniversitesi Öğretim Üyeleri

Kaynakça

- 1- Süreli Yayınlar: 1991-1996 arasında yayınlanmış Washington Post, Wall Street Journal, New York Times ile Oil Gas Journal'ın birçok sayısı taranmıştır.
- 2- Stephen Blank, "Russia's Real Drive to the South", Orbis, Summer 1995, pp. 369-386
- 3- Jeremy P. Carver and Greg Englefield, "Oil and gas pipelines from Central Asia: a new approach", The World Today, June 1994, pp. 119-121.
- 4- Mike Edwards, "The Fractured Caucasus", National Geographic, February 1996, pp. 126-129.
- 5- Moshe Gammer, "Shamil in Soviet Historiography", Middle Eastern Studies, Vol. 28, No.4, October 1992, pp. 729-777.
- 6- Zeynep Göğüş, "Yine mi o konu!", Sabah, Ocak 27, 1996, p. 5.
- 7- Paul B. Henze, "Islam in the North Caucasus: The Example of Chechnya", Rand Corporation, P-7935, Santa Monica, CA, 1995.
- 8- Ali Rıza Kardüz, "Kafkas petrolü gelecek, Türkiye köşeyi dönecek, diye düşünenler çok bekleyecek", Sabah, Ocak 27, 1996, p. 9.
- 9- Yo'av Karny, "Russia's Fatal Delusions of Grandeur", The Washington Post, December 10, 1995, Opinion Section, C2.
- 10- David Knott, "Caspian Sea activity picking up off former Soviet Union Republics", Oil Gas Journal, January 30, 1995, pp. 31-36.
- 11- Robert N. O'Connor Jr., Castle A. Richard and Nelson David R., "Future oil and gas potential in southern Caspian basin Western Turkmenistan 1", Oil Gas Journal, May 3, 1993, pp. 117-126.
- 11- Mehmet Ögütçü, "Eurasian Energy Prospects and Politics", Futures, No. 1, pp. 37-63, 1995.
- 12- Mehmed Emin Resulzade, "Kafkasya Türkleri", Hazırlayan: Dr. Yavuz Akpınar, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1993.
- 13- Laurent Ruseckas, "Which Way Azerbaijan's Oil Flow? The Pipeline Debate Continues", Caspian Crossroads, Summer/Fall 1995, pp. 26-28.
- 14- Laurent Ruseckas, "Pipelines and Politics: Export Routes from the Caspian Oil Region", Private Report, Cambridge Energy Research Associates, 1993, pp. 1-5.
- 15- Oles M. Smolansky, "Russia and Transcaucasia: The Case of Nagorno-Karabakh", ed. Rubinstein Alvin Z. and Oles M. Smolansky, Regional Power Rivalries in the New Eurasia, pp. 218-226.

Laik devlet ve Diyanet

İştar B. Gözaydın

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda son günlerde yaşanmakta olan hareketlilik, 6 Haziran 1996 tarihli bir Başbakanlık genelgesiyle bu kurumun ilgili Devlet Bakanlığı yerine doğrudan Başbakanlığa bağlanmasıyla sonuçlandı. İddialara göre bu işlemin nedeni, ilgili Devlet Bakanlığının, Diyanet İşleri Başkanlığı için 5100 kişilik imam kadrosu açması ve bu kadrolara bazı tarikatlara mensup kişilerin atanmasıydı. Peki, nedir cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli tartışmalara konu olan bu Diyanet İşleri Başkanlığı? Ayrıca, Anayasasında "laik" olarak nitelenen bir siyasal yapıda böyle bir kuruma yer olabilir mi?

Türk hukuk mevzuatına 1937'de giren laik sözcüğü 1961 ve 1982 Anayasalarında da cumhuriyetin nitelikleri arasında yer aldı. 1982 Anayasası'nda laikliğe 136.

maddede "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir" biçiminde ayrıca yer verildi. Bu çerçevede ortaya çıkan soru, laik olarak nitelenen bir siyasal modelde din işleriyle ilgili bir birim yer almasının hukuka uygun olup olmadığı ve mevcut yapıyla ne koşullarda bağdaşabileceğidir.

Herhangi bir siyasal rejimin kurucuları tarafından, - adı hukuksal belgelerde konulmuş olsun ya da olmasın - bir siyasal iktidar düzeni modeli olan laikliğin benimsenmesi, ilgili toplum için şekillendirilmiş amaç ve siyasaları gösterir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucuları, Diyanet İşleri Başkanlığı'na yürütmenin siyasi

kanadı olan Bakanlar Kurulu yerine teknik kanadı olan idare içinde yer vermişlerdir. Bunun gerekçesini, adı baştan Anayasa'da konulmuş olmasa da, Cumhuriyetin kurucularının, sonraki icraatlarıyla "laiklik" olarak nitelenebilecek ideolojiyi benimsemeleri sonucu oluşturmaya çalıştıkları siyasal yapıyı korumaya ve yeniden üretmeye yönelik olarak, hukuk düzenine koydukları kurallar ve dengeler sisteminde aramak gerekir. Cumhuriyetin kurucuları dinle ilgili bir "bakanlık" ihdas etmeyi de yeğleyebilirlerdi. Bu tercih, yani Diyanet İşleri Başkanlığına yürütmenin "teknik" kanadı olan "idare" içinde yer verilmiş olması, cumhuriyetin kurucularının paradoksal bir şekilde dine ve bunun sosyo-politik alandaki muhtemel nüfuzuna karşı Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kullanmayı amaçladıklarını göstermektedir.

Yeni düzenin, nüfusu çok az bir oran dışında tek bir dinin mensuplarınca oluşturulan bir ülkede gerçekleştirilmeye çalışıldığı, üstelik bu dinin, en azından belirli güç mücadelelerinin yaşanmış ve halledilmiş olduğu Hristiyanlıktan da farklı olarak başlıbaşına siyasal bir nitelik taşıyan İslamiyet olduğu düşünüldüğünde, kurucuların koyduğu hukuksal düzenin kendi amaçlarına uygunluğu ortadadır. Konjonktür gereği ertelenmiş olduğu anlaşılan devletin dini ibaresinin Anayasa'dan çıkarılması, laik nitelemesinin Anayasa metnine katılması gibi birtakım gelişmelerin de sonunda siyasal yapı bakımından ortaya çıkan panorama, meşrutiyet kaynağının ilahi yasalar yerine "ulus iradesi" olarak belirlenen kurallara dayandırıldığını ortaya koymaktadır. Böylelikle ortaya çıkan laiklik anlayışı, Kemalist söylemde ileri sürüldüğü gibi "devletin dinle ayrılığı" olarak değil; devletin siyasal meşruiyet temellerinin ve dolayısıyla hukuk düzeninin dindışı kurum ve kurallara dayandırılmasında kendini gösterir. Cumhuriyetin kurucularının fiili laiklik anlayışının içine, gerektiğinde din kurumu temsilcisi olarak belirledikleri makamın bir tür "olur"unu almaya yönelmek olduğu kadar; oluşturdukları bu kurumu, resmi İslamın yayıcısı ve farklı grupların denetleyicisi olarak kullanmak da girer. Ancak ileriki yıllarda görülecek siyasalardan farklı olarak burada nihai amaç, toplumdaki yapısal değişikliklere yönelik eylem planları içinde, din kurumunun öteki toplumsal kurum ve ilişkilerle, olanak ölçüsünde

ilgisinin kesilmesidir. Diğer bir ifadeyle, bu çerçevede bir laiklik anlayışıyla, "devletin din karşısında tarafsızlığı"nın öngörüldüğü klasik anlamından farklı olarak "dindışı kurallarla yönetilen devlet" oluşturulmuştur. Hatta siyasal rejimin güvencesi olarak bir adım daha atılmış ve toplum "eğitilerek" laikleştirilmeye çalışılmıştır. Laik (dindışı) devlete bir tehlike olarak görülen din olgusunun denetim altına alınması için "idare" içi bir örgüt yapılandırılmıştır. Bu arada, İslam dininin laiklikle bağdaşmasına ilişkin kuramsal yapı da, "Türkiye Cumhuriyetinde muamelatı nasa dair olan ahkâmın teşri ve infazı, TBMM ile onun teşkil ettiği Hükûmete ait olup, dini mübini İslamın bundan maada itikadat ve ibadete dair bütün ahkâm ve mesalihinin tedviri ve müessesatı diniyenin idaresi için Cumhuriyetin makarında bir (Diyanet İşleri Reisliği) makamı tesis edilmiştir" hükmünü içeren 429 sayılı Şerhiye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaletlerinin ilgasına dair Kanun'da temellendirilmiş; muamelat ve inanç ile ibadet ayrılmıştır. Bunun önemi, İslamiyetin Kur'an'daki ayetleri inanç, ibadet ve muamelat olarak üç kısma ayırmış olmasındadır. İnanca ve ibadete ait olanların değişmezliği kabul edilirken; dünya işlerine devletin düzenlenmesine dair olan muamelat hakkında din, "zamanın değişmesi ile hükümler değişebilir" ilkesine uygun olarak sosyal gerçeklere ve gereksinimlere uygun yasalar yapılmasını görev olarak devlete yüklemiştir. İslamiyette devletin amacı adaleti gerçekleştirmek olduğundan, Kemalist laiklik anlayışının tam bir formülasyonu olan 429 sayılı Kanun ile son tahlilde İslam anlayışına da uygun bir hukuki yapı kurulabilmesi, en azından kuramsal olarak başarılmıştır.

Din-Devletçi gelenek ilişkisi

Prof. Dr. Niyazi Berkes, "Teokrazi ve Laiklik" adlı eserinde, Kemalist laiklik yorumunu meşru kılmaya yönelik olarak, "Türk örneğinde dinle devletin karmaşıklığının zorunlu olarak ayrılması sayesinde, devlet yokolmaktan kurtulmuştur" savını ileri sürer. İzleri 1982 Anayasası'nda da kuvvetle görüleceği üzere, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'de devletçilik, devleti toplum güçlerine karşı savunmak anlamını taşır. Türkiye'de laikliğin resmi ele alınış biçimi, bu devletçi geleneği ta-

Diyanet İşleri Başkanlığı gibi aslında devletin ideolojik aygıtı olarak kullanılmaya çok açık bir kurumun, bir kanunla yeniden düzenlenmesi hukukun bir gereğidir.

mamlar. Bu gelenek, toplum içinde özerk siyasal ve/veya kültürel alanların yasal varlığını tanımamak, bunları devletin varlığına karşı yönelen tehlikeler olarak ele almak ve meşru toplumsal uygulamadan sadece devletin denetlediği uygulamaları anlamaya dayanır. Din de resmi ideoloji çerçevesinde, kaçınılmaz olarak bu devletçi gelenek içinde ele alınmıştır. Bir başka deyişle, her ne kadar çelişkili görünse de, İslamiyette dini devletten ayırmanın olanaksızlığı, dinin devlet bürokrasisine bağlanarak kontrol altına alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Laiklik, din ve devlet kavramlarının yönetici kadrolar tarafından algılanmasıyla ilgili Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılan kısa bir tarama ilginç belirlemeleri ortaya koyabilmektedir: Mustafa Kemal henüz hayattayken, 5 Şubat 1937'de İsmet İnönü ve 153 arkadaşının vermiş olduğu bir kanun teklifi üzerine Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer verilen laik nitelmesi hakkında 7. İnönü Hükümeti'nin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, "maksadımız dinin memleket işlerinde müessir ve amil olmamasını temin etmektir. (...) Dinler, vicdanlarda ve mabetlerde kalsın, maddi hayat ve dünya işine karışmasın" ifadesini kullanmaktaydı. Bu ifade, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin olarak yapılan eş zamanlı düzenlemelerle birlikte değerlendirildiğinde, amacın, başkalarının din faaliyetlerinin memleket işlerinde müessir ve amil olmamasını temin etmek olduğunu açıkça ortaya koyar.

İzleyen on yıl içinde CHP'nin laiklik siyasasında ortaya çıkan farklılaşma, en belirgin ifadesini 7. Kurultay'da özellikle parti program tasarısının laikliğe ilişkin maddesi dolayısıyla yapılan görüşmeler ve sonuçta alınan kararlarda ortaya koyar. Anılan görüşmeler, delegelere 1920'ler ve özellikle 1930'lar rejimi dışında niyet ve istemleri bulunduğunu belirtmek olanağı tanınması bakımından ilginçtir; gençlere okullarda din bilgisi verilmesi istemi dile getirilmiş, dinin gerekliliği defalarca tekrarlanmış, birtakım eleştiri ve yakınmalarda bulunmuştur. Bu gelişmeler karşısında Kemalist laiklik

yanlıları tedirgindir. Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun Tasarısı'nın Meclis'teki görüşmeleri de, temelde laik kurallara dayanan bir sistemin savunulmasıyla birlikte, Cumhuriyet'in kurucu kadroları tarafından amaçlanan düzende yer alabileceklerden farklı istemlerin yasama organında dile getirilmesine sahne olmuştur. Ortam, Diyanet Başkanlığı'na ilişkin olanlar başta olmak üzere, bu dönemde yapılmakta olan hukuk düzenlemeleriyle birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan, varolan ancak o güne dek ifade edilememiş görüşlerin de belirmesiyle, olması gereken çok sesli topluma doğru bir gidişin kaydedilmekte olduğudur.

DP'nin laiklik anlayışı CHP'ye göre geleneksel İslam anlayışına daha uygundur; parti programında, "Partimiz, laikliği, hiçbir din düşüncesinin, kanunların tanzim ve tatbikatında müessir olmayacağı manasını anlar" ifadesi yer alır. Din bakımından içe dönük, bir anlamda ulusal bir din ya da Türkiye İslamı yaratmaya çalışan Kemalist siyasadana farklı olarak diğer İslam ülkeleri ve anlayışlarına açık olunmaya başlanmış; ancak iktidar, temelde bağlı olduğu laik düzeni korumaya yönelik sübabları koymaktan da geri kalmamıştır.

Diyanet'e indirilen ilk açık darbe

Türkiye'deki laikliğin içeriği konusunda ortaya çıkan başlıca iki görüş, başlangıcından son hükümlerine kadar "Atatürkçü, devrimci ve laik" bir nizamı kurmak için düzenlenmiş olan 1961 Anayasası'nın hazırlık çalışmalarında da görülmüştür. Bu görüşlerden biri Kemalist uygulamanın belirlediği laiklik anlayışını savunurken; gelenekçi yapıdaki diğer görüş, Batı'da oluşmuş klasik laiklik kavramında ısrar etmekteydi. Prof. Dr. Onar'a göre Komisyon, laikliği, dinin devlet işlerine müdahale etmemesi şeklinde kabul ediyordu: "yani devlet kanun, tüzük, yönetmelik gibi kaide-tasarrufları veya diğer işlem ve eylemlerini, tasarrufları

nı ve fiillerini dini bir esasa istinat ettirmek mecburiyetinde olmadığı gibi, fonksiyonlarını ifada teokratik esaslarla, dini kaidelerle bağlı değildir, din devleti bağlamaz.” Temsilciler Meclisi içindeki güç dengeleğinde Kemalist laiklik anlayışı yandaşları üstün gelmiş; devletin dine müdahalesi anlamına gelse de, dinin herhangi bir şekilde siyasi iktidar üzerinde vesayetini sağlayacak bir araç olmaması bakımından hiyerarşi içinde bulunması laikliğe aykırı görülmeyle Diyanet İşleri Başkanlığı’na anayasal bir düzenlemeyle genel idare içinde yer verilmiştir.

Diyanet İşleri kurumuyla ilişkili olarak, anayasal laik devlet ilkesine indirilmiş ilk açık ağır darbe, 1965 tarihli ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’dur. Bu düzenlemede Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görevleri “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” olarak belirlenmiştir. Nüfusunun % 95’lere varan çoğunluğu, -Batı’da yaşanmış olduğu gibi bir ilahi iktidar-siyasi iktidar ayrışması deneyimi olmayan- İslam dinine mensup bir ülkede, bu dinin ibadetine ilişkin genel, günlük gereksinimlerin tatminine yönelik olarak hizmet sunulması ve bunun için seküler yapı içinde teknik bir kurum oluşturulması siyasal yapıya ve hukuk sistemine uygun görülebileceği halde; bu kuruma “ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek” gibi içeriği hukuken belirlenemeyecek bir işlev yüklemek, ancak devletin dini bir ideoloji olarak benimsemiş olduğu anlamına gelir. Devlet, kurumun yapısını oluştururken, daha önceki düzenlemelerde olduğu gibi yine işlevinin dışına çıkmasını önleyici sübaplar yerleştirilmiştir; ancak öte yandan bizzat kendisi kurumu ideolojik bir aygıt olarak kullanma yoluna gitmiştir. Devletin yeğlemiş olduğu, bir dinin propagandasını yapmak ve korumak, laik devlet kavramıyla asla bağdaşamayacak olgulardır. Bu noktada, 1960’lı yılların sosyal ve siyasal konjonktürü içinde yapılmış olan kanun koyucunun, Türklerin bireysel kimliklerini oluşturmada İslamın oynadığı rolü pek kavrayamamış olduğu görülen Kemalizmin yanlışısını düzeltmek amacı güttüğü düşünülebilirse de, bunu aynı araçla, yani devlet eliyle gerçekleştirmeye çalışmanın gerek hukuki gerek sosyal sağlıksızlığı ortada-

dır. Anayasasında laik olduğu belirtilen bir sistem içindeki yasama organı faaliyetinin hukuki meşruluğu, bir yandan dinsel hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesini sağlamak, öte yandan da kamu düzenini koruyucu tedbirleri almaktan ibaret olmaya bağlıdır. Bunun ötesinde herhangi bir müdahale madalyonun her iki yanı için de zedeleyici olur.

1982 Anayasası’nda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın düzenlendiği 136. maddede, ayrıca kurumun “laiklik ilkesi doğrultusunda” çalışacağı belirtilmesi ise, tarafsız ve önyargısız bir ilk bakışla, anayasa koyucunun devletin dine yaklaşımının salt bir kamu hizmeti olması yolunda gösterdiği çabanın ürünü olsa gerekir. Öte yandan bu laiklik kavramı, en azından görevlerinin belirlendiği 1. maddesiyle yürürlükte olan 633 sayılı Kanun’da öngörülmüş olan “ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek” gibi işlevler karşısında değerlendirildiğinde ortaya çıkan, olsa olsa, Türkiye Cumhuriyeti hukuki ve siyasi karar alma mekanizmalarını elinde bulunduranların farklı bir algılamaya sahip olmalarıyla açıklanabilir. Bunun ise hukuk mantığıyla bağdaşmadığı ortadadır. Bunun dışında da, önceki benzer düzenlemeleri bir kez daha aşarak 1982 Anayasası’nın 136. maddesiyle Diyanet İşleri Başkanlığı’na verilmiş olan “milletçe dayanışma ve bütünleşme görevi”, laiklik ve milliyetçiliği dinsel görevlerle birleştirebilen 1982 anayasa koyucusunun ve siyasi uygulayıcılarının makro anlayış ve siyasasının mikro düzeyde bir göstergesidir!

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yeri ne olmalı?

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 72 yıllık varlık sürecinde sistem içindeki yeri, üzerinde en çok tartışma olan meseleden biridir. Diyanet işlerinin düzenlenmesine ilişkin olarak gerek TBMM’deki tartışmalarda gerek doktrinde üç ana görüş belirlemektedir; bir grup bu işlerin devlet çatısı altında yeralan bir kurumca yürütülmesi, ikinci bir grup devlet organizması içinde tutulmakla birlikte kuruma özerk bir nitelik kazandırılması, bir diğer grup da diyanet işlerinin sivil toplum içinde yapılması gerektiğini savunmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere, Cumhuriyetin kurucularının, bu kuruma başlıca iki işlev yüklemiş oldukları gözlemlenebilmektedir: bir kamu hizmeti sunmak ve

Demokratik siyasal toplumun oluşması için, içinde çeşitli toplulukların eridiği bir kazan yerine, farklı grupların yan yana yaşamasıyla oluşmuş bir mozaik oluşturulmalı.

bu hizmeti sağlayan personeli gözetim altında tutmak suretiyle laik düzeni korumak. Ayrıca böylesine bir düzenleme, tarih sürecinde bu topraklarda yer almış siyasal yapılanmaların oluşturduğu geleneği de sürdürür: Bizans'ta İmparator - Patrik; Osmanlı'da Padişah - Şeyhülislam yapılanması.

İslamiyette ruhban sınıfının olmayışı, devletin dini bir kamu hizmeti olarak kabul ederek gerekli düzenlemelerde bulunmasını meşru kılıcı en önemli gerekçelerden biridir. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın "İdare Hukuku'nun Umumi Esasları" adlı eserinde belirttiği gibi, ortada tatminsiz ve uzun süreli toplumsal bir gereksinimin bulunduğu, bu gereksinimin giderilememesinden de toplumda huzursuzluk doğması hususunda güçlü bir olasılığın varolduğu durumlarda devlet bahis konusu alanı, (bir kamu hizmeti olarak) görevleri arasında üstlenebilir. Yani burada anahtar kavram kamu hizmetidir. Sözkonusu olan, herhangi bir başka hizmet alanı gibi din hususunda da kolektif bir gereksinimin tatminidir.

İkinci çözüm, devlet yapısı içinde özerk bir Diyanet İşleri Başkanlığı'nın düzenlenmesidir. Özerk yapı kavramı hukuken üzerinde fazla bir fikir birliğine varılamamış bir kavramdır; ancak, herhangi bir kurumun özerk kılınmak istenmesinin başlıca gerekçesinin, o kurumu siyasal iktidarın etkisinden uzaklaştırabilmek olduğu temelde birleşilen bir nokta olarak gözükmektedir. 1961 Anayasası'nda özerk olarak nitelenmiş olan üniversiteler ile Radyo ve Televizyon kurumuna ilişkin düzenlemelere bakıldığında da, Türk hukukunda özerkliğe atfedilen anlamdaki ortak paydanın, bir kurumu siyasal etkiler ve iktidardan gelme baskılar karşısında korumak amacıyla organların tarafsızlığının sağlanmaya çalışılması olduğu gözlemlenmektedir. Başka ulusal hukuk sistemlerinde görüldüğü gibi, Türk hukuk uygulamasında da siyasal etkilerden arı kılınması gerekli bulunan kurumlara idari, mali ve teknik anlamda özerklik tanınmıştır.

Diyanet işleriyle ilgili bir kurumun da özerk yapıda

olması gerektiğini ileri sürenlerin bu bağlamdaki özerklik kavramını nasıl şekillendirdikleri belirgin değildir; ancak bu öneriyi ileri sürmekteki asli amacın, kurumu siyasal iktidarın etkisinden uzaklaştırabilmek olduğu düşünülebilir. Ancak, hukuka uygunluk bir yana bırakılarak, mesele, yerindelik açısından ele alınacak olursa, kavram ve kurumun özellikleri üzerinde durulması gerekir. Özerklik, kurumların işlevleri ve mahiyetine göre farklılık taşıyan bir kavramdır; dolayısıyla bir kuruma özerklik kazandırılması tartışma konusu olacaksa per se (kendine özgü) nitelikler gözönüne alınmalıdır. Türkiye'de dinin devlet eliyle örgütlenmesinde, nüfusun büyük çoğunluğunun, İslam dinine mensup kişilerden oluşması gerekçe gösterilmektedir. Önceden de belirtmiş olduğum üzere, dinin bu çerçevede teknik bir kamu hizmeti olarak sunulması anayasal laiklik ilkesine ters düşmemektedir. Ancak bunun ötesinde işlevler yüklenen bir yapılanmanın mevcut hukuksal yapıya aykırı bir alana kayacağı kuşkusuzdur. Burada önemli olan özerkliğin merkezi yapının dışında bir kamu kurumu statüsüyle anlam taşımasıdır. Dinsel hizmetlerin bu amaçla oluşturulacak bir kamu kurumunca yürütülmesine yönelik bir düzenlemeye laik devlet çerçevesinde yer olmaması mevcut Türk hukuk sisteminin gereğidir.

Üçüncü ihtimal de, diyanet işlerinin sivil toplum içinde yapılanmasıdır. Ancak unutulmaması gerekir ki, bu düzenlemeye gidilebilmesi için gerekli anayasa değişikliği dışında bir de Siyasi Partiler Kanunu'nun Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel İdare dışına çıkarılmasının bir siyasal parti tarafından önerilmesi halinde kapatılacağı esasını içeren 89. maddesinin kaldırılması gerekmektedir.

Diyanet işlerinin cemaatlere bırakılmasına yönelik olarak Aralık 1989'da o dönemin Diyanet İşleri Başkanı Dr. Said Yazıcıoğlu'nun basında yeralan bir söyleşide belirtmiş olduğu görüşleri oldukça büyük bir tepki uyandırdı. Laikliğin tartışıldığı bu söyleşide Dr. Yazıcı-

Türkiye Genel Distribütörü: **Doğuş Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.** Eski Büyükdere Caddesi Ayazağa Yolu No:23 80670 Ayazağa-Maslak/İstanbul Showroom
Tel: (0212) 276 50 27- 29 Yetkili Satıcılar ve Servisler: Bursa Sönmez (0224) 261 08 38 • Çorlu Ünal (0282) 651 22 32 • Eskişehir Ilgazlar (0222) 221 27 65
Gaziantep Şahintaş (0342) 339 48 00 (3 hat) • İstanbul Ersoy (0216) 411 62 79-80 • İzmir Gönen (0232) 463 80 64-65 • Kayseri Öz-Sa (0352) 223 68 78

Audi A4, 5 valve sessiz motoru, quattro özelliği, ABS ve EBV fren sistemleri, dört kollu ön aksı, çift havayastığı, gerdirmeli emniyet kemeri gibi güvenlik unsurları ile maksimum koruma sağlar. Sürüş keyfini garantiler.

**Kendinizi böyle güvende
hissedeceğiniz bir yer daha var.
Eviniz.**

oğlu, “İlmi ve Batılı anlamda laikliği... dinin devlet işlerine, devletin de din işlerine karışmaması” olarak tanımlıyor ve bu tanımdan hareketle Türkiye’de laik bir rejimin var olduğunu kabul edemeyeceğimizi ileri sürüyordu. “Çünkü” demekteydi, “Türkiye’de... dini müessesese devlet yapısı içinde yer alıyor... Laiklikten söz edebilmek için din işlerinin devlet içinde olmaması lazımdır. Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir teşkilata devlet içinde yer verilmemesi lazımdır. Din işlerinin cemaate bırakılması lazımdır.” Bunun üzerine, “laiklikçi” olarak nitelendirilebilecek modelin yanlıları tarafından öncelikle Başkan’ın bir kamu görevlisi sıfatıyla “hiyerarşik amiri”nden talimat almaksızın demeç veremeyeceği ileri sürüldü. Aleyhte çeşitli kanaat ve varsayımlar medyada yer aldı. Zamanın birileri için bir noktada durmuş olduğunu yansıtan bu tepkiler yerine, çok daha sakin, toplumun farklı gruplarının yalnızca barış içinde yan yana yaşamasının gerçekleştirilebilmesine olanak tanıyıcı bir platformda toplayabilecek bir yaklaşım çok daha geçerli olsa gerek. Artık günümüzün demokratik siyasal toplumunu oluşturmak için gerçekleştirilmesi gereken, içinde çeşitli toplulukların eridiği bir kazan (melting pot) olmak yerine, farklı grupların yan yana yaşamasıyla oluşmuş bir mozağe varabilmek. Laiklik Türkiye’nin siyasal yapılanmasında, mitolojideki “Aşil’in topuğu”; kanımca laiklik inanç özgürlüğünün teminatı. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hukuki dayanağı olan kanunun yeniden düzenlenmesi; hala yürürlükteymişçesine muamele gören kadük düzenleme yerine, yeni bir kanunun çıkartılması hukuka uygunluğun sağlanabilmesi için şart.

Sonuç

Bir kez daha yinelenecek olursa, kamu hizmeti kavramı klasik İdare Hukukunda, “toplum için önem kazanmış olan ortak ve genel bir ihtiyacın tatminine yönelik olarak kamu tüzel kişileri ve onların denetimi altında özel kişilerce yönetilen bir faaliyet” olarak tanımlanır. Bu kavram çerçevesinde devletin din işleriyle ilgilenmesi, laiklik ilkesiyle çelişkili değildir. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar’ın belirttiği gibi, “kollektif bir ihtiyaç şeklinde görünen ibadet ihtiyacının şahsi, aynı ve maddi vasıtalarını sağlamak ve bunun için gerekli kamu hizmeti teş-

kilatını kurmak” laiklik prensibine aykırı olmaz.

Ancak burada önemli olan teknik hizmetin görülmesidir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın üstlenmiş olduğu görevler bu bağlamda değerlendirildiğinde ortaya çıkan, yalnızca “ibadet yerlerinin yönetilmesi” ve “mus-hafların doğru basılmasının sağlanması”; görevlerinin kollektif ihtiyaçları karşılayan birer kamu hizmeti olduğudur. Kurumun “toplumu dini konularda aydınlatmak” amacıyla yapmakta olduğu açıklamalar ve yayınların bu şekilde bir kamu hizmeti olarak nitelendirilebilmesi için, propaganda niteliği taşımayan, tarafsız bir gözle ele alınmış, tartışmalı olan konuları çeşitli yönleriyle irdeleyen içerik taşıması gerekir. Oysa, din gibi felsefi, siyasi boyutlara sahip bir alanda faaliyet göstermekte olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, özel kanunıyla kendisine verilmiş bu görevleri tek bir anlayışı benimsemiş şekilde sürdürmekte olduğu gözlemlenmektedir. Kur’an kurslarının yürütülmesi bakımından üstlenmiş olduğu “din eğitimi” görevi, milli eğitimin temelini oluşturan eğitim birliği esas çerçevesinde zaten ideolojik bir işleve sahiptir. Hac seferleriyle ilgili işleri yürütmek ise, özellikle uygulamadan açıkça görüldüğü şekilde, kâr amacına yönelmiş bir faaliyettir. Bu durumun da kamu hizmeti kavramıyla bağdaşmadığı açıktır. Bu bağlamda kuruma düşen görev, düzenlemeye bizzat girişmekten kaçınmak ve özel kişiler eliyle sürdürülecek olan faaliyeti ancak kamuya bir zarar gelmesini önlemek amacıyla denetlemekten ibaret olmalıdır. Bir kez daha yinelemek gerekirse, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın özel kanununda açık olarak düzenlenmiş olan “İslam dininin ahlak ile ilgili işlerini yürütmek” ve propaganda faaliyetinde bulunmak şeklinde yorumlanabilecek olan “yurtiçi ve yurtdışında gerektiğinde dini yayınlara karşı yayımda bulunmak” görevlerinin teknik bir kamu hizmeti kavramı içinde yeri olmadığı da aşıkardır. Sonuç olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi aslında devletin ideolojik aygıtı olarak kullanılmaya çok açık bir kurumun bir kanunla yeniden düzenlenmesi, en azından anayasasında bir hukuk devleti olduğu belirtilen bir siyasal yapılanmada, hukukun bir gereğidir.

Dr. İhtar B. Gözaydın
Mimar Sinan Üniversitesi Öğretim Üyesi

CORNUCOPIA

TURKEY FOR CONNOISSEURS ISSUE 10 VOLUME II 1996

DREAMS SUMMER

DID INGRES LEARN
FROM LADY MARY?

MAGIC FIRE ON
THE COAST OF LYCIA

HOUSE OF THE SETTING

ISTANBUL: WHERE TO STAY
AND WHERE TO DROP

THE INTERNATIONAL MAGAZINE FOR CONNOISSEURS OF TURKEY

Annual Subscriptions (three issues)

Turkey \$18; Europe \$24; US & Canada \$27; Far East \$40

All major credit cards accepted; tel or fax 90-212 248 36 07

Cornucopia Magazine, CC480, Mecidiyeköy, 80303 Istanbul, Turkey.

E-MAIL: cornucopia@mail.levi.com.tr

36 yıl sonra 27 Mayıs 1960

Fikri Karanıs

1945'te, "Milli Şef" yönetimindeki tek parti iktidarının kabul ettiği çok partili döneme geçişle, üçüncü kez başlatılan demokratik sistem, asker-bürokrat kesimin gayret ve işbirliği ile 15 yıl sonra kesintiye uğramıştı. Bu darbe, aslında Cumhuriyet döneminde demokrasiye yapılan müdahalelerin ne ilki ne de sonuncusu idi. Ama kuşkusuz, ülkenin siyasal ve sosyo-ekonomik yapısını en fazla etkilemiş olanı idi. Yaratığı ortamla, "İktidarların hatalarının seçimlerle değil, darbelerle düzeltilmesi gerektiği" görüşü yaygın hale gelmiş, bu edebiyat, Silahlı Kuvvetler içinde yeni "cunta" ların oluşmasına ve yeni darbelerle girişilmesine yol açmıştı.

Ne var ki, bunların hiçbiri 27 Mayıs 1960'ta olduğu gibi, 410 kişilik bir parlamento grubunu yargılamaya kalkışmamış, Başbakanını ve Bakanlarını ipe göndermemiş, Özel mahkeme kurup adına "Yüksek Adalet Divanı" dememişti. Bu aç-

Türkiye'nin dünyadaki siyasal ortam içindeki yerini iyice saptamak için zorunludur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında, demokratların totaliter Naziliğe karşı zaferleri kesinleşince, Türkiye savaşın galiplerinin safında yer alarak Birleşmiş Milletler Anayasası'na imza koymaya hak kazandı. Demokrasi ile yönetilen devletler camiasının San Fransis-

co'dan estirdiği rüzgarlar Türkiye'yi bir an önce çok partili sisteme geçmeye yöneltti.

San Fransisco Toplantısı'ndan hemen sonra 7 Haziran 1945'te CHP Milletvekillerinden Celal Bayar, Fuad Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan Meclis Grup Başkanlığı'na meşhur önergelerini verdiler. Önerge, 1924 Anayasası'ndaki demokratik hükümlerin uzun süredir tatbik edilmediğini, yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini Anayasa'nın gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanının sağlanması-

1960 darbesi, onu takip eden darbelerden soyutlanamaz. Silahlı Kuvvetler içindeki cunta hareketleri, güçlerini hep yaratılan ortamlardan almış ve darbelerin devleti içine düşürdüğü perişanlıktan gıdalanmışlardır.

lardan bakıldığında devleti bir geceyarısı, iki tankın refakatinde kolaylıkla ele geçiren birkaç subaydan oluşan "cunta"nın devlete ve millete yaptığı kötülüğün önemi ve büyüklüğü gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır.

Bugün, 27 Mayıs 1960 darbesi üzerinde inceleme yapmak isteyenler, bu hareketi, onu takip eden darbelerden soyutlayamazlar. Silahlı Kuvvetler içindeki cunta hareketleri, güçlerini, hep yaratılan ortamdan almışlar; devletin içine düştüğü perişanlıktan gıdalanmışlardır. Onlara göre yaptıkları, hep "Atatürk ilkelerini" korumak içindir. "Millet ise ihtilalin tam destekçisidir."

Türkiye çok partili rejime zorunlu geçiş yapıyor

27 Mayıs'ın nedenleri üzerinde dururken 1946 yılında Çok Partili Rejim'e geçişin koşulları üzerinde durmak,

nı, bunu bütün milletin arzu ettiğini ifade ediyordu. Önerge, tek partili yönetimin "totaliter" anlayışına alışkın CHP'lilerin oyları ile reddedildi. Demokratikleşme sürecinin başlayabilmesi için gerekli ortamın henüz oluşmadığı anlaşıyordu.

Bu sonuç, önerge sahiplerini bir süreden beri kurmaya hazırlandıkları partiyi bir an evvel hayata geçirmeye zorladı. 7 Ocak 1946'da kuruluş bildirgesi ile faaliyete geçen parti, memleketin dört bucağında görülmelik bir ilgi ve heyecanla karşılandı. Birçok kesimde ise, bu partinin de 1930'da kurulan "Serbest Cumhuriyet Fırkası" gibi muvazaa partisi olup olmadığı kuşkuyla yaşıyor, bazı kesimlerde de, geçmişte sudan bahanelerle kapatılan "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" ile "Serbest Cumhuriyet Fırkası" gibi kapatılabi-

leceği ileri sürülüyordu. Tek parti yönetimi, Demokratların "gizli oy, açık sayım" teklifine yanaşmadı, 21 Temmuz 1946'da yapılmasına karar verilen seçimle ilgili kanunda sadece, iki dereceli seçimi tek dereceliye dönüştüren değişikliği yaptı. Beklendiği gibi, oyların kapalı yerde, gözlerden uzakta sayımı pek çok şikayetlere neden oldu. Demokratların oyları birçok yerlerde yakılmış, hileli tutanaklar hazırlanmıştı. İstanbul'da demokratlar milletvekilliklerinin tamamını kazandıkları halde, Hükümet'in zoru ile Vali Lütfü Kırdar'a liste değişikliği yaptırılmış, kazanamayan beş kişi kazanmış gibi gösterilmişti. 1946 seçim sonuçlarına yapılan tüm itirazlara kulak tıkayan iktidar yönetimi dört yıl daha işbaşında kalmaya karar vermişti.

1950 Seçimleri... asker bürokratların tedirginliği

Sonraki seçim, ekseriyet usulü ve

Hasan Polatkan

1950-54 arasındaki başarılı çalışmalarını hararetle desteklemiş ve 1954 seçimlerinde oylarının % 57.6'sını DP'ye vermişti. CHP nin oyları ise % 35.4 e düşmüştü.

Devlet bürokrasisi, 1950'den önce, tek partinin tekelinde ve baskısı altındaydı. Şimdi bu durum ortadan kalkmıştı ama, tek parti sultasından kurtulan devlet

bürokrasisi bu kez, kendisini, halktan gelen baskının altına girmiş hissediyordu. Demokratik rejimin ve uygulamanın ortaya getirdiği yenilik bu idi.

Ana muhalefet, 1954 seçimlerinde ağır yenilgi aldıktan sonra, politikasını değiştirmiş ve faaliyetlerini Meclis dışına taşımıştı. Ünlü milletvekillerinin hepsi Meclis dışında kalmıştı ve Meclis'te muhalefet yapacak gücü kalmamıştı. CHP'nin aldığı % 35.4 oya karşın, seçim sistemi yüzünden 31'de kalan sandalye sayısı komisyonlara üye verme-

27 Mayıs darbesinin yarattığı ortam, "iktidarların hatalarının seçimlerle değil, darbelerle düzeltilmesi gerektiği" görüşünü yaygın hale getirmiş, bu da TSK içinde yeni cunta denemelerinin nedeni olmuştur.

gizli oy-açık sayım şeklinde, 14 Mayıs 1950 Pazar günü yapıldı. DP oyların % 53.59'unu alarak 408 Milletvekilliği, buna karşın CHP % 39.98 oy alarak 69 sandalye kazanmıştı. Eski iktidara bağlılığını göstermek isteyen birkaç yüksek rütbeli Generalin "emrinizdeyiz paşam" diyerek talimat bekleyişine de İnönü iltifat etmemişti. Okur yazar kesimin büyük çoğunluğuna göre "Kasketliler" iktidara gelmiş, Türkiye ocak-bucak başkanlarının eline kalmıştı. Bu mantık 10 yıl sonrasına kadar devam edecek, 1960 darbesinin ana nedeni olacaktı... Okur yazar olmayan büyük çoğunluk ise, demokratik sistemin kendilerine yüklediği sorumluluğun bilincindeydi. Seçim zamanı, görevlerini yerine getirmek üzere sandık başına gidiyor, sağduyusunun gösterdiği doğrultuda oy kullanıyordu. Halk DP'nin

sine bile yetmiyordu.

Darbeye giden yollar...

1. Kırşehir'in ilçe haline getirilişi: Kırşehir, muhalefetin renkli simalarından Osman Bölükbaşı'nın başkanı bulunduğu Millet Partisi'nin kazandığı tek ildi. 1954 seçimlerinden dört ay sonra DP Hükümeti bir kanun tasarısı ile bu ilin ilçe haline dönüştürülmesini Meclis'e getirdi. Her ne kadar kanunun gerekçesinde bir takım iktisadi kriterlere yer veriliyor ise de, kamuoyunda bu kanun bir siyasal cezalandırma olarak algılandı. Sonradan hata anlaşılıp Kırşehir il haline çevrildi ama DP iktidarı yara almıştı.

2. Basına İspat Hakkı tanınmayışı: İspat hakkı, DP'nin muhalefet yıllarında benimsediği ilkelerden bi-

riydi. Demokratlar iktidar olunca, lider kadrosunun buna karşı çıkması ve ispat hakkını tanımamakta direnmesi çok elit bir grubun muhalefet saflarına geçmesine ve partinin ağır kan kaybına uğramasına yol açtı.

3. Emeklilik Kanunu'nda yapılan değişiklik: DP'nin Emeklilik Kanunu'nda yaptığı "adli ve idari kazada görev yapanların, 25 hizmet yılını doldurmaları halinde hükümet tarafından emekliye sevkedilebilir" biçimindeki değişiklik de darbenin önemli nedenlerinden biri oldu. Yargıtay veya Danıştay üyeliğine kadar gelmiş, üniversitede profesörlüğe kadar yükselmiş görevlilerin emekliye ayrılımları, siyasi otoritenin eline ve insafına kalmış oluyordu. Birkaç Yargıtay üyesine uygulanan kanun, Muhalefetin büyük gürültü koparmasına neden oldu. Emeklilik Kanunu'nun bakan tarafından gerekçeye dayandırma gereği olmadan tatbik gören ve uygulanan kişiye müracaat

Fatin Rüştü Zorlu

si neşriyatına göre hergün yüzlerce veya binlerce vatandaş muhalefet partilerinden ayrılıp, Demokrat Parti'nin "Vatan Cephesi" isimli ocaklarına kayıtlarını yaptırıyordu. Devlet radyosunun bu şekilde tek tarafı olarak kullanılışı kuşkusuz herkesi tedirgin etmekteydi. Böylece muhalefetin eline koz geçmişti. Üniversite hocalarından pek çoğu da iktidara karşı tavır almışlar, öğrenciler sokağa dökülmeye hazır hale gelmişlerdi. Yapılan neşriyatın ve parlamentoda muhalefet kanadının ağır ithamlarından etkilenen bürokratlar da, iktidara karşı tavır koymaya başlamışlardı.

6. 1957 Seçimleri sonrası sertleşen muhalefet-iktidar ilişkileri:

Seçimler, 27 Ekim 1957 Pazar günü sükunet içinde yapıldı. Çoğunluk sisteminin yardımı ile DP 428 sandalye, CHP ise 178 milletvekilliği kazandı. Ancak Demokrat Parti ile Ana Muhalefetin aldıkları oy miktarı çok yaklaşmıştı... "Kasketli" ço-

Muhalefetteyken ispat hakkını savunan DP'nin iktidara geçince bu hakkı tanımaya yanaşmaması, çok elit bir grubun partiden kopmasına ve ağır kan kaybı verilmesine neden olmuştur.

makamı da bırakmayan bu maddesi basında "görülen lüzum üzerine" maddesi olarak yerleşti.

4. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu tatbikatındaki eşitsizlikler: Mahalli yönetimler ve bir takım partizan idareciler, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu" uygulamalarını kendi görüşlerine göre düzenleyince muhalefetin haklı şikayetleri başladı. Çoğu kez muhalefet ileri gelenleri, şikayet ve gürültülere neden olmak için bahane arıyorlar; mahalli idareyle karşı karşıya geliyorlardı. Bu da, muhalefetin huzursuzluğu sokağa taşıma politikasına uygun düşmekteydi. Kanunun bir an önce yürürlükten kaldırılması gerektiği halde, iktidar bu konuda ağır davranıyordu.

5. Vatan Cephesi neşriyatı: Kimin icadı olduğu bilinmeyen ve devlet radyosundan yapılan Vatan Cephe-

si neşriyatına göre hergün yüzlerce veya binlerce vatandaş muhalefet partilerinden ayrılıp, Demokrat Parti'nin "Vatan Cephesi" isimli ocaklarına kayıtlarını yaptırıyordu. Devlet radyosunun bu şekilde tek tarafı olarak kullanılışı kuşkusuz herkesi tedirgin etmekteydi. Böylece muhalefetin eline koz geçmişti. Üniversite hocalarından pek çoğu da iktidara karşı tavır almışlar, öğrenciler sokağa dökülmeye hazır hale gelmişlerdi. Yapılan neşriyatın ve parlamentoda muhalefet kanadının ağır ithamlarından etkilenen bürokratlar da, iktidara karşı tavır koymaya başlamışlardı.

11. dönem Meclisi'ne 178 milletvekili ile katılan Ana Muhalefet Partisi, on yıldan beri partisine bir seçim zaferi kazandıramamış olmasına rağmen, yaşlı liderine taze bir kuvvet vermişti. İsmet İnönü ise iktidarın bu kadar yakına geldiğini bildiği halde o sırada oyunu kuralına göre oynamayı bir yana bırakacak, daha iktidarla sertlik yanlısı bir politika güdecek ve gergin havayı tırmandıracaktı...

CHP liderine göre, DP seçim yapmak niyetinde değildi. İnönü'nün bu iddiaları ortaya attığı tarihte, nor-

mal seçim süresinin bitimine bir buçuk yıl vardı. Oysa Demokratlar siyasi tansiyonun düşmesi halinde, seçimi öne almak düşünce ve hazırlığındaydılar.

İnönü'nün ortaya attığı iddialardan biri de, Demokratlar'ın "dikta" yönetimi kurma hevesleriydi. Oysa DP bir dikta yönetimine karşı 1946 yılında kurulmuş ve halkın görülmedik desteğini kazanarak iktidara gelmişti. 1960 baharına doğru Demokrat iktidar, muhalefet hakkında bir meclis soruşturması açılması için Meclis'e gelen tasarıyı kabul etmiş, havanın sertleşmesine neden olmuştu. Basının da bu olayın üzerine gitmesi Ankara ve İstanbul'da bazı öğrenci gruplarının taşkınca gösterilerine yol açmış, polisin müdahalesine bazı üniversite hocalarının karşı çıkması olayları büyüttü.

Darbe, duruşmalar, mahkumiyetler ve idamlar

1960 Nisan'ında Ankara'da öğrenci

meşhur sözünü o günlerde söylemiş ve "Şartlar tamam olunca ihtilaller de meşru olur" diyerek, havayı büsbütün ağırlaştırmıştı. Hükümetin istifaya yanaşmıyor, Cumhurbaşkanı Bayar da devreye girip tansiyonu düşürmeye çalışmıyordu.

27 Mayıs 1960 hükümet darbesi, kuşkusuz dünya darbeler tarihinin rekorlar kitabında birinciliği almış-

tır. İki tankın himayesinde bir avuç subay, Köşk Muhafız Kumandanı'nın kendilerine ikram ettiği devlet başkanını bir saat içinde teslim alıp, devleti çokertmişlerdir. 410 milletvekilinin teslim olmaları işten bile olmamıştır. "Yapılan hareketin hiçbir zümreye karşı olmadığı, müdahalenin kardeş kavgasını önlemek için yapıldığı" şeklinde verilen "asker sözü" günlerce Devlet Radyosu'ndan anons edilmiş ve sokak gösterilerinden rahatsız olan halkın desteğini de kazanmıştır. Ne var ki, çok kısa sürede darbenin, kardeş

1960 Nisan'ında sokak gösterileri artmış ve parlamento arenaya dönüşmüşken Ana Muhalefet Lideri'nin "şartlar tamam olunca ihtilaller meşru olur" demesi, darbeye yeşil ışık yakmak olarak değerlendirilmişti.

nümayişleri ardı arkası kesilmeksizin devam ediyor, bir takım kuruluşlar da Kızılay'da gösteri yaparak iktidara karşı protesto hareketlerinde bulunuyorlardı. Harp Okulu öğrencilerinin Kızılay'da yaptıkları gösteri yürüyüşü, bardağı taşıran son damla olmuş, dışarıdaki hava muhalefet tarafından Meclis'e de taşınmış, iktidar ve muhalefet mebusları arasındaki şiddetli sataşmalarla sü-kunet içinde "oturum" yapmak imkansız hale gelmişti.

DP Grup Yönetim Kurulu sık sık toplantı tertipliyor, duruma bir çare bulunması için gayret sarfediyordu. Grup içinde bir kesim, hükümetin derhal yenilenmesini, şikayet konusu kanunlarla Tahkikat Komisyonu'nun acele kaldırılmasını sağlamak için çaba sarfediyordu.. Muhalefet Lideri, bir arenaya dönüşen TBMM toplantı salonunda darbeye yeşil ışık yakan

kavgası ile ilişkisi olmadığı, tek muhatabının DP iktidarı, büyük destekçisinin de CHP olduğu ortaya çıkmıştır. Bundan sonra mahkemeler kurulacak, iddianameler yazılacak, muhalefetin bütün şikayetleri birer suç isnadı şeklinde sanıklara dağıtılan kararnamelerde yer alacaktı.

Yassıada duruşmaları hakkında çok söz sarfedilmiştir. Tayinle kurulan mahkemenin seçim şekli, yargılama usulü üzerinde araştırma yapan Avrupa Hür Hukukçular Derneği Başkanı Maurice Garçon'a göre, Demokratları mahkum etmek için gerek 1924 Anayasası'nda, gerek Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikler, Celal Bayar'ın idamı için konulan özel hüküm, milletvekillerinin yargılanabilmeleri için 146. maddeye eklenen fıkra, hukuk açısından tutarsızdır. Hukukun

genel kurallarına aykırıdır. Mahkeme kararlarının hiçbir inandırıcı yanı yoktur.

Yassıada duruşmaları "cunta"nın istekleri doğrultusunda mahkumiyetlerle sonuçlanmıştır. Sanıkların taleplerinden hiçbirini yerine getirilmemiş, tek müdafaa şahidi dinlenmemiştir. Mahkeme kararları geçmişteki İstiklal Mahkemeleri gibi temyizi olmayan kararlardır. Milletvekilleri, Meclis'teki söz hürriyetleri bir yana, muhalefetle ilişkilerine göre cezalandırılmışlar, bu cezalar 4 yıl ile ömür boyu hapis arasında değişikliğe uğramıştır. Hükümet üyelerine verilen ceza ise 10 yıldan başlayarak ömür boyu hapse kadar gitmiştir. Maliye Bakanı Hasan Polatkan müdafaaası tamamlanmadan idama mahkum edilmiş, Hariciye Bakanı'na uydurma suçlar yüklenerek idamına karar verilmiş, bütün gürültülerin üzerinde koparıldığı Başbakan Adnan Menderes ise "adli bir cinayetle" ortadan kaldırılmıştır.

Fikri Karanis

Parlamento'ya hükmeden belge, 1980 darbesi ile gelen "generaller cuntası"nın eseri olan 1982 Anayasası'ndan başka birşey değildir. Demek oluyor ki, milletimiz henüz özlediği demokrasiye kavuşamamıştır. Düşse kalka yürüyen rejim de, "koltuk değnekli demokrasi"den başka birşey değildir.. Cuntalar döneminin kendine özgü uygulamaları sayılamayacak kadar çoktur. Parlamen-

to'ya zorla seçtirilen "General Cumhurbaşkanı", "Türk milleti adına" ülkeyi yöneten katip binbaşılar, yarbaylar, veteriner generallerden oluşan komiteler, ordunun yarısını bir gecede tasfiye eden inkılapçı subaylar, hep bu dönemin hediyeleridir.

Partilere girişi "veto" süzgecinin geçirme kuralı, cuntalarımızın getirdiği yeniliklerdendir. Kuşku yok ki, denetimsiz yönetim dönemlerinin açılışı, devlet kasasına uzanan ellere geniş imkanlar sağlamıştır. Bugün, bu konularda devletin başı fazlası ile ağrıyorsa, sebebi ve

Aydın kesimin, kritik dönemlerde, darbelerden medet umma yerine, çareyi demokrasi kuralları içinde araması, bunca deneyimden sonra daha da büyük bir zorunluluk olmaktadır.

Aydın kesimin 27 Mayıs'tan alması gereken dersler
Bugün, 1960 Hükümet darbesinin faziletinden bahsedebilecek Türk aydınlarının parmakla gösterilebileceği kanısındayız. Olan memlekete olmuş, Türkiye; milleti ve devleti ile bütün medeni dünyaya küçük düşürülmüştür. Yıkılan iktidarın temizliğine bir misal olmak üzere, Cumhurbaşkanı, bakanları ve milletvekilleri ile 410 kişilik bir Parlamento grubunun 10 yıllık iktidar dönemindeki gelir ve giderlerinin aylarca süren araştırmalarla denetlendiğini, Yassıada'da başlatılan davalara ağır ceza mahkemelerinde devam edildiğini, tamamının amlandığını hatırlatmalıyız. 27 Mayıs'ı takip eden süre içinde açılan "darbeler döneminde" siyasal ve sosyal nizam bozulmuş, devlet ağırlık ve ciddiyetinin temel taşları yerinden çıkmıştır. Bugün dahi, devlet ve

hikmeti otuz küsur yıldır hükmünü sürdüren darbelerde aranmalıdır.

27 Mayıs darbesini yapanlara cömertçe alkış tutan ellerin sahipleri içinde ne yazık ki, saç baş ağarmış üniversite hocaları, yaşını başını almış yazarlar, baro üyeleri, herhangi bir nedenle zamanın iktidarına küs okur yazarlar vardır. Oysa görüldüğü gibi ortaya çıkan eser yıkımdan başka birşey olmamıştır.

Bu nedenlerle, münevver kesimin, kritik dönemlerde, darbelerden medet umma yerine çareyi, demokrasi kuralları içinde araması, geçirilen bunca deneyimden sonra, daha da büyük bir zorunluluk olmaktadır.

Fikri Karanis

Eski Demokrat Parti Milletvekili

DAĞDAKİLER

Bağok'tan Gabar'a 26 Gün

Savaşın siyaset bilimi literatüründeki en veciz tarifi 19. yüzyıl Prusya devlet adamı von Clausewitz'e aittir: "Savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır." Bu düzeyde konulduğunda savaş bir satranç oyunu gibi görmek(kaldı ki satranç bir savaş oyunudur), mesafeli bir şekilde, içerdiği şiddetli siyasi amaçlar çerçevesinde analiz etmek mümkündür. Ancak savaşın yaşanan yüzü, John Keegan'ın "Muharebenin Yüzü" adlı kitabında anlattığı gibi acı, şiddet, gaddarlık ve normal hayatın kabul ettiği sınırların çok dışında insani davranışlar yansıtır. Yakın zamanda Vietnam savaşında yapılanları, Lübnan iç savaşını ya da Bosna faciasını hatırlamak savaşın bu yüzünü netlikle görebilmek için yeterlidir.

Türkiye'nin güneydoğusunda yaşanan savaşın da olayın siyasi değerlendirmesi dışında bir de savaşın yaşattıkları düzeyinde görülmesi ortaya önem verilmesi gereken hassasiyetlerin çıkmasına yol açıyor. Sabah gazetesinde Nuriye Akman'ın askeri hastanede savaş gazileriyle yaptığı konuşmalar ve aktardığı yürek paralayıcı, sakatlanmış, uzuvları kaybedilmiş genç insan manzaraları, savaşan asker açısından olayın algılanabileceği parametreleri kesin çizgilerle ortaya koyuyordu. Gene aynı gazetede Hasan Cemal'in "cephe"den yazdığı yazılar, o düzeydeki gerçekliği ve bu gerçekliğin ürettiği, cepheye ve gerideki sivillerin tutumlarına ilişkin yaklaşımın boyutlarını çarpıcı bir şekilde yansıtıyordu. "Cephe"nin öte tarafındakilerin portresi ise 31 Mart 1995 günü Reuters foto muhabiri Fatih Sarıbaş ile birlikte PKK tarafından kaçırılan Agence France Presse muhabiri Kadri Gürsel'in *Dağdakiler** adlı kitabında ortaya çıkıyor. "Bu hiç istemediğimiz son derece tehlikeli ve zor beraberlik bize diğer yandan bu insanları yakından tanımak için bir fırsat sunuyordu" diyen Gürsel'in belleğinin ürünü olan kitap, PKK'nın yalnızca insan olarak portresini değil, bir toplumsal sonuç ya da bir toplumsal ürün olarak da eskizlerini, bunu görmeyi isteyecek okura sunuyor.

Güneydoğu'da gazetecilik yapabilmek için Türk yetkili-

lere karşı Türk oluşunu, çeşitli nedenlerle Türkiye'den kaçan ya da göç eden ve "Bağımsız Kürdistan olmazsa Türkiye'ye dönmeyiz" diyen Kürtler'i barındıran Atruş kampındaki görevlilere karşı ise yabancı basında çalışmasını güvenilirlik kazanabilmek amacıyla öne çıkaran Gürsel, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1995 Mart ayında başlattıkları "Çelik Harekatı"nı izledikten ve Kuzey Irak'a gittikten sonra, Diyarbakır yolu üzerinde kaçırılmış. Bundan sonraki 26 gün içinde sürekli yürüyen, bitap düştüğünde ateşlendiğinde, dermanının sonuna geldiğinde bile hep yürümek zorunda kalan Gürsel'in anlatımında hemen hiç romantizm yok. Hatta dünyanın çeşitli bölgelerinde gerillalığı romantikleştirenlere tepkisini de saklamıyor: "Gerilla romantizmi, gerillanın romantizmi değil."

Kitabın büyük bir bölümü, "Dağdakiler" in yaşam şartlarının anlaşılmasını da sağlayan gündelik yaşantıya ve bununla ilgili yazarın gözlemlerine ve çektiği sıkıntılara ayrılmış. Yıkanılmayan, doğa şartlarının insafında yaşanan, kadınlarla erkeklerin yakınlaşmasının yasak olduğu, ancak bir keçi sürüsüne rastlandığında et yenilebilen, her an TSK ile karşılaşma ve havan ateşine, helikopter saldırısına uğrama ihtimaliyle yaşanan bir hayat, Dağdakiler'inki. Ancak bununla ilgili anlatılanlardan ve daha sonra yazarın gözlemleyerek aktardıklarından, savaş stratejilerinin "başarılarının" sınırlarını da görmek mümkün. Örneğin, TSK'nın köy boşaltma politikasının örgüte çok zarar verdiğine şüphe yok. Kuzey Irak'ta görev yapan bir Türk generalinin yazara söylediği sözler olayın mantığını da açıklıyor: "PKK'nın elinden yiyeceğini, cephanesini alın, PKK biter." Ancak, Gürsel'in gözlemlerinden anlaşıldığına göre zayıflayan örgüt tamamen yok olmuyor. "Geçmişte PKK'nın köylerde sayıları onbinlere ulaştığı söylenen bir milis örgütlenmesi vardı. Bu milisler yeri geldiğinde PKK eylemlerine katılır, sonra silahlarını saklayıp köydeki olağan yaşantılarına dönerlerdi... Artık PKK'nın milis örgütlenmesi yok... Halk olma-

* Kadri Gürsel, *Dağdakiler: Bağok'tan Gabar'a 26 Gün*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1996)

yınca Bagok'takiler, Cehennem Dere-si'ndekiler ve Gabar'dakiler devlet ile karşı karşıya kalmışlar." Dağdakiler açısından yapılan işin doğruluğuna ya da kendi yaratıkları efsanelere inanmak, morallerin herşeye rağmen yüksek tutulmasını sağlıyor. Dağdakiler, Başbakan Çiller'in söylediklerine, yani helikopterleri olduğuna inanıyorlar. "Kendi kendilerine yaratıp hergün yeniden ürettikleri bu sanal dünya, onları manevi yönden ayakta tutan başlıca faktörlerden biri olsa gerek... Maneviyatı ayakta tutmak, varlığını idame ettirmenin olmazsa olmaz koşulu. Varlığın idamesi, bir başka deyişle beka, dağdakiler tarafından nihai başarının ga-

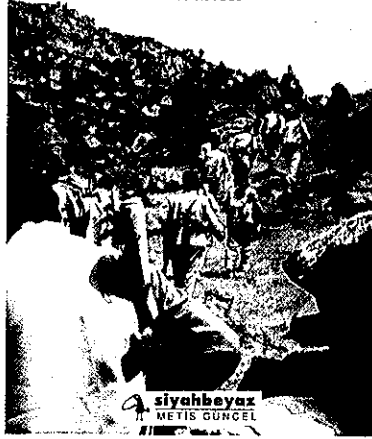
rantisisi olarak görüldüğüne göre, bu sanal dünya varolduğu müddetçe başarı umudu sürecek." Bagok ve Gabar arasında kısıtlanmış, bu alanın içinde serbest hareket eden ama dışına çıkamayan "Dağdakiler", "bir zamanlar devlet gibiydik, herşeyimiz vardı" diyerek geçmişte konserve balık, peynir, zeytin, köy ekmeği yiyebildikleri günlere hayıflanıyorlar. Gene de ellerindeki unla yaptıkları saç ekmeğine, kapkara ve leş gibi tavalarda pişirdikleri Karakulak otunu katık ederek yaşamaya devam edebiliyorlar. Köy boşaltmalarının diğer boyutu ise daha dramatik: "Orada bütün bir sosyo-kültürel doku kökünden kazınarak yok edilmiş. İnsanlar nesiller boyu yaşadıkları topraklardan atılmışlar."

Gürsel'in kitabının en çarpıcı bölümü "Dağdakiler'in prototipini çizdiği bölüm. "Dağdaki vasat bir PKK'lı...on sekiz ila yirmi beş yaşlarında, yoksul, eğitimsiz veya az eğitilmiş; belirli bir işi ve mesleki becerisi yok, kalabalık bir aileye mensup, köy kökenli... Onu derinden etkileyen, üzen bir olayı PKK'ya katılmasının nedeni olarak gösteriyor. Örneğin, köyünün yakılması veya batıda Kürt olduğu için iş bulamaması... Pek çoğunun mazisinde varolan bir ortak nokta... İstanbul, İzmir ve Antalya gibi batının büyük kentlerinde bir süre yaşam(alari) ve vasıf gerektirmeyen işlerde çalışmaları... PKK'ya katılmadan önce." Türkiye'de Kürt sorununu bağlamında çokça tartışılan 'kimlik' boyutunun ötesinde ülkenin yaşadığı sosyo-ekonomik dönüşümün sonuçlarının da "dağdakiler'in sayılarının artmasındaki rolü, Gürsel'in gözlemlerine yansıyor. Dijvar adlı PKK'lı "Galleria inşaatında çalışmış...Galleria'nin harcında Dijvar'ın teri var. Ama Türkiye'nin 80'li yıllarda gerçekleştirdiği atılım-

DAĞDAKİLER

BAGOK'TAN GABARIA 26 GÜN

Kadri Gürsel

ları rol oynayacaksa da, Gürsel'in dikkat çektiği gibi Dağdakiler'in "ne istediği önemlidir, bilinmelidir." Nihai amaçlarını 'devlet' kurmak olarak açıklayan dağdakiler, şiddeti bir arınma, bir özgürleşme aracı olarak görüyorlar. Amaçlanan "Kürdistan" olduğu için, gene kamuoyunda sıkça sözü edilen kültürel veya sosyal haklar, düzenlemeler gibi konular onları ilgilendirmiyor. Ancak bu amaca askeri zaferle ulaşılacağına inanan yok. Beklenti savaşın sebep olduğu ekonomik yük ve artan şehit sayısı nedeniyle halkın devlete, ya da onların kullandığı deyimle, TeCe'ye, isyan etmesi. Bunun üzerine devletin PKK ile masaya oturması. Tüm benzeri savaşlarda olduğu gibi Türk askerlerine bakışlarında kızgınlık, küçümseme ve hayranlık bir arada. Kendi 'gönüllü'lükleriyle çok övünen Dağdakiler, karşılarındaki askerin cesaretini ancak 'hapçılık'la açıklayabiliyorlar. Tıpkı kendileri için söylendiği gibi.

Çocuklarını, kocalarını, kardeşlerini kaybedenlerin rasyonel olarak savaşın mantığına yaklaşmaları ya da onu sorulamaları beklenemez. Dağdakiler'in hep zikrettikleri Vi-etnam savaşı sırasında ABD'de de o düzeydeki tartışma şiddetli kavgalara yol açardı. Ancak kimin öldüğünden çok, kimin niye savaştığı ve ne için öldüğü herkesçe sorgulanırsa çözüm yollarının açılması mümkün olabilir. Gürsel'in kitabı bir siyasi analiz kitabı ya da çözüm peşinde bir yapıt değil. "Bu iş nereye varacak" sorusuna "cevap verme, nokta koyma iddiasında değil. Dağdakiler, sorunun cevabı üzerine kafa yoranlara düşünce gıdası sağlayabilmişse, amacına ulaşmış sayılır".

Soli Özel

Aşkabad

Necla Zarakol

Aşkabad sözcüğü, öz Türkçe'de "Aşk Diyarı" anlamına geliyormuş. Bu yöreye gelen herkes, havasından mı suyun-
dan mı bilinmez, derin bir sevdaya tutulurmuş. Türkme-
nistan'ın tarihinde dünyaya mal olmuş büyük aşklar var mı
bilinmez ama, 400 bin nüfuslu bu kentin pek yakında çok
kısa süreye sığdırdığı çok büyük işlerle Guinness rekorlar ki-
tabına girmesi mümkün.

Aşkabad birbirini dik kesen iki büyük caddenin etrafın-
da cıvılcıca kurulmuş kadar düzenli, birbirine paralel sokaklar
üzüne kurulmuş yemyeşil bir şehir. Bu caddelerden biri,
Türkmenistan'ın tarihindeki en önemli isimlerden biri
olan şair Mahdum Kuli'nin adını taşıyor. Asıl büyük cadde
ise doğal olarak Sapar Murat Türkmenbaşı'nın. Zaten
Türkmenbaşı, şehre girdiğiniz andan itibaren her an haya-
tınızın içinde.. Her 10 metrede bir yol kenarlarına dizil-
miş yeşil tabelalarda onun tarafından söylenmiş veciz bir
sözle karşılaşıyorsunuz. Eğer ana caddelerden ayrılırsanız,
bu kez yüksekçe binaların üzerine çok iri harflerle yazıl-
mış, "Halk, Vatan, Türkmenbaşı" sözlerini okuyorsunuz.
Her sözün hem Kiril alfabesinden, hem Latin alfabesinde
yazılmış olması, Türkmenbaşı'nın Türkçe konusundaki
merakının bir göstergesi olsa gerek.

Sapar Murat caddesi üzerinde, genel olarak hükümet bi-
naları ve Türkmenbaşı'nın özel tören tribünü yer alıyor.
Hepsi yeni boyanmış ve bakımlı görünüyorlar. Hatta, ba-
gımsızlıktan hemen sonra iş yapmak için ülkeye gelen işa-
damlarının o zaman mecburen kaldıkları, böcekleriyle ün-
lü tarihi Dayhan Oteli bile, yeni boyanmış haliyle çekici

görünüyor. Ama Türk işadamları, yine Türkler tarafından
yapılmış 2 beş yıldızlı otel dururken Dayhan Otelini artık
sadece anılarında muhafaza etmek istiyorlar. Ülkedeki işi
gereği uzun süre kalması gereken işadamları ise ev kirala-
mayı tercih ediyorlar. Hükümet, ülkede iki yıldan fazla kal-
ması gereken işadamlarına hemen vatandaşlık ve Türkme-
nistan pasaportu veriyor. Pasaport taşıma süresi beş yılı bu-
lanlar ise mülk edinebiliyorlar. Ancak bedava verilen bu
konutları yaşanabilir hale getirmek hemen hemen bedeliyle
satın almak kadar masraflı...

Türkmenistan Cumhurbaşkanı ülkesinin çok kısa sürede
kalkınmasını isterken, örnek aldığı ülkenin Türkiye olduğun-
u sık sık söylüyormuş. Türk işadamlarını çok sevdiğini ve
güvendiğini de... Zaten şehrin hemen her yanında rastladığınız
şantiyelere biraz yakından bakıldığında neredeyse hepsi-
nin Türkler tarafından yapıldığı görülüyor. İki lüks otelin yan-
ında Pegasus Sitesi diye adlandırılan bir fastfood restoran,
bir casino, lüks Florida Restoran ve barla, British Pub'dan
oluşan kompleks de, Turgut Özal makarna fabrikası da, inşaa-
tı süren büyük iş merkezi de hep Türk işadamlarının eseri.
Aşkabad'ın İran sınırı tarafında kalan bölge göreceli olarak
daha seçkin konutları barındırıyor. Cumhurbaşkanı'nın iki
evinin de bulunduğu semite yer alan Berzenge caddesinde,
sayıları 30'a yaklaşan yeni yapılmış modern binalar var. Bun-
lar bakanlıklar tarafından konukevi olarak yaptırılmış 20
odalı binalar.. Kimi boş duruyor, kimi otel olarak çalıştırılı-
yor. Bu binalardan bir tanesi Karaaltın Oteli adıyla Türkler
tarafından işletiliyor. Bu oteller arasında en rağbet göreni,

İçinde bir de restoranı bulunan İtalyan Oteli, Tecrübeli Türk-
ler, yine de Akalın ve Grand Türkmen dışında bir oteli
önemiyorlar. Tek kişilik odaların 150 dolar, çift kişilik oda-
ların 180 dolar olduğu bu otellere rağmen ev karalamak iste-
yenler, beşinci sınıf bir Anadolu oteli konforu için (tahmin
edileceği gibi şehirde büyük bir sahil meri var) binanın ye-
rine göre ayda 250-500 dolar arasında kira ödeyebilirler.

Şehri gezerken görebileceğiniz tek özgün mal halı. Renkleri ve özgün desenleriyle çok şımpır olan halıları görmek mümkün, ama almak mümkün değil. Halıların yurtdışına çıkarılması yasak. Alışveriş yapmak için gidilebilecek ilki yerden biri olan Rus pazarı Başvurtıya Kurulunun kötu bir kopyası... Taze pazarında ise taze yiyecek ve yapma ya da taze ciçek bulmak mümkün.

Türkmen yemekleri, belki de pamuk yağı ile pişirildiğinden bizim ağız tadımıza çok uygun değil. Aşkabad'ın en popüler ilk restoranı Ankara ve İstanbul lokantaları hem Türkçeye yemekleri, hem de pide/kebab servisi yaparak Türklerin hasretini gideriyorlar. Türkmenistan parası Manat, beş yıl önce 1 dolar = 1,95 Manat olarak piyasaya çıkmış. Bugün ise 12 dolar = 4000 Manat'a yaklaşıyor. Ancak en büyük kağıt para 1000 Manat olduğu için lokantaya gittiğinizde hatta bir dondurma yediğinizde tomarla para vermek zorunda kalıyorsunuz.

Türkenmenistan'da aylık ortalama gelir 15 dolar. Buna karşılık bir içkinin bu fiyatın yarısına satıldığı bar ve casinolar adam almıyor. İki casino ve gece klübüne ek olarak iki tane casino daha ruhsat almak için bekliyor.

Aşgabad'da ülke yeniden yapıldığı için çok sayıda yabancı ve doğal olarak da business centerler var. Türkmen kadınları, ayak bileklerine kadar uzanan aynı tip elbiseler giyiyorlar ve başlarına turbana benzer bir başlık takıyorlar. Türkmen kadınlarını içkili lokantalarda gazinolarda görmek mümkün değil.

Türkmenistan'ın neredeyse %90'ı çöl olduğu için Aşkabad'da da diğer şehirler gibi ülkenin İran'lı doğal sınırını oluşturan Kopet Dağlarının eteğine sığınmış. Dağlar, Hazar Denizi'nden esen rüzgarların Aşkabad'a ulaşmasını engellediği gibi, Karakum çölünden gelen sıcak havayı da tekrar şehrin üzerine yansıtıyor. Bu nedenle, Mayıs ortalarından itibaren şehirdeki ısı, gölgede 40 dereceye ulaşılıyor, en sıcak dönem olan Haziran-Temmuz aylarında ise 50°'ye kadar çıkıyor. İklim ve arazi yapısı pamuk ve tahıl ekimine çok uygun. Şehirden çıkar çıkarak pamuklu toprakları zengin bağlar 1000 çölüne kadar uzanıyor. Pamuklu topraklarda ve sulanabilir alanlarda ise buğday tarımı yaygın. Çöl deneme ünvanı veriliyor. Ülkeyi bir boydan bir boy geçtikten sonra Karakum çölü etrafı ise hep tarla.

[illegible]

T Ü R K İ Y E ' N İ N S E S İ T Ü M D Ü N Y A D A O K U N U Y O R

Siyaset, ekonomi, kent manzaraları ve insan portrelerine

özel bir bakış

[P R I V A T E V I E W K İ Ş Ş A Y I S I Ç I K T I
D Ö R T M E V S İ M A B O N E L İ K İ Ç İ N]

Zarakol Halkla İlişkiler
İnönü Cad. No.11/4 Çeliktepe 80650 İstanbul
Tel. 0212- 282 70 77 (4 hat)
Fax: 0212- 282 30 55

Denizde biriken kültür

Oktaý Sönmez

Kültür bilindiği gibi, oldukça geniş ve tarifi çeşitli şekillerde yapılagelmiş bir kavram. Ulusların uzun tarih süreçleri içinde yaratıkları uygarlıklardan, zaman ve değişik etkenlerle yok olup kaybolan unsurlardan süzülerek arta kalan kıymetli bir tortudur, diyebiliriz.

Denizcilikteki kültür de, önce insanın denizle ilişki kurması sonra da ondan yararlanması için denizlere hakim olması ve kullanması şeklinde, prehistorya'dan günümüzün teknolojisine kadar uzanan denizcilik içindeki birikimlerden elimizde kalan şeylerin tümüdür. Bunlar bilgi, çeşitli teknikler, politikalar, düşünceler, örf, adet ve gelenekler, sanata yansımaların tamamından süzül gelmiş değerlerin toplamıdır.

Bu genel girişten sonra, denizciliğimizin nereden geldiğini cevaplayacak olursak şöyle bir tablo çıkıyor:

Roma öncesi, Helenistik devirde kürekli ve yelkenli gemilerle bu kıyılardaki mal değişimine dayalı bir trafiğin varlığını gösteren bulgular ve belgeler bulunuyor. Akdeniz'i bir uçtan bir uca dolaşan Kuzey Afrika'da Sicilya'da koloniler kuran Kartaca'yı bir ticaret merkezi yapan Fenikelilerden sonra, onlardan çok daha görkemli, Helenistik devirde Karadeniz'deki Pontus Krallığı, denizden yararlanan, ticaretini Boğazlar yoluyla denizden yapan bir yönetim olarak tarihe geçmiştir.

Miletus, Efesus, Halkarnasus, Asos, Foça gibi o zamanın en uygar yerleşimleri Antikçağ'ın en ileri bilim merkezleri iken aynı zamanda çok daha minimal ölçülerde bugünün Pire, Marsilye, Barcelona, Genova gibi hareketli ve zengin limanlarıydılar.

Atina ve Isparta, devlet şehirleri olarak tarih sahnesinde ortaya çıktıktan sonra dünyanın diğer ülkeleri aralarındaki deniz unsurunu gerek siyasi yayılma ve ge-

rekse de ticari amaçlarla ustalıklı bir şekilde geliştirdiler. Bu hızlı gelişme ile Karadeniz, tüm İyonya kıyıları Doğu ve Orta Akdeniz'de bir sürü Helen Kolonileri oluşturdular. Böylelikle o çağların tahıl ambarı olan Sicilya'yı ele da geçirdiler. Öyle ki, paralı ordu gücüne dayalı İlkçağın klasik yöntemi ile kurdukları imparatorluklar Antikçağ tarihçiler tarafından (Xsenefon, İleredotus, Tuekidides) Büyük Deniz Birliği, Deniz İmparatorluğu diye anıldı.

İran ve Hindistan'a kadar uzanan Makedonyalı İskender İmparatorluğu'nun da Batı'da Akdeniz'deki üstünlüğü büyük bir deniz konfederasyonuydu.

Hatta, İskender İmparatorluğu'nun sona ermesi ile Anadolu'da ve Ege Adalarında Hellenistik çağ denilen bir süreç başladı. Bu süreç içinde yer alan Anadolu'daki Bergama Devleti ile Suriye ve Güneydoğu Anadolu'daki Silefkoslar devleti dışında, Mısır'daki Ptoleme Devleti ve Rodos, güçlü deniz ticareti filoları ve donanmaları ile İlkçağın denizci devletleriydiler.

Deniz ticaretini ve denizlerin ticari amaçla kullanımını düzenleyen uluslararası deniz hukukunun ilk yazılı prensipleri "Rodos Kuralları" olarak bu devirde oluşturuldu.

Kısacası, bugün ülkemiz olan bu heybetli yarımadanın, Anadolu'yu çevreleyen denizlerde Anadolu'nun biryüzüncü yüzyıla kadar sürmüş bir denizci devleti olarak varlığını sürdürdüğü bir gerçektir.

Bütün bu faaliyetler sonucu, Anadolu'nun denizci devleti olarak varlığını sürdürdüğü bir gerçektir. Anadolu'nun denizci devleti olarak varlığını sürdürdüğü bir gerçektir. Anadolu'nun denizci devleti olarak varlığını sürdürdüğü bir gerçektir.

Özellikle, Anadolu'nun denizci devleti olarak varlığını sürdürdüğü bir gerçektir. Anadolu'nun denizci devleti olarak varlığını sürdürdüğü bir gerçektir. Anadolu'nun denizci devleti olarak varlığını sürdürdüğü bir gerçektir.

nın Amerika'sı olan Roma arasındaki trafik hep gemilerle yapıyordu.

Antik dinlerin tarihe gömüldüğü İsa'dan sonraki yüzyıllarda, kilisenin bir sürü yasak ve dogmasına boğulan Ortaçağ'da Anadolu'da, Doğu Roma yani Bizans hegemonyası yaşanmış. Anadolu insanı kara insanı olmuş, denize iyice sırtını dönmüş. Denizlere de Romalıların torunları Cenevizlilerle Venedikliler hakim olmuşlar. O uluslarda kaptanlık artık kurumsallaşmış.

Bilindiği gibi Anadolu'da Türk yerleşimi ancak 10. yüzyılda başlıyor. Beylikler, boylar, soylar derken Selçuk İmparatorluğu ve Osmanlı'nın tarihte yerini almasına şahit oluyor dünya. Osmanlı'nın, en görkemli süreci olan devri Süleyman'a kadar çevresiyle olan ticaretinin baş unsurları olan Venedik'li, Ceneviz'li ve Rum denizciler sahnedir. Bunun yanı sıra Anadolu insanı toprakla uğraşını, tarlasını sürmüştür. Yani, Anadolu'nun sırtı denize dönük.

Kısacası, Anadolu'da yerleşen Türk'lerin kıydan bile baklık tutamadığı yıllarda Kristof Colomb bizim takalar büyüklüğündeki St. Maria'sı ile o zamana kadar bilinmeyen denizleri, imkansız aşp yepyeni bir dünyaya ulaşıyordu.

Kültür aynı zamanda elde olanı kollamaktır

Kültür, ayrıca elde olanı kaybetmemekle, elde olana sahip çıkmak, üzerine titremekle oluşur. Bir ülkenin denizde bir karış bile bir kıyısı varsa, orada yüzyıllar boyu gerilere doğru giden bir deniz kültürü de vardır. Günümüze ulaşan yazılmış eserler ve belgeler vardır. Amerika, İngiltere gibi ülkelerin yanı sıra Belçika, Hollanda, Danimarka, Portekiz, İrlanda da gibi "minyon ülke olarak tanımlanan" ülkelere baktığımızda bu korumanın örneklerine kolaylıkla rastlarız. Bu ülkelerin her birinde sanki bağlı olduğu rıhtımdan avara etse, yelkenlerini açsa, gene ufkun ötelere doğru süzülüp gidecek 100/150 yaşında ve hala muhafaza edilen gemiler var. Gemiler yoksa, kaybolup gitmişlerse de donanımları, çıpası, dümen dolabı, serenleri var. Seyir jurnalleri var. Kitabeleri var. Sonuçta, onlara ait bir şeyler var ve onlar korunuyor.

Ülkemize baktığımızda, denizciliğimizde iki kurum, var ki, insana gerçekten umut ve gurur veriyor. Birincisi, Mektebi Fununu Bahriye-i Şahane, deniz bilimleri okulu yani bugünkü Deniz Harp Okulu. Diğeri de

Ticaret Bahriye, Yüksek Deniz Ticaret Okulu (isim ve statü değişikliklerinden sonra bugünkü adıyla İTÜ Denizcilik Fakültesi)

Geçmişimize rağmen, 70 yıl sonra laik demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin çocukları kendi arşivlerimizde bulamadıkları bilgi ve belgeleri, dış ülke kaynaklarını didikleyerek arayıp buluyor, kendilerine ait olana heyecanla sahip çıkıyorlar.

Dünya haritasına bir bakın. Bugün her denizde Türk bayraklı bir gemi ya da gemiler bir ticari bağlantının gereğini yerine getirmek için suları dövüyor. Uluslararası önemli denizcilik konferansları İstanbul'da yapılıyor. Ayrıca, yüz senedir İstanbul'un hayatında yer almış, dünyanın binbir yerinde göremeyeceğiniz şehir hatları gemileri, kendi teknolojik evrimleri içinde deniz kültürümüzde yerlerini almışlar.

Sözün kısası, Anadolu'muzun eşsiz jeopolitiği, bu güzel vatanın genç nüfusu dahil, potansiyel güçleri ve dinamikleri denizciliğimizde de bir kültür yaratmanın rotasında bulunuyor.

Göz kamaştıran bir kültür zenginliğine sahip Anadolu'dan, deniz sektörümüze de el atan coşkulu kim-seler çıkıyor. Kıvılcımlar beliriyor. Kıvılcımları ateşe döndürmemiz ve hiç söndürmeden gelecek yıllara yüzyıllara taşımamız gerek.

Gerçek bir Anadolu ressamı, Anadolu'yu, denizlerimizi çizen Bedri Rahmi'yi kendi dizeleri ile anıyorum: Bu Anadolu var ya bu Anadolu

Bu sarı sıtma

Bu mavi gurur

Ne tosunlar doğurdu

Daha ne tosunlar doğurur.

Yabancılar yıllar önce Truva'yı, Knidos'u yağmaladılar. Bergama'yı Berlin'e taşıdılar ama yok, bundan sonra buna müsaade etmeyeceğiz. Denizlerimizde kültürümüze sahip çıkacağız. Sahip çıkmaya mecburuz. Çünkü geçmişine sahip çıkmayanın geleceği karanlıktır. Çünkü demokrasinin bir yaşam şekli olarak benimsendiği bu özgür ülkede şimdi de "gavur işidir, İstanbul'un surlarını yıkalım" diyen garip seslerin yükseldiği günleri yaşıyoruz.

Oktay Sönmez
Kaptan

**Değeri \$6000'ın üzerinde
olan ücretsiz alacağınız yazılımlar:**

-

Apple

Mac OS

BILKOM

Apple Computer Türkiye Yetkili Distribütörü
Bilgisayar ve Özel Eğitim Hizmetleri A.Ş.
Tel:(212) 293 39 40 Faks:(212) 293 39 70
Bilkom bir Koşullı Garanti kurulumudur.

APPLE INTERNET WWW SERVER başka hiçbir WORLD WIDE WEB SERVER'in erişemeyeceği olanakları sunuyor: **KOLAY KULLANIM:** kullanıcı dostu MacOS işletim sistemi. **EKONOMİK ÇÖZÜM:** Düşük kuruluş ve işletim maliyeti. **UYUMLULUK:** UNIX, WINDOWS ve tüm WEB istemcileriyle uyumlu. **BAŞARIM:** Güçlü POWERPC işlemcisi.

MACOS APPLE'nin işletim sistemi logosu. LINUX SOFFICE'nin, KODAKS MICROSOFT'nin ticari markasıdır. © 1996 Apple Inc. Apple, Apple II, Apple III, Apple Macintosh, Macintosh Plus ve Macintosh SE Apple Inc.'nin ticari markasıdır. POWERPC International Business Machines Corporation'un ticari markasıdır. Microsoft, Microsoft Corporation'ın ticari markasıdır. Windows, Microsoft Corporation'ın ticari markasıdır.